

การศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับอิกรณีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
A STUDY OF THE METHOD AND PROCESS FOR CONFLICT MANAGEMENT
IN THERAVADA BUDDHISM

นางคชาภรณ์ คำสอนทา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

การศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

นางคชาภรณ์ คำสอนทา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

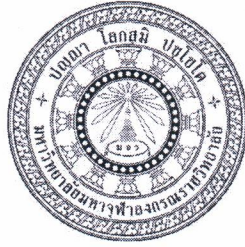
A Study of the Method and Process for Conflict Management
In Theravada Buddhism

Mrs. Kachaporn Kumsonta

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Peace Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2014

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสันติศึกษา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระศรีคัมภีรญาณ, รศ.ดร.)

(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.)

(อาจารย์อดุลย์ ชันทอง)

(ดร.อุทัย สติมัน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ประธานกรรมการ

อาจารย์อดุลย์ ชันทอง กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นางคชาภรณ์ คำสอนทา)

ชื่อวิทยานิพนธ์	:	การศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับข้อพิพาท ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย	:	นางชชาภรณ์ คำสอนทา
ปริญญา	:	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาสันติศึกษา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	:	พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. ป.ธ.๖, พธ.บ. ศศ.ม. พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
	:	อาจารย์อตุลย์ ชันทอง น.บ.,นบ.ท.
วันสำเร็จการศึกษา	:	๑๔ มีนาคม ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับข้อพิพาทในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับข้อพิพาทในคณะสงฆ์ไทย (๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการระงับข้อพิพาทในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับกฎหมายมหาชน

ผลการศึกษาพบว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแบ่งปัญหาออกไป ๒ ประเภท คือ (๑) ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องศีลาจารวัตร การประพฤติปฏิบัติที่แตกต่างกัน (๒) ปัญหาเกี่ยวกับกิจของสงฆ์ ที่ต้องกระทำตามหน้าที่ให้เสร็จ และเครื่องมือที่พระพุทธเจ้าทรงออกแบบคืออภิญญา ๗ เป็นเครื่องมือที่แยกวิธีการออกจากปัญหา โดยมีจุดมุ่งหมาย (๑) เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัย (๒) เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือดำเนินการกับผู้ประพฤติละเมิดพระธรรมวินัย (๓) เพื่อความปรองดองในหมู่สงฆ์ แต่ละเครื่องมือประสานสอดคล้องซึ่งกัน และกันมีทั้งวิธีการและเป้าหมายรวมอยู่ด้วยกัน สำหรับกระบวนการและขั้นตอนการระงับข้อพิพาทในคณะสงฆ์ไทยตามกฎหมายมหาชนได้นำแนวคิดกระบวนการทางกฎหมายของราชอาณาจักรมาช่วยส่งเสริมสนับสนุนฝ่ายพุทธจักรให้เข้มแข็งด้วยพยายามที่จะทำให้การแก้ปัญหาใกล้เคียงกับทางพระวินัยมากที่สุดแต่ยังอิงหลักการในทางกฎหมายเป็นหลักซึ่งยังไม่สอดคล้องกับคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ผลการเปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการระงับข้อพิพาทระหว่างคัมภีร์พระพุทธศาสนากับกฎหมายมหาชน พบว่า มีจุดมุ่งหมายในการกำหนดแนวทางในการระงับข้อพิพาทที่แตกต่างกัน โดยคัมภีร์พระพุทธศาสนามีแนวคิดในเรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการในการระงับข้อพิพาทด้วยวิธีการแยกปัญหา แยกเครื่องมือ แยกประเภทบุคคล แต่ละเครื่องมือประสานสอดคล้องซึ่งกัน และกันมีทั้งวิธีการและเป้าหมายรวมอยู่ด้วยกัน ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีการจัดการความขัดแย้งในแนวทางการป้องกัน (Prevention) การเปลี่ยนแปลง (Transformation) การแก้ไข (Resolution)

และการฟื้นฟู (Restoration) แต่กระบวนการขั้นตอนและวิธีการระงับอิทธิพลของคณะสงฆ์ไทย ได้รับวิวัฒนาการมาจากกฎหมายของราชอาณาจักรทำให้มุ่งเน้นหลักการลงโทษตามกฎหมายที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งตามหลักพระวินัยเท่านั้น ที่ยังมุ่งเน้นการรักษาหลักพระธรรมวินัย และการสร้างความสมานฉันท์ในหมู่สงฆ์ ตามจุดมุ่งหมายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่ดั้งเดิม

ดังนั้น ในการดำเนินการระงับอิทธิพลของคณะสงฆ์ไทย คณะสงฆ์ควรมีการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจและพัฒนาองค์ความรู้ให้ประสานสอดคล้องกันในเรื่องแนวทางวิธีการประยุกต์ใช้เครื่องมือ โดยเฉพาะกฎหมายอาญา มาตรา ๕ ให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยเพื่อใช้ในการระงับอิทธิพลอย่างเป็นรูปธรรม สามารถเข้าใจและนำไปใช้ได้จริง จึง ควบคู่กับการเผยแพร่ความรู้ในการปกครองดูแลพระนวกะที่พรรษายังไม่พ้น ๕ จะต้องปกครองดูแลให้ได้รับการศึกษาพระธรรมวินัย และประพฤติปฏิบัติอยู่ในสัมมาปฏิบัติ อันจะก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมสงฆ์และสังคมภายนอกได้ต่อไป

Dissertation Title : A Study of the Process and Method for Conflict Management in Theravāda Buddhism

Researcher : Mrs. Kachaporn Kumsonta

Degree : Master of Arts (Peace Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Assoc. Prof. Dr. Phramaha Hansa Dhammahāso
(Nitibunyakorn), Pali vi, B.A. M.A. Ph.D.
(Buddhist Studies)

: Mr. Adoon Khuntong Bachelor of Law,
Barrister-at-Law (Thai Bar Association)

Date of Graduation : 14 March 2015

ABSTRACT

This study of the process and method for conflict management in Theravāda Buddhism consists of 3 objectives, i.e., (1) to study the process and method for conflict management in Theravāda Buddhist Scripture; (2) to study the process and method for conflict management in Thai Sangha; and (3) to comparatively study the process and method for conflict management in Theravāda Buddhist Scripture and in Thai Sangha.

From this study, it is found that in Theravāda Buddhist Scripture, the Buddha divided problems into 2 types of 1) the problems dealing with Silācāravatta, the different behaviors; and 2) the problems dealing with monks' religious observances that have to be dutifully performed, respectively; and the Buddha designed the tools called the Seven Adhikaranasamatha or the 7 ways to settle disputes by separating the means from the problems, with the purposes, i.e., (1) to preserve the principles of Dhammavinaya or the Doctrine and the Discipline; (2) to let monks use as the tools to control the ones who are against Dhammavinaya or the Doctrine and the Discipline; and (3) to be used for the harmony among Sangha. Each of the 7 tools harmonizes and matches well with each other consisting with both method and purposes altogether. For the process and method for managing conflict in Thai Sangha in accordance with the rules of Sangha Supreme Council of Thailand in which they are brought from the conceptual process of law of the Kingdom of Thailand to help promote and support Buddhist Church for strength by trying to make problem solving be as close as possible with Dhammavinaya. In trying to do so with the base of law as the principle as mentioned, it is therefore not in the conformity of Buddhist Scripture.

The result of the comparative process and method for conflict management between Buddhist Scripture and the rules of Sangha Supreme Council of Thailand

found that there are different purposes in designating the way to manage conflict. In the Buddhist Scripture, there are principles and method for conflict management by way of separating problems, tools, and types of people, of which each tool harmonizes with each other in having both method and purposes altogether; this is in accordance with the theory of conflict management in ways of prevention, transformation, resolution and restoration. While the process and method for conflict management of Thai Sangha has received evolution from the law of the Kingdom, therefore it emphasizes the principles of punishment according to the law which is only a part of Dhammavinaya; meanwhile, it does not emphasize conservation of the principles of Dhammavinaya and the reconciliation among monks as the Buddha's original aim.

Hence, the administration of conflict management of Thai Sangha should have knowledge development, understanding, and develop knowledge in good harmony of applying the tools, especially the rules of Sangha Supreme Council of Thailand to harmonize with Dhammavinaya in order to concretely manage conflict; this process then can be understood and brought to be truly used together with dissemination the knowledge of governing the newly ordained monks who have not yet reached the 5th year of Vassa or rains-retreat. Under this condition, these newly monks still have to be governed for the education of Dhammavinaya and right behavior which will continually cause peaceful happiness in both Sangha and general societies.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดีเนื่องจากได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากคณาจารย์และท่านผู้ที่เกี่ยวข้องหลายท่าน ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณท่านทั้งหลายไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร. ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่โปรดเมตตา กรุณาให้คำแนะนำชี้แนะที่เป็นประโยชน์ เพื่อให้เนื้อหาสาระของวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีความละเอียดในเนื้อหาและมีความชัดเจนสมบูรณ์ด้านวิชาการมากยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณพระอาจารย์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ.ดร. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา และท่านอาจารย์อดุลย์ ชันทอง ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ประจำสำนักประธานศาลฎีกา กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่โปรดเมตตาเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ โดยเฉพาะด้านพระธรรมวินัยและกฎหมาย เพื่อปรับปรุงงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้ให้มีเนื้อหาที่ครอบคลุมสมบูรณ์ทั้งด้านพระธรรมวินัยและด้านกฎหมายยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร. อุทัย สติมั่น อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต อาจารย์ที่ปรึกษาหลักสูตรปริญญาโท สาขาวิชาสันติศึกษา กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่โปรดเมตตาให้คำปรึกษาชี้แนะ เพื่อปรับปรุงงานวิทยานิพนธ์ให้มีเนื้อหาที่ครอบคลุมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณและขอขอบคุณ พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโณ, ดร., ดร.ชันทอง วัฒนประดิษฐ์ และคณาจารย์สันติศึกษาทุกรูป/ท่าน ที่ทุ่มเททั้งร่างกายและแรงใจตลอดเวลาอันมีค่าดูแลเอาใจใส่ช่วยเหลือในทุก ๆ สิ่ง จนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขออานิสงส์แห่งบุญกุศลคุณความดีในครั้งนี้นี้จึงส่งผลให้ท่านทั้งหลายมีสุขภาพกายที่แข็งแรงและจิตใจที่เบิกบานผ่องใส ปราศนามุ่งหวังสิ่งใดขอให้เกิดปัญญาญาณสำเร็จทั้งในภพนี้และภพหน้าทุก ๆ ภพ ตลอดไป

ท้ายสุดนี้ ขออานิสงส์ที่ข้าพเจ้ามีความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำการวิจัยงานเรื่องนี้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อก่อประโยชน์ให้แก่พระพุทธศาสนา จงเป็นพยานภาพบังเกิดประโยชน์เกื้อหนุนให้สังฆมณฑลเจริญรุ่งเรืองพบแต่สันติสุขตลอดไปเทอญ.

นางคชาภรณ์ คำสอนทา

๑๔ ก.พ. ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพและตาราง	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๑
บทที่ ๒ กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ ความหมายและความสำคัญของพระวินัย	๑๒
๒.๒ ความหมายและประเภทของการล่วงละเมิดพระวินัยหรืออาบัติ	๑๔
๒.๓ ความหมายและประเภทอธิกรณ์	๑๗
๒.๔ ความหมายและประเภทของเครื่องมือในการระงับอธิกรณ์	๑๘
๒.๕ วิธีระงับอธิกรณ์ กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์	๒๑
๒.๖ กระบวนการแก้ไขปัญหาประเภทนิคหกรรม	๓๕
๒.๗ วิเคราะห์กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคัมภีร์	๔๒
๒.๘ บทสรุปแนวทางการจัดการความขัดแย้งโดยหลักอธิกรณ์สมณะ	๔๕
บทที่ ๓ กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคณะสงฆ์ไทย	
๓.๑ การปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๔๘

๓.๑.๑	องค์ประกอบคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๔๘
๓.๑.๒	บทบาทพระภิกษุสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์	๕๐
๓.๒	การระงับอธิกรณ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน	๕๑
๓.๒.๑	พัฒนาการการนำเครื่องมือไปใช้ในการระงับอธิกรณ์	๕๑
๓.๒.๒	กฎหมายเถรสมาคมในฐานะเป็นเครื่องมือในการระงับอธิกรณ์	๕๔
๓.๓	ตัวอย่างการระงับอธิกรณ์	๗๒
๓.๓.๑	อธิกรณ์ พระครูใบฎีกานิกร ฌมมาวาทิ	๗๒
๓.๓.๒	อธิกรณ์ พระโพธิ์รักษ์	๗๓
๓.๓.๓	อธิกรณ์ พระอธิการบุญสวน ปิยสีโล	๗๕
๓.๓.๔	อธิกรณ์ พระย่นตระ (นายวินัย ละอองสุวรรณ)	๗๖
๓.๔	วิเคราะห์กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ไทย	๗๗

บทที่ ๔ วิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ระหว่างคัมภีร์ พระพุทธศาสนากับกฎหมายเถรสมาคม

๔.๑	ประเภทของปัญหาหรือความขัดแย้ง	๗๙
๔.๒	เครื่องมือที่ใช้จัดการกับปัญหา	๘๑
๔.๓	ผู้มีอำนาจในการใช้เครื่องมือ	๘๕
๔.๔	การเข้าสู่กระบวนการพิจารณา	๘๖
๔.๕	กระบวนการพิจารณา	๘๗
๔.๖	วิธีการบังคับในการลงโทษ	๘๙
๔.๗	สรุปผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบ	๙๒

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๓
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๙๕
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๙๕
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป	๙๖

บรรณานุกรม	๙๗
ประวัติผู้วิจัย	๙๙

สารบัญแผนภูมิ

เรื่อง	หน้า
แผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐
แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหา (อิทธิกรณ ๔) กับการแก้ปัญหา (อิทธิกรณสมถ ๗)	๔๓
แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงแสดงวิธีการแก้ปัญหาตามหลักอิทธิกรณสมถ ๗	๔๔
แผนภูมิที่ ๓.๑ แสดงการดำเนินกระบวนการพิจารณา ตามกฎหมายอาชญากรรม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑)	๕๙
แผนภูมิที่ ๓.๒ แสดงการเปรียบเทียบจุดอ่อน จุดแข็ง ตามกฎหมายอาชญากรรม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑)	๗๘
แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงการเปรียบเทียบแนวทางการระงับอิทธิกรณระหว่างคัมภีร์ กับกฎหมายอาชญากรรม	๙๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำอธิบายคำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ใช้การอ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยระบุชื่อย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (ไทย) ๘/๒๗๖/๘๗. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่มที่ ๘ ข้อที่ ๒๗๖ หน้า ๘๗.

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิงค์	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัญญาสก	(ภาษาไทย)
อง.สตุตค.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทธ.	(ไทย)	=	วิสุทธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	------------------	-----------

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.ภิกขุณี.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	ภิกขุณีวิงค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
---------------	-------	---	-----------	---------------	---------------------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ม.อ.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัญญาสก	(ภาษาไทย)
--------	-------	---	-------------	-------------	--------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สมัยพุทธกาล บุคคลที่เข้ามาสู่สังคมสงฆ์โดยผ่านขั้นตอนตามกรรมวิธีที่กำหนดไว้ ล้วนแต่มีความเสื่อมใสศรัทธาต่อหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ต่างก็ตั้งใจปฏิบัติสมณธรรมกันอย่างจริงจัง จนบรรลุเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ ตามลำดับ จากนั้นก็จะช่วยกันประกาศพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลายออกไป ซึ่งในสมัยพุทธกาลพระวินัยเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ เมื่อเกิดอภิรณพระพุทธเจ้าทรงระงับอภิรณนั้น พระพุทธองค์ทรงวินิจฉัยตัดสินถูกผิดเองเพราะทรงเป็นพระศาสดา และทรงบัญญัติสิกขาบท ครั้นอภิรณมีมากขึ้นก็ทรงมอบอำนาจต่าง ๆ ให้แก่สงฆ์ในสมัยนั้นล้วนเป็นอริยสงฆ์เป็นผู้ชำระอภิรณ โดยได้ทรงวางหลักในการชำระอภิรณไว้ ๗ ประการ เรียกว่า อภิรณสมถะ ๗^๑ และทรงกระทำการอย่างเปิดเผย ทรงฟังประชาชน แม้เพียงประชาชนติเตียนก็ทรงบัญญัติเป็นพระวินัยและวินิจฉัยอย่างแจ่มแจ้ง ทรงแสดงความบริสุทธิ์ของสังคมสงฆ์ให้ประชาชนประจักษ์สิ้นสงสัย และนับถือได้อย่างสบายใจ^๒ เมื่อสังคมสงฆ์ มีบุคคลชั้นต่าง ๆ อยู่ร่วมกันย่อมต้องมีปัญหาหลากหลายเกิดขึ้น เพราะแต่ละท่านมาจากสภาพสังคมที่แตกต่างกัน พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบอบสามัคคีธรรมเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ โดยพระองค์ทรงอยู่ในฐานะเป็นพระมุขหรือประธานของภิกษุสงฆ์ทั้งหมด ทรงให้ความเสมอภาคแก่ภิกษุทุกรูป ภิกษุทุกรูปต้องปฏิบัติตนเสมอเหมือนกันตามหลักของพระธรรมวินัย

^๑ อภิรณสมถะ วิธีดำเนินการเพื่อระงับอภิรณมี ๗ อย่าง คือ

- ๑) สัมมุขาวินัย วิธีระงับในที่พร้อมหน้า
- ๒) สติวินัย วิธีระงับโดยถือสติเป็นหลัก
- ๓) อมุพหวินัย วิธีระงับสำหรับผู้หายจากเป็นบ้า
- ๔) ปฏิญญาตกรณะ การทำตามที่ได้รับ
- ๕) ตัสสปาปิยสิกา การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด (ที่ไม่รับ)
- ๖) เยภุยสิกา การตัดสินตามคำของคนข้างมาก
- ๗) ติมวัตถการวินัย วิธีประนีประนอม

วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๕/๓๓๖, ดูเพิ่มเติมใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๔๘๑.

^๒ ปรีชา ช่างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๐-๕๑.

ในขณะที่เดียวกันพระองค์ก็ทรงมอบอำนาจการตัดสินใจให้กับคณะสงฆ์ เช่น สังฆกรรม^๓ ซึ่งแต่ละประเภทต้องได้รับการตรวจสอบอย่างรอบคอบ เมื่อสงฆ์มีมติเป็นเอกฉันท์แล้วจะเริ่มทำสังฆกรรมนั้น ๆ ได้ หากสงฆ์คัดค้านแม้แต่เพียงรูปเดียวก็ต้องพิจารณาตรวจสอบกันใหม่ แม้พระองค์เองก็ทรงให้ความเคารพและปฏิบัติตามมติของสงฆ์ทุกประการ เพื่อให้มติของสงฆ์มีความศักดิ์สิทธิ์ที่ภิกษุทุกหมู่เหล่า จะต้องปฏิบัติตามโดยไม่มีข้อโต้แย้งเป็นอย่างอื่น โดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลัก ดังปัจฉิมโอวาทที่พระองค์ได้ตรัสแก่คณะสงฆ์มีพระอานนท์เถระ เป็นต้น ที่พากันเฝ้าพระพุทธเจ้าในขณะใกล้จะปรินิพพานว่า “อานนท์...ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^๔ ปัจฉิมโอวาทดังกล่าว จึงชี้ชัดลงไปว่า การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลเป็นไปในรูปแบบสามัคคีธรรม แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปแล้ว การปกครองคณะสงฆ์ก็ควรอยู่ในรูปแบบของระบบสามัคคีธรรม กล่าวคือให้ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลัก หรือเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ การทำกิจกรรมของคณะสงฆ์ทุกอย่าง ให้เป็นไปตามมติโดยเอกฉันท์ของสงฆ์ทุกประการ

สังคมสงฆ์ในอดีตแม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปแล้ว แต่พระภิกษุทุกรูปไม่ว่าจะเป็นพระอรหันต์หรือปุถุชนก็ตาม ต่างก็ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้ แต่ก็ยังมีการปฏิบัติคลาดเคลื่อนไปจากหลักพระธรรมวินัยบ้าง จึงมีการสังคายนา^๕ เพื่อทำการซักซ้อมความถูกต้องและเพื่อกำจัดภิกษุอลัชชีให้หมดไปด้วย หลักการของการปกครองระบอบ สามัคคีธรรมยังคงอยู่ในสมัยสุโขทัยมีร่องรอยแห่งความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน การปกครองคณะสงฆ์ในยุคสุโขทัยนี้ขึ้นต่อพระมหากษัตริย์โดยตรงในสมัยพญาลิไท กษัตริย์องค์ที่ ๕ แห่งสุโขทัย ได้ทรงอาราธนาพระมหาสวามีสังฆราชเมืองลี้กานามว่า สมณเถระ เข้ามาจำพรรษาที่กรุงสุโขทัย และพระองค์ได้ทรงแยกคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ ฝ่าย คือคามวาสี และอรัญญวาสี การปกครองคณะสงฆ์จะขึ้นตรงต่อพระมหาสวามีสังฆราชของแต่ละฝ่าย และคณะสงฆ์ทั้งหมดจะขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ กล่าวโดยสรุปภิกษุทุกรูปจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เคร่งครัดตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้เสมอเหมือนกัน มีพระเถระที่ได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลความประพฤติของภิกษุสูงขึ้น

^๓ สังฆกรรม งานของสงฆ์, กรรมที่สงฆ์พึงทำ, กิจที่พึงทำโดยที่ประชุมสงฆ์มี ๔ คือ ๑) อปโลกนกรรม กรรมที่ทำเพียงด้วยบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้องตั้งญาติและไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น แจกการลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุ ๒) ญาติกรรม กรรมที่ทำเพียงตั้งญาติไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น อุโบสถและปวารณา ๓) ญาติทุติยกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญาติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่ง เช่น สมมติสีมา ให้ผ้ากฐิน ๔. ญาติจตุตถกรรม กรรมที่ทำด้วยตั้งญาติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น อุปสมบท ให้ปริวาส ให้มานัต ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๑๕.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^๕ การสังคายนานั้น แปลตามศัพท์ว่า ร้อยกรอง คือประชุมสงฆ์ จัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวณะแล้วรับทราบทั่วกันในที่ประชุมนั้น ว่าตกลงกันอย่างไร แล้วก็มีการท่องจำนำสืบต่อๆ กันมา ในชั้นเดิมการสังคายนาปรารถนาเหตุความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา จึงจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธรวณะไว้ในครั้งต่อ ๆ มา หากปรากฏมีการถือผิด ตีความหมายผิด ก็มีการชำระวินิจฉัยที่ถือผิดความหมายผิดนั้นชี้ขาดว่าที่ถูกควรเป็นอย่างไร แล้วทำการสังคายนาโดยการทบทวนระเบียบเดิมบ้าง จัดระเบียบใหม่ในบางข้อบ้าง ; อ้างใน สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖-๗.

โดยลำดับ นอกจากนี้ยังต้องประพฤติปฏิบัติตนมิให้ขัดต่อจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม ตลอดจนกฎหมายบ้านเมือง

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยา เดินตามรูปแบบสมัยสุโขทัย แต่แยกเป็น ๓ คณะใหญ่ แต่ละคณะให้ดูแลรับผิดชอบคณะของตน และทั้ง ๓ คณะขึ้นตรงต่อสมเด็จพระอริยวงศาส์จกษัตริย์ ซึ่งเป็นประมุขของสงฆ์ และคณะสงฆ์ทั้งหมดจะขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงให้รวบรวมพระไตรปิฎก ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และได้ทรงชำระพระภิกษุสงฆ์ที่ประพฤติผิดธรรมวินัย เมื่อพิสูจน์ได้ว่าผิดจริงก็มีรับสั่งให้สึก จึงเห็นได้ว่าในสมัยกรุงธนบุรี สถาบันพระมหากษัตริย์ มีส่วนในการตรวจสอบควบคุมความประพฤติด้านวินัยสงฆ์อย่างชัดเจน นอกเหนือจากพระสังฆาธิการที่ปกครองในเขตของตนอีกทางหนึ่ง

การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงยึดแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากปัญหาพระสงฆ์ปฏิบัติผิดพระวินัยอย่างมากมายแต่ปลายสมัยอยุธยา ครั้นถึงในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้ออกผนวชมาแล้ว ๒๗ พรรษา ทรงออกประกาศเกี่ยวกับข้อห้ามและแนวทางปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์บางฉบับยังเอาผิดกับบุคคลรอบข้าง หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องนอกจากพระภิกษุอีกด้วย และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นเพื่อเป็นแนวทางให้การปกครองคณะสงฆ์รัดกุมยิ่งขึ้น จะได้ช่วยส่งเสริมสนับสนุนพระวินัยอีกส่วนหนึ่งด้วย^๖ โดยได้บัญญัติให้อำนาจหน้าที่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการให้อำนาจหน้าที่ในการปกครองดูแลควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสามเณร ซึ่งอยู่ในความปกครองของตนตามพระธรรมวินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง แต่อำนาจปกครองสูงสุดยังขึ้นอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๘ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎรและโดยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ว่า พระมหากษัตริย์ ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชผู้ดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก แต่สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์ไม่ได้ พระองค์ทรงบัญญัติสังฆาณัติโดยคำแนะนำของสังฆสภา ทรงบริหารคณะสงฆ์ทางสังฆมนตรี และทรงพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร การปกครองคณะสงฆ์ถูกแบ่งเป็น ๓ ฝ่าย^๗ และต่อมาได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ ได้รวมอำนาจไว้ที่มหาเถรสมาคม ซึ่งรวมถึงอำนาจในการตรากฎมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบออกคำสั่ง มีมติหรือ ออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย พระภิกษุจะต้องรับ “นิคหกรรม” ก็ต่อเมื่อ

^๖ สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๑.

^๗ พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓๓-๓๔.

กระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิคหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุ ก็ต้องเป็นนิกหกรรมตามพระธรรมวินัย^๕ พระวินัยเป็นขนบธรรมเนียมหรือแบบแผนข้อบังคับสำหรับพระภิกษุ^๖

จะเห็นได้ว่าการปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ได้ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก แต่ให้อำนาจหน้าที่เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์พระสังฆาธิการ เป็นผู้คอยควบคุมดูแลการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย เพื่อจรโลงพระพุทธานุภาพให้เจริญรุ่งเรือง ภายหลังจากสมัยพุทธกาล ภิกษุมีความสงสัยแตกแยกความคิดเห็นในพระธรรมวินัย จึงได้มีการทำสังคายนาหลายครั้ง จัดเป็นหมวดหมู่ชัดเจน ใช้เป็นรูปแบบในการปกครองคณะสงฆ์มาจนถึงปัจจุบัน หลายปีที่ผ่านมา มีพระสงฆ์ประพฤติผิดต่อทางโลก ทางธรรม เป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดความขัดแย้งแตกแยกในสังคม ซึ่งไม่เพียงแต่เฉพาะสังคมสงฆ์เท่านั้นแต่ยังรวมถึงสังคมภายนอกกับคณะสงฆ์ ยังผลนำมาสู่ความเสื่อมศรัทธาต่อพระสงฆ์และก่อให้เกิดความเสียหายต่อพระพุทธานุภาพในภาพรวมดังที่ปรากฏเป็นข่าวในสังคมไทยที่ผ่านมา เช่น กรณีอธิกรณ์พระครูใบฎีกาณิกร ธมฺมวาทิ พระวินัย อมโร (ยันตระ) พระโพธิรักษ์ พระครูธรรมธวัชชัย ถาวโร พระเกษม อาจิณสีโล และบางกรณีปัญหาความเสื่อมเสียบางอย่างทางคณะสงฆ์ไทยก็ยังไม่สามารถดำเนินการกับผู้กระทำความผิดพระวินัยได้

จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้สนใจศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคัมภีร์พระพุทธานุภาพเถรวาทกับกฎหมายเถรสมาคม เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่าง ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นการเสนอแนะแนวทางการบูรณาการวิธีการทางกฎหมายให้สอดคล้องกับทางคัมภีร์พระพุทธานุภาพ ในการระงับอธิกรณ์สังคมสงฆ์เพื่อจัดการความขัดแย้งที่สามารถอธิบายตอบข้อสงสัยของสังคมชาวพุทธและผู้ที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการพิจารณาตัดสินวินิจฉัยระงับอธิกรณ์ความผิดของสงฆ์ เพื่อเป็นแนวทางป้องกันระงับบุคคลที่จะเป็นอันตรายต่อพระพุทธานุภาพในภายภาคหน้า ด้วยความเป็นธรรม ความโปร่งใส เทียงธรรม ทนต่อสถานการณ์ และมีความชัดเจนถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย อันจะนำพาให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาในพระสงฆ์ผู้เป็นศาสนทายาทสืบต่อพระศาสนา ที่จะนำพาสังคมให้เกิดสันติสุขได้สืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์

- ๑.๒.๑. เพื่อศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคัมภีร์พระพุทธานุภาพเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคณะสงฆ์ไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคัมภีร์พระพุทธานุภาพเถรวาทกับกฎหมายเถรสมาคม

^๕ พระราชรัตนกวี, คำอธิบายกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิกหกรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธีรพงษ์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๔.

^๖ คณะกรรมการ กองตำรา, วินัยวินิจัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๘.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้มีกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ไว้อย่างไร

๑.๓.๒ กฎมหาเถรสมาคมได้มีกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ไว้อย่างไร

๑.๓.๓ กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ระหว่างคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับกฎมหาเถรสมาคม มีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษากระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีขอบเขตการศึกษา ดังนี้ เนื้อหาจะศึกษา ลักษณะอธิกรณ์ รูปแบบกระบวนการและขั้นตอนการพิจารณาระงับอธิกรณ์

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

โดยเนื้อหาจะศึกษาลักษณะอธิกรณ์ รูปแบบกระบวนการและขั้นตอนการพิจารณาระงับอธิกรณ์ โดยทำการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระ統ราช ๒๕๓๙ ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกาอนุฎีกา ผลงานทางวิชาการและเอกสาร ต่าง ๆ จากหนังสือ รวมถึงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม และทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการดำเนินการในทางคัมภีร์พระพุทธศาสนากับกฎมหาเถรสมาคม มีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเวลา

การดำเนินการศึกษาใช้เวลาในการศึกษา ๖ เดือน เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน ๒๕๕๗ ถึงเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ รวมระยะเวลาศึกษา ๖ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

กระบวนการและขั้นตอน หมายถึง วิธีดำเนินการระงับอธิกรณ์ตามลำดับตั้งแต่ต้นจนจบ
กฎมหาเถรสมาคม หมายถึง เครื่องมือที่กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการดำเนินการพิจารณาคความผิด (ปรับอาบัติ) และลงโทษแก่พระภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัย แต่ในงานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาเฉพาะกฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม

อธิกรณ์ หมายถึง ข้อพิพาท หรือการฟ้องร้องในคดีสงฆ์ แต่ในงานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาและเปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการระงับข้อพิพาทของพระภิกษุเฉพาะอนุวาทิกรณ์

นิคหกรรม ในงานวิจัยนี้ใช้ใน ๒ ความหมาย คือ (๑) นิคหกรรมตามพระธรรมวินัย หมายถึงการลงโทษตามพระธรรมวินัย ได้แก่สังฆกรรมประเภทการลงโทษผู้กระทำผิด ซึ่งมี ๖ ประการ คือ ตัชชะนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารถนียกรรม อุคเขปนียกรรม และ ตัสสปาปิยสิกากรรม (๒) นิคหกรรมตามกฎหมาย หมายถึงการลงโทษผู้กระทำผิดล่วงละเมิดพระธรรมวินัยและกฎหมาย

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หนังสือ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ในอนุวาทาธิกรณ์และอาปตตาทิกรณ์ ความว่า “อนึ่งพระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นาน ก็เพราะพวกภิกษุประพฤติตามโดยเอื้อเฟื้อ ถ้ามีพวกอลัชชีไม่อายุ ใจบาป ลามก เจ้ามาบปอยู่ พวกนั้นยอมทำให้เศร้าย่อมจึงเป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ประพฤติดี เมื่อรู้เห็นแล้ว จะถึงว่ากล่าวตักเตือนส่วนตนหรือแม้โจทก์ขึ้นท่ามกลางสงฆ์ เพื่อแก้ความประพฤติเสียหรือกำจัดคนอลัชชีเสียจากสงฆ์ เมื่ออนุวาทาธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว ควรได้รับการวินิจฉัยของท่านผู้รู้ว่าเป็นจริงหรือไม่จริงและทำตามธรรมไม่เช่นนั้นความรังเกียจจะพึงเป็นไปในสงฆ์ เป็นเหตุแตกร้างไม่ปรองดอง. . .” พระศาสนาจึงทรงตั้งสิกขาบทเป็นเครื่องนำความประพฤติ มีปรับอบัติแก่พระภิกษุผู้ละเมิด อาปตตาทิกรณ์ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะต้องทำคืนตามวิธีอันสำเร็จด้วยสงฆ์ หรือด้วยบุคคลไม่เช่นนั้นสิกขาบทก็ไม่สำเร็จประโยชน์มิไว้ก็เหมือนไม่มี ทุกรุปจึงสมควรจะยอมทำคืนเมื่อต้องอาบัติเข้าแล้ว”^{๑๐}

๑.๖.๒ สิริ เพ็ชรไชย ได้กล่าวถึง การแสดงตนเป็นพุทธมามกะในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้ว ทรงประดิษฐานพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ที่เป็นพุทธบริษัทนี้ต้องนับถือไตรสรณคมน์คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ผู้ที่นับถือไตรสรณคมน์มั่นคง ย่อมได้นามว่าเป็น “พุทธมามกะ” “ธรรมามกะ” “สังฆมามกะ” ทั้งสิ้น ในหนังสือ “องค์พุทธมามกะ ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” ซึ่งได้รวบรวมสารและความคิดเห็นของบุคคลสำคัญเกี่ยวกับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา^{๑๑}

๑.๖.๓ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยนิรมล) ได้กล่าวถึง วิธีการจัดการ ความขัดแย้ง ในหนังสือ “พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง” จากการศึกษาวิเคราะห์ในเบื้องต้นเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่ว่าด้วย “ความขัดแย้ง” นั้น พบว่า พระพุทธศาสนาได้แบ่งความขัดแย้งออกเป็น ๒ มิติใหญ่ กล่าวคือ ความขัดแย้งในมิติของธรรม หรือมุ่งไปที่ฆราวาสวิสัยเป็นหลักใหญ่ และความขัดแย้งในแง่ของวินัยภาษาของวินัยเรียกความขัดแย้งในลักษณะนี้ว่า “อติกรณ์” ฉะนั้นเมื่อเกิดอติกรณ์ หรือความขัดแย้งขึ้นในสังคมาสงฆ์ พระพุทธเจ้าได้ออกแบบและนำเสนอ “อติกรณ์สมถะ” เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธสันติวิธี ซึ่งเป็นวิธีแบบกลาง ๆ หรือข้อปฏิบัติแบบกลาง (มัชฌิมวิธี) ที่ก่อให้เกิดความชอบธรรม (ธัมมิกวิธี)^{๑๒}

๑.๖.๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด” เกี่ยวกับทรรคนะของเรื่องพระวินัยว่า พระวินัยเป็นส่วนประกอบของพระพุทธศาสนาที่สำคัญ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นกฎที่มีสภาพบังคับเท่านั้น แต่เป็นแนวทางที่เอื้อต่อการศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้รู้ถึงคุณประโยชน์ ซึ่งหากมีการละเมิดแล้วต้องดำเนินการแก้ไข พระวินัยหรือกฎหมายในทาง

^{๑๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๓.

^{๑๑} สิริ เพ็ชรไชย, องค์พุทธมามกะ ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโพสท์ พับลิชชิง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗๗.

^{๑๒} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐๘-๔๒๒.

พระพุทธศาสนา ถือว่าสมาชิกทุกคนในระบบสังฆะต้องศึกษาต้องรู้ จะอ้างว่าไม่รู้ไม่ต้องรับโทษจากการละเมิดไม่ได้ และสมาชิกต้องมีส่วนร่วมในการลงโทษผู้กระทำการละเมิด หรือมีส่วนร่วมการป้องกันแก้ไข ซึ่งรูปแบบที่ใช้ในการป้องกันแก้ไขเรียกว่า อธิกรณสมถวิธี^{๑๓}

๑.๖.๕ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิต ได้กล่าวในรายงานวิจัยเรื่อง “ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในอริยวินัย: วิถีชีวิตและบทบาทของพระสงฆ์” โดยได้กล่าวถึงการอยู่ร่วมกันในสังคัมสงฆ์ การลงโทษการละเมิดกฏกติกา และการระงับคดีความ ซึ่งล้วนเป็นกระบวนการบริหารองค์กรสงฆ์ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แก่สมาชิก ความประพฤติของสมาชิกพระสงฆ์ต้องขัดเกลาพัฒนาให้อยู่ในกฏกติกา หากมีการละเมิดจะต้องได้รับโทษตามระเบียบ ผู้ละเมิดเรียกว่าอาบัติ มี ๓ ระดับ อย่างหนัก เป็นโทษร้ายแรงแก้ไขไม่ได้ อย่างกลาง แก้ไขได้แต่ต้องได้รับการยอมรับ อย่างเบา แก้ไขได้เป็นโทษเล็กน้อยต้องสารภาพและต้องไม่กระทำซ้ำอีก^{๑๔}

๑.๖.๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” ที่เกี่ยวกับวัตถุประสงคฺ์คือประโยชน์ที่มุ่งหมายของวินัยว่า ผู้รักษาศีลประพฤติตามวินัย ควรเข้าใจวัตถุประสงคฺ์คือประโยชน์ที่มุ่งหมายของวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงแถลงก่อนบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ ซึ่งมีอยู่ ๑๐ ประการ และเพิ่มในอังคุตตรนิกายอีก ๑๐ ประการ วัตถุประสงคฺ์เหล่านี้แสดงถึงเจตนารมณ์ที่เน้นความดีงามประโยชน์สุขของสังคัมเป็นอย่างมาก และบรรดาบทบัญญัติทั้งหลายในวินัยนั้น เรื่องที่ยืนยันถึงการให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมได้ดีที่สุดอย่างหนึ่ง ก็คือบทบัญญัติเกี่ยวกับสังฆกรรมต่าง ๆ อันได้แก่การดำเนินกิจการของสงฆ์โดยการร่วมกันคิดร่วมกันพิจารณาของภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสมาชิก แต่สังฆกรรมทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยดีก็เพราะสงฆ์มีความสามัคคี ไม่แตกแยกข้อนี้จึงเป็นเหตุผลหลักอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงย้ำความสำคัญของสังฆเภทและสังฆสามัคคี^{๑๕} โดยตรัสว่า สังฆสามัคคี เป็นธรรมเอกที่เมื่อเกิดมีในโลกก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน ส่วนสังฆเภทก็เป็นธรรมเอกฝ่ายตรงข้าม^{๑๖}

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๗ อธิเทพ ผาธา ได้ศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาพระพุทธศาสนาเถรวาทในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท “ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณสมถะ ๗ และกฏนิกหกรรมของมหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕” จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหา โดยอธิกรณสมถวิธีในสมัยพุทธกาลกับกฏนิกหกรรมของมหาเถรสมาคม

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗.

^{๑๔} สมิทธิพล เนตรนิมิต, *ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในอริยวินัย : วิถีชีวิตและบทบาทของพระสงฆ์*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓๖-๔๓๗

^{๑๖} ชู.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๑๙๖-๑๙๗/๒๓๗-๒๓๘

ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พบว่า เป็นรูปแบบและกระบวนการที่มีความแตกต่างกันทั้งในด้านวัตถุประสงค์ในการแก้ปัญหา วิธีการพิจารณาและกระบวนการดำเนินการกับผู้อำนาจในการพิจารณาตัดสิน แต่มีส่วนที่เป็นอุปสรรคและปัญหาที่คล้ายคลึงกันเกี่ยวเนื่องจากผู้มีอำนาจในการพิจารณาตัดสินขาดความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยและกฎหมาย การถูกแทรกแซงโดยอำนาจรัฐ และผู้ล่วงละเมิดไม่เคารพมติสงฆ์^{๑๗}

๑.๖.๘ พระมหาสมนึก กิตติโสภโณ (เศวตรัฐกุล) ได้ศึกษารูปแบบการลงโทษพระพุทธานุสาเถรวาทในสารนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการลงโทษในคัมภีร์พระพุทธานุสาเถรวาท” จากการศึกษาแนวคิดการลงโทษและรูปแบบการลงโทษในคัมภีร์พระพุทธานุสาเถรวาทพบว่า แนวคิดการลงโทษมาจากสาเหตุการปฏิบัติผิดของพระภิกษุทั้งจงใจและไม่จงใจ ทรงนำสาเหตุจากการปฏิบัติผิดและประโยชน์ของการปฏิบัติถูกต้องเพื่อบัญญัติพระวินัย ทำให้เกิดแนวคิดแก้ไข ผักหนาดพัฒนาชีวิตความดีงามในหมู่สังฆมณฑล ส่วนรูปแบบในการลงโทษ ได้รับตามกฎธรรมชาตินี้และเป็นไปตามพระวินัยบัญญัติ โดย พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตัดสินต่อมาได้มอบหมายให้การกสงฆ์ ดำเนินการแทนผู้กระทำผิดได้รับโทษโดยธรรม ผู้ดำเนินการตัดสินมีความชอบธรรม ผู้ถูกลงโทษได้รับความเป็นธรรม^{๑๘}

๑.๖.๙ พระศรีวิสุทธิคุณ (สฤชดี ประธาตุ) ได้ศึกษากระบวนการแก้ปัญหาในทางพระพุทธานุสาเถรวาทในสารนิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการแก้ปัญหาในทางพระพุทธานุสาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณสมณะ” จากการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการแก้ปัญหาในทางพระพุทธานุสาเถรวาท อธิกรณสมณะ พบว่า กระบวนการแก้ปัญหานี้ คณะสงฆ์ไทยใช้อำนาจทางกฎหมายในการเข้าไปจัดการ ยังไม่ได้นำวิธีการแก้ปัญหามาซึ่งพุทธที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ในอดีตมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่คณะสงฆ์มากนัก ดังนั้นปัญหาต่าง ๆ ยังคงมีอยู่ จึงควรกลับไปยังข้อมูลเดิม คือ พระไตรปิฎกและนำเอากระบวนการแก้ปัญหา (อธิกรณ) มาใช้แก้ปัญหามาตามหลักและวิธีการที่มีบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกปัญหาต่าง ๆ จะได้พิจารณาแก้ไขให้ถูกต้องเหมาะสมและเป็นการเคารพพระธรรมวินัย^{๑๙}

๑.๖.๑๐ พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี (บุญถึง) ได้ศึกษาบทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีธรรมกาย” จากการศึกษาบทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยของพระธรรมปิฎกกรณีธรรมกายพบว่า พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ทำบทบาทที่สำคัญสองประการด้วยกัน บทบาท

^{๑๗} อธิเทพ ผาธา, “การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธานุสาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณสมณะ ๗ และกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๑๘} พระมหาสมนึก กิตติโสภโณ. “รูปแบบการลงโทษในคัมภีร์พระพุทธานุสาเถรวาท”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๑๙} พระศรีวิสุทธิคุณ (สฤชดี ประธาตุ), “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการแก้ปัญหาในทางพระพุทธานุสาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณสมณะ”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ประการที่หนึ่งคือ การทำหน้าที่รักษาพระธรรมวินัยเอาไว้ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์เหมือนเดิม และบทบาทประการที่สองคือ การได้อุทิศตนเป็นแบบอย่างของชาวพุทธชั้นนำผู้มีศรัทธาพร้อมเต็มที่จะทำหน้าที่รักษาไว้ซึ่งพระธรรมวินัยให้ยั่งยืนสืบต่อไปในอนาคตตราบนานเท่านาน บทบาททั้งสองประการนี้นอกจากจะช่วยให้การณีธรรมกายคลี่คลายไปในทิศทางที่ดีแล้วยังก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการรักษาพระธรรมวินัยแก่ชาวพุทธร่วมสมัยและแก่นุชนในภายหลังได้อย่างมีนัยสำคัญไม่น้อยไปกว่าที่บูรพาจารย์ทั้งหลายได้เคยทำเอาไว้ในอดีตอีกด้วย^{๒๐}

๑.๖.๑๑ เกียรติศักดิ์ พันธวงศ์ ได้ศึกษาหลักการลงโทษผู้กระทำผิดในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบหลักการลงโทษผู้กระทำผิดในพุทธศาสนาเถรวาท กับประมวลกฎหมายอาญา และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา” จากการศึกษาเปรียบเทียบหลักการลงโทษผู้กระทำผิดในพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นอธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์ ก็ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและประมวลกฎหมายอาญา และในประเด็นกฎหมายอาญาฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม พบว่า อธิกรณ์และวิธีระงับอธิกรณ์เป็นรูปแบบการลงโทษผู้กระทำผิดที่เหมาะสมและยุติธรรมกับสังคมสงฆ์และสังคมไทย เพราะเป็นการออกแบบที่มีเป้าหมายเพื่อป้องกันป้องปราบ และปราบปราม อธิกรณ์ที่จะเกิดขึ้น กำลังเกิดขึ้น และเกิดขึ้นแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบการระงับอธิกรณ์แต่ละชุด มีเป้าหมายหลัก คือ ความสันติแห่งสังคมสงฆ์หรือสังฆสมาคม^{๒๑}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า พระธรรมวินัยเป็นข้อบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งบัญญัติขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบให้พระภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามโดยทรงมอบอำนาจให้คณะสงฆ์เป็นผู้ปกครองดูแลควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อความปรองดองในสังคมสงฆ์และความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนา กรณีเมื่อพระภิกษุได้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัย คณะสงฆ์ได้ใช้รูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยอธิกรณ์สมถวิธี และรูปแบบกระบวนการแก้ไขความขัดแย้งอื่น ๆ ในทางคัมภีร์ ภายหลังต่อมาได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีการนำรูปแบบและวิธีการทางกฎหมายมาเป็นแนวทางปฏิบัติในการแก้ไขความขัดแย้ง โดยไม่ได้มีการนำรูปแบบและกระบวนการในทางคัมภีร์มาแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง เป็นผลทำให้การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเกิดความล่าช้าหรือไม่สามารถยุติปัญหาได้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาข้อมูล จากหนังสือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา

^{๒๐} พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (บุญถึง), “ศึกษาบทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) :ศึกษาเฉพาะกรณีธรรมกาย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๒๑} เกียรติศักดิ์ พันธวงศ์, “ศึกษาเปรียบเทียบหลักการลงโทษผู้กระทำผิดในพุทธศาสนาเถรวาท กับประมวลกฎหมายอาญาและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

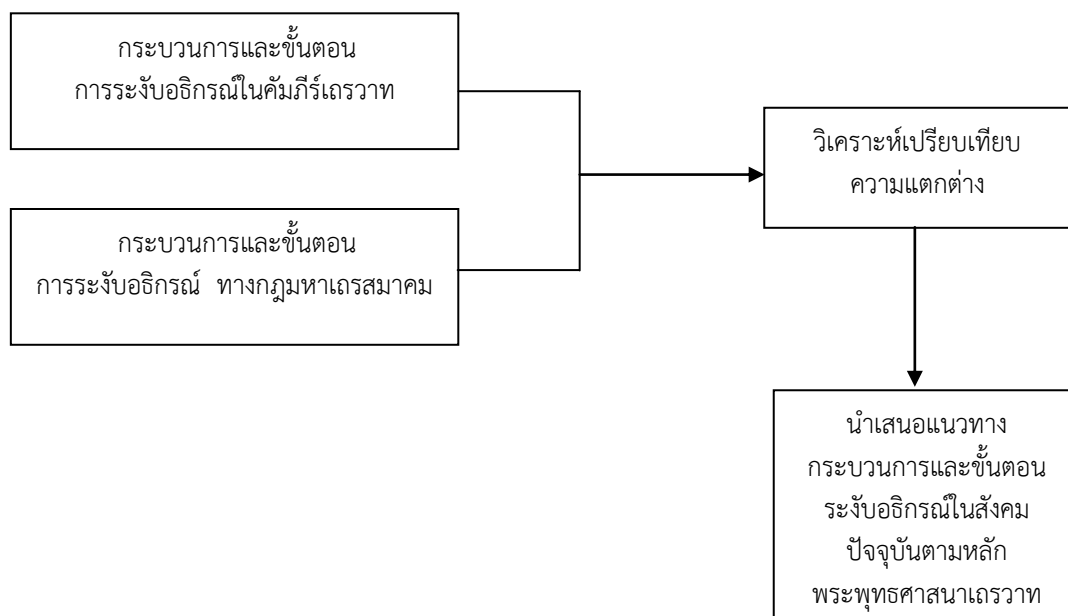
อนุฎีกา ผลงานทางวิชาการและเอกสาร ต่าง ๆ เป็นการสืบค้นข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะอิทธิกรณรูปแบบกระบวนการและขั้นตอนการพิจารณา ระเบียบอิทธิกรณ และทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการดำเนินการของคณะสงฆ์ ไทยกับทางคัมภีร์พระพุทธศาสนา ถึงความสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกันอย่างไร และเสนอแนะ แนวทางการประยุกต์ใช้อันจะเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาในภายหน้า ผู้ศึกษาจึงได้กำหนด ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย (Research Process) ไว้ ๓ ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาลักษณะอิทธิกรณรูปแบบกระบวนการและขั้นตอนการพิจารณา ระเบียบอิทธิกรณ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับคณะสงฆ์ไทย จากหนังสือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบทางคณะสงฆ์ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ผลงานทางวิชาการและ เอกสารต่าง ๆ

๑.๗.๒ วิเคราะห์ความแตกต่างของกระบวนการและขั้นตอนการ ระเบียบอิทธิกรณในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาทกับกฎหมายมหาเถรสมาคม จากเอกสารแหล่งข้อมูลที่ได้มา

๑.๗.๓ สรุปและเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาใน ภายหน้า

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๙.๑ ได้ทราบลักษณะอริกรณรูปแบบกระบวนการและขั้นตอนการระงับอริกรณใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๙.๒ ได้ทราบลักษณะอริกรณรูปแบบกระบวนการและขั้นตอนการระงับอริกรณใน กฎมหาเถรสมาคมของคณะสงฆ์ไทย

๑.๙.๓ ได้ทราบถึงความแตกต่างและความไม่สอดคล้องของกระบวนการและขั้นตอน การการระงับอริกรณระหว่างคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับกฎมหาเถรสมาคม เพื่อเป็นแนวทางใน การบูรณาการหลักการทางกฎหมายและทางคัมภีร์เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นรูปแบบกระบวนการและ ขั้นตอนการระงับอริกรณอันเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาการระงับอธิกรณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพื่อทำให้ทราบถึงกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ รูปแบบเครื่องมือที่นำมาใช้ระงับอธิกรณ์ โดยการนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอประเด็นศึกษาตามลำดับดังนี้

ความรู้เกี่ยวกับพระวินัย ความรู้เรื่องอาบัติ ความรู้เกี่ยวกับอธิกรณ์ เครื่องมือในการระงับอธิกรณ์ วิธีการระงับอธิกรณ์ วิเคราะห์กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของพระวินัย

พระวินัย คือ^๑ ขนบธรรมเนียมหรือแบบแผนข้อบังคับสำหรับภิกษุ กุลบุตรผู้มาบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งล้วนแล้วแต่มาจากสกุลต่าง ๆ กัน อันส่งผลให้ทั้งนี้สยใจคอและความประพฤติย่อมไม่เหมือนกัน ต่อเมื่อมาถือเพศเป็นสมณะแล้ว จะต่างคนต่างประพฤติ ขนบธรรมเนียมตามชอบใจเหมือนคฤหัสถ์ไม่ได้ เพราะหากไม่มีอะไรเป็นหลักย่อมไม่มั่นคงยั่งยืน สมเด็จพระบรมศาสดาผู้เป็นพระธรรมราชาและ สังฆบิดร คือบิดาของพระภิกษุสงฆ์ จึงทรงตั้งวินัยบัญญัติขึ้นไว้ เพื่อเป็นบรรทัดฐานสำหรับปรับความประพฤติของเหล่าภิกษุให้เป็นไปอย่างเดียวกัน และปกครองกันในฝ่ายคณะสงฆ์ตามวินัยบัญญัติ เปรียบกับบ้านเมืองต้องมีกฎหมายเพื่อใช้ปกครองประชาชนพลเมือง ฝ่ายพระศาสนาก็ต้องมีวินัยบัญญัติสำหรับปกครองคณะสงฆ์

ผลที่มุ่งหมายของพระวินัย^๒ อันจะปฏิบัติพระวินัยให้สำเร็จประโยชน์เพื่อให้เกิดความสงบ เป็นระเบียบเรียบร้อย ด้วยเหตุนี้จำเป็นต้องเข้าใจผลที่มุ่งหมายแห่งพระวินัยนั้น พระพุทธบัญญัติ บางข้อและขนบธรรมเนียมอันดีงาม พระศาสดาทรงตั้งไว้เพื่อ

๑) ป้องกันไม่ให้เป็นคนเหี้ยมโหดจนถึงต้องโทษเป็นอาชญาแผ่นดิน เช่น ห้ามทำโจรกรรมและฆ่ามนุษย์

^๑ คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, วินัยวินิจฉัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๘-๙.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙-๒๐.

๒) ป้องกันความลวงโลกเลียงชีพ เช่นห้ามไม่ให้ทอดูตริมนุสสรธรรม
 ๓) ป้องกันความดุร้าย เช่น ห้ามไม่ให้ด่ากัน ตีกัน เป็นต้น
 ๔) ป้องกันความประพฤติเลวทราม เช่น ห้ามพูดปด ห้ามพูดส่อเสียด ห้ามเสพสุรา เป็นต้น

๕) ป้องกันความประพฤติเสียหาย เช่น ห้ามแอบฟังความของเขา
 ๖) ป้องกันความเล่นชุกชก เช่น ห้ามไม่ให้เล่นจี้กัน ไม่ให้เล่นน้ำ ไม่ให้ช้อนบริวารของกัน
 ๗) และทรงบัญญัติตามความนิยมของคนในครั้งนั้นก็มิ เช่น ห้ามไม่ให้ขุดดิน ไม่ให้ฟัน
 ต้นไม้ที่เขาถือว่ามีชีวิต

๘) ทรงบัญญัติตามธรรมเนียมของภิกษุ ตามความสะดวกบ้าง ตามนิยมของบรรพชิตบ้าง เช่น ห้ามไม่ให้ฉันอาหารในเวลาวิกาล จะฉันของอื่นนอกจากน้ำ ต้องรับประทานก่อน

เหล่านี้เป็นตัวอย่างแห่งผลที่มุ่งหมายของสิกขาบทนั้น ๆ พระวินัยหรือสิกขาบทที่บัญญัติ นั้นจึงมาจากมูลเหตุและจุดมุ่งหมายที่นำไปสู่ผลที่แตกต่างกัน อนึ่งพระบัญญัติปรารถนาเฉพาะกาล ประเทศ อันเป็นไปในสมัยนั้น ครั้นเวลาล่วงมานานและนำมาใช้ในประเทศอื่นเป็นไปไม่สะดวก จึงหาทางหลีกเลี่ยงประพฤติบ้าง เลิกเสียทีเดียวบ้าง พึงใคร่ครวญถึงผลที่มุ่งหมายของพระวินัยและให้สำเร็จอานิสงส์ คือได้รับความชื่นบานว่า ได้ประพฤติดีงาม ไม่ต้องได้ความเดือดร้อนเพราะเหตุประพฤติเสพร่า หรือประพฤติไม่ถูกต้อง และไม่เกิดมานะความถือตัวและดูหมิ่นผู้อื่น ควรจะมีเมตตาอารีแนะนำเพื่อนสหธรรมิก ที่ยังประพฤติบกพร่องให้ประพฤติบริบูรณ์

ประเภทของพระวินัยนั้น แบ่งเป็น ๒ ประการ คือ

๑) พระวินัยที่ว่าด้วยข้อห้าม ไม่ให้ภิกษุประพฤติล่วงละเมิดและปรับโทษผู้ล่วงไว้หนักบ้าง เบาบ้าง ตามความผิดที่ได้กระทำลง เรียกว่า พระพุทธรูปบัญญัติ

๒) พระวินัยว่าด้วยขนบธรรมเนียมที่ดีงาม อันภิกษุควรประพฤติ เรียกว่า อภิสมจาร
 มูลแห่งพระวินัยบัญญัติ^๓

สังเกตได้ว่าพระวินัยนั้น พระพุทธเจ้ามิได้ทรงวางไว้ล่วงหน้า แต่พุทธรูปบัญญัติค่อยมีมา โดยลำดับตามเหตุอันเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่านิทานบ้าง ปกรณ์บ้าง

มูลเหตุแห่งพระวินัย ผู้วิจัยสรุปได้ดังนี้

๑) เมื่อความเสียหายเกิดขึ้น พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ทำอย่างใดอย่างหนึ่ง พระองค์ จึงทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามความประพฤติเช่นนั้นเป็นอย่างไร ๆ ไป เช่น พระธนิยะถือเอาพระวาจาของพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเปล่งตามพระราชประเพณี เมื่อครั้งราชาภิเษกว่า “หญ้าไม้และน้ำเราให้แก่พวกสมณพราหมณ์ละ” ดังนี้ เป็นเลิศ ถือเอาไม้หลวงไปทำกุฏิ ด้วยอ้างว่าได้รับพระราชทาน

๒) เมื่อครั้งเกิดเหตุขึ้น จึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามอนินนาทาน แม้อภิสมจารก็ทรงวางไว้โดยนัยนั้น ครั้นตั้งพระบัญญัติขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะด้วยประการใดประการหนึ่ง ไม่พอจะห้ามความเสียหายได้ขาด

^๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙-๑๑.

๓) ทรงบัญญัติรัดเข้าอีก เช่น ทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้ล้างผลาญชีวิตมนุษย์ ยังไม่พอจะให้เข้าใจว่า ทรงห้ามตลอดถึงพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือยังให้จำงฆ่าตัวเสียเอง จึงทรงบัญญัติซ้ำเติมความข้อนั้นเข้าด้วยหรือตึงเกินไป เช่นนี้ทรงบัญญัติซ้ำผ่อนให้เบาลง เช่นทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้ทอดูตตริมนุสสรธรรมอันไม่มีจริง ข้อนี้กินความกว้างไปถึงการทอดูด้วยสำคัญว่า ได้บรรลุ แต่เป็นคุณที่ไม่มีจริง จึงทรงบัญญัติซ้ำยกผู้พูดด้วยสำคัญผิดตั้งนั้นเสีย ไม่ให้ต้องอาบัติ พระบัญญัติที่ทรงตั้งไว้แล้ว แม้ไม่เป็นไปสะดวก ก็ไม่ทรงถอนเสียทีเดียว

๔) คงเพิ่มอนุบัญญัติ คัดแปลงไปเช่นนี้ เช่น ทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้นอนด้วยอนุปลัมบัน เพื่อจะกันชาวบ้านไม่ให้เห็นอาการวิปัสสนาของภิกษุในเวลาอนหลับ แต่เมื่อมีสามเณรขึ้นสามเณรก็จัดว่าเป็นอนุปลัมบัน ไม่มีที่อยู่ จึงทรงผ่อนให้นอนด้วยกันได้ไม่เกิน ๓ คืบ คราวนี้ก็นอนกับชาวบ้านได้เหมือนกัน ข้อที่ทรงตั้งไว้เดิม เรียกว่ามูลบัญญัติ ข้อที่ทรงตั้งเพิ่มเติมทีหลัง เรียกว่าอนุบัญญัติ รวมมูลบัญญัติและอนุบัญญัติเข้าด้วยกัน เรียกว่าสิกขาบท

พระราชบัญญัติมาตราหนึ่ง ๆ เป็นสิกขาบทหนึ่ง ๆ สิกขาบทนั้นทรงตั้งขึ้นเป็นพุทธอาณาที่ได้แก่อาทิพรหมจริยกาสิกขาภิรมี ทรงตั้งขึ้นด้วยเป็นอธิสมจาร คือขนบธรรมเนียม ที่ได้แก่อธิสมจาริกาสิกขาภิรมี อย่างก่อนนั้นมาในพระปาติโมกข์ มีพระพุทธานุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน อย่างหลังนั้น มานอกจากพระปาติโมกข์ เว้นไว้แต่เสขียวัตรซึ่งมาในพระปาติโมกข์

สิกขาบทมาในพระปาติโมกข์ มี ๑๕๐ ถ้วน นับให้ครบจำนวนดังนี้^๔

ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ สุทธิกปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ อธิกรณสมณะ ๗ รวมเป็น ๑๕๐ ถ้วน แต่ในพระปาติโมกข์ที่สวดกันอยู่ และในคัมภีร์วิภังค์แห่งสิกขาบท มี ๒๒๗ สิกขาบท เติม อนียต ๒ เสขียวัตร ๗๕ ตามที่กล่าวไว้ในพระสูตรเดิมจะมีเพียง ๑๕๐ แต่ทำสังคายนาครั้งใดครั้งหนึ่งที่แจกอรธแห่งสิกขาบท ซึ่งเรียกว่าบทภาชนะ และสงเคราะห์เข้าเป็นส่วนอันหนึ่งแห่งคัมภีร์วิภังค์นั้น

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์นั้น ปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ละเมิดไว้ครบทุกชื่อ โดยตรง ๔ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตตียะ อันต่างโดยนิสสัคคียะและสุทธิกะ และปาฏิเทสนียะ โดยอ้อม ๓ คือ ฤทธัจจย ทุกกฎ ทุพภาสิต

๒.๒ ความหมายและประเภทของการล้างละเมิดพระวินัยหรืออาบัติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ คือประโยชน์ที่มุ่งหมายของพระวินัยว่า ผู้รักษาศีลและประพฤติตามวินัย ควรเข้าใจวัตถุประสงค์คือประโยชน์ ที่มุ่งหมายของพระวินัย ที่พระพุทธรเจ้าทรงแถลงก่อนบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ ที่แสดงถึงเจตนารมณ์ที่เน้นความตั้งงามประโยชน์สุขของสังคมเป็นอันมาก

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, ๒๕๔๑, หน้า ๒๔

ซึ่งมีอยู่ ๑๐ ประการ^๕ และเพิ่มในอังคุตตรนิกายอีก ๑๐ ประการ และบรรดาบทบัญญัติทั้งหลาย ในวินัยนั้น เรื่องที่ยืนยันถึงการให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมได้ดีที่สุดอย่างหนึ่ง ก็คือบทบัญญัติเกี่ยวกับสังฆกรรมต่าง ๆ อันได้แก่การดำเนินกิจการของสงฆ์โดยการร่วมกันคิดร่วมกันพิจารณาของ ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสมาชิก แต่สังฆกรรมทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยดีก็เพราะสงฆ์มีความสามัคคี ไม่แตกแยก ข้อนี้จึงเป็นเหตุผลหลักอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงย้ำความสำคัญของสังฆเภท และสังฆสามัคคี เป็นธรรมเอกที่เมื่อเกิดมีในโลกก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของพหูชน ส่วนสังฆเภท ก็เป็นธรรมเอกฝ่ายตรงข้าม^๖

ดังนั้นจะเห็นว่า เมื่อเกิดเหตุแล้วพระพุทธเจ้าจะทรงตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์ สอบถาม ผู้ก่อเหตุเมื่อผู้ก่อเหตุให้การรับทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น เมื่อภิกษุรู้โทษแล้วจึงทรงตั้ง พระบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุกระทำอีกต่อไป โดยวางโทษปรับอาบัติไว้

อาบัติ^๗ คือ กิริยาที่ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ และมีโทษเหนือตนอยู่ ชื่อว่า อาบัติ แปลว่าการต้อง การล่วงละเมิด อาบัตินั้น กล่าวโดยโทษมี ๓ สถาน คือ อย่างหนัก ยังผู้ต้องให้ขาด จากความเป็นภิกษุ ๑ อย่างกลาง ยังผู้ต้องให้อยู่กรรม คือ ประพฤติวัตรอย่างหนึ่ง เพื่อทรมานตน ๑ อย่างเบา ยังผู้ต้องให้ประจានตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน ๑ เมื่อได้ทำดั่งนี้จึงจะพ้นโทษนั้น

อาบัตินั้น ว่าโดยชื่อมี ๗ คือ^๘

ปาราชิก ๑ มีโทษอย่างหนัก สังฆาทิเสส ๑ มีโทษอย่างกลาง ฤกษ์จัจฉัย ๑ ปาจิตตियะ ๑ ปาฏิเทสนียะ ๑ ทุกกฏ ๑ ทุพภาสิต ๑ ทั้ง ๕ นี้มีโทษอย่างเบา

ปาราชิก แปลว่า ผู้แพ้ หรืออาบัตียังบุคคลให้แพ้ อาบัตินี้ภิกษุต้องเข้าแล้ว ชื่อว่าเป็น คนแพ้ เป็นคนตายจากพุทธศาสนา

สังฆาทิเสส แปลว่า กองอาบัตินี้สงฆ์อันภิกษุพึงปรารถนา ในกาลเบื้องต้นและกาลอัน พิเศษ คือ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว ต้องอาศัยสงฆ์ คือ ขอให้สงฆ์ให้ปริวาสเป็นกาลเบื้องต้น และให้มานัต เป็นท่ามกลางและอัพทานกรรม เป็นกรรมอันสุด.

^๕ ประโยชน์มุ่งหมายของวินัย ๑๐ ประการ คือ ๑) เพื่อความตั้งงามที่เป็นไปโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ ๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๓) เพื่อกำราบคนหน้าด่านไม่รู้จักอาย ๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีล ๕) เพื่อปิดกั้น ความเสื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีในปัจจุบัน ๖) เพื่อบำบัดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีใน ภายหลัง ๗) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนทีเลื่อมใสแล้ว ๙) เพื่อความดำรงมั่น แห่งสังฆกรรม ๑๐) เพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อย สนับสนุนวินัยให้หนักแน่น, ในอังคุตตรนิกาย ทรงแสดง วัตถุประสงค์ของการบัญญัติสิกขาบท เพิ่มออกจากรุ่นอีก ๑๐ ประการ เช่น เพื่อเอื้ออนุเคราะห์แก่กฤหัสถ์ทั้งหลาย เพื่อตัดรอน ฝักฝ่ายของภิกษุผู้มีความปรารถนาชั่วร้าย, ดูเพิ่มเติม พระพรหมคุณมรรณ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓๖-๔๓๗.

^๖ พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๙๖-๑๙๗/๒๓๗-๒๓๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙

^๘ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑ /บทนำ/ ๘-๙.

ถูกล้างจ้าย แปลว่า โทษอ้วน โทษหยาบ เมื่อภิกษุต้องเข้าแล้ว แสดงแก่ภิกษุแม้
องค์เดียวกับหลุดพ้นได้

ปาจิตตีย์ แปลว่า อาบัติยังกุศลธรรมให้ตกไป มี ๒ นิสสันคคิยปาจิตตีย์ ๑
สุทธิกาจิตตีย์ ๑ นิสสัคคิยปาจิตตีย์นั้น ภิกษุต้องเข้าแล้ว ต้องเสียสละวัตถุที่เป็นนิสสัคคิยนั้นเสียก่อน
จึงแสดงอาบัติตก

ส่วนสุทธิกาจิตตีย์ ไม่มีการเสียสละ เป็นแต่ว่า ถ้าเป็นของที่ห้ามบางอย่าง อันเกี่ยวข้องกับ
ภิกษุทำให้เกิดกำหนดประมาณ เช่น ทำเท่าเตียงให้เกิน ๘ นิ้วพระสุศต หรือทำกล่องเข็มด้วยกระดูก
งา เขา เป็นต้น ต้องตัดให้ได้ประมาณหรือกำหนดเสียก่อน จึงแสดงอาบัติตก.

ปาฏิเทสนีเย แปลว่า อาบัติอันภิกษุกลับแสดงอย่างอื่น คือ เมื่อต้องเข้า การแสดงอาบัติ
ไม่เหมือนอย่างแสดงอาบัติอื่น ๆ

ทุกกฎ แปลว่า ทำชั่ว หมายถึงกายกรรม คือ ความประพฤตีส่วนกายไม่เรียบร้อยเป็นที่
ติเตียนของผู้อื่น

ทุพภาษิต แปลว่า กล่าวชั่ว หมายถึงความถึงวจีกรรม คือ ความประพฤตีส่วนวาจา กล่าวคำ
ชั่วหยาบ ตลกคะนองอันนักปราษฎ์ติเตียน ซึ่งเรียกว่า อันโกสวัตถุ.

เกณฑ์การตัดสินการลงโทษแก่ผู้ล่วงสิกขาบทมี ๒ อย่าง คือ

ก. ลงมหันตโทษ คือปรับโทษเป็นปาราชิก จะเป็นภิกษุอีกไม่ได้ตลอดชีวิต

ข. ลงอุกเขปนียกรรม คือยกออกเสียจากหมู่ชั่วคราว จนกว่าผู้ผิดจะยอมรับสารภาพ
และอยู่กรรม คือ ประพฤติวัตรตามกฎที่ท่านกำหนดไว้ และลูกะโทษ คือแสดงเปิดเผยเสียแก่ภิกษุ
ด้วยกัน

ประเภทของอาบัติ โดยรวม มี ๒ ประการ คือ

๑. แก้ไขไม่ได้ เรียกว่า อเทกัจฉา

๒. แก้ไขได้ เรียกว่า สเทกัจฉา

อาบัติที่ภิกษุต้องเข้าแล้วแก้ไขไม่ได้นั้น คือปาราชิกาบัติ เพราะว่า ต้องเข้าแล้วไม่มี
อุบายอันใดอันหนึ่งจะเยียวยาให้คงเป็นสมณะได้ แก้อุเทศเป็นคฤหัสถ์แล้วกลับมาบวชอีกก็ไม่เป็น
ภิกษุเปรียบเทียบบุคคลผู้ล่วงกฎหมายของบ้านเมืองที่ต้องลงโทษหนักถูกประหารชีวิตแล้วไม่มีทาง
จะกลับคืนชีวิตได้อีก

อาบัติที่ต้องเข้าแล้ว ยังพอจะเยียวยาแก้ไขได้นั้นคือ อาบัติต่าง ๆ นอกจากปาราชิกาบัติ

อาการที่ต้องอาบัติ

๑. ต้องด้วยไม่ละอาย

๒. ต้องด้วยไม่รู้

๓. ต้องด้วยสงสัยแล้วขึ้นทำ

๔. ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร

๕. ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร

๖. ต้องด้วยลืมสติ

สำหรับคฤหัสถ์การอยู่ร่วมกันซึ่งเป็นชีวิตทางโลก ที่ต้องมีกฎ กติกาการอยู่ร่วมกันพร้อมด้วยบทลงโทษกับผู้ที่ไม่ทำตามกฎ กติกา แต่สำหรับพระสงฆ์นั้นเกณฑ์ในการควบคุมมี ๒ บทบาท ๒ สถานะ มาควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ทั้งในฐานะทางโลกและทางพระวินัย

โทษทางโลกและโทษทางวินัย^๙

๑. โลกวัชชะ หมายถึง อาบัติที่เป็นโทษทางโลก ซึ่งชาวโลกเขาตีเตียน คือ คนที่เป็นคฤหัสถ์ทำเข้าเป็นความผิด ภิกษุทำเข้าก็เป็นความผิด เช่น ทำโจรกรรม และฆ่ามนุษย์ ตลอดถึงโทษเบา ๆ เช่น ทูตตีกัน เป็นต้น เมื่อภิกษุทำกรรมเช่นนี้ ย่อมผิดทั้งกฎหมายบ้านเมืองและผิดทั้งบัญญัติทางพระวินัยด้วย

๒. ปณัตตวัชชะ หมายถึง อาบัติที่เป็นโทษทางพระบัญญัติ คือ คนที่เป็นคฤหัสถ์ทำเข้าไปแล้วไม่เป็นความผิด เป็นความผิดเฉพาะพระภิกษุโดยฐานละเมิดพระบัญญัติเท่านั้น เช่น ขุดดิน ฉันทอาหารในเวลาวิกาล ใช้ทองและเงิน ผิดไฟ ชาวบ้านทำไม่มีความผิดหรือเสียหาย แต่พระภิกษุทำเข้าเป็นความผิดทางพระบัญญัติ คือ ผิดทางพระวินัยอย่างเดียว ไม่มีความผิดทางกฎหมายบ้านเมือง

การล่วงละเมิดสิกขาบทของพระสงฆ์ทั้งที่กระทำผิดจริงและเป็นเรื่องที่ถูกกล่าวหา พระพุทธองค์ทรงมีวิธีการแนวทางปฏิบัติจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างหมู่สงฆ์และระหว่างสงฆ์กับคฤหัสถ์ ซึ่งจะได้ทำการศึกษาในลำดับต่อไป

๒.๓ ความหมายและประเภทอธิกรณ์^{๑๐}

อธิกรณ์ หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องจัดต้องทำ เรื่องที่สงฆ์จะต้องดำเนินการ^{๑๑} ซึ่งเป็นการเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย การโจทก์กล่าวหากันด้วยอาบัติ การต้องอาบัติ การปรับอาบัติ การแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ และกิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องกระทำ เช่น การให้อุปสมบท ให้ผ้าพระกฐิน เป็นต้น ซึ่งเห็นได้ว่า อธิกรณ์นั้นไม่ใช่เรื่องเฉพาะที่เป็นปัญหาเท่านั้น แต่รวมไปถึงกิจหรือหน้าที่ของสงฆ์ ระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เป็นปัญหา เช่น การให้อุปสมบท ก็อยู่ในความหมายของอธิกรณ์เช่นกัน

โดยสรุปแล้ว อธิกรณ์ มีความหมายเป็น ๒ ประการ คือ (๑) เรื่องที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความคิดเห็น หรือการประพฤติปฏิบัติ ที่ไม่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย เป็นการทำลายกฎ กติกา ระเบียบแบบแผนของสังคม สร้างความวุ่นวายทำลายหมู่คณะ และ (๒) กิจของสงฆ์ ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ เป็นกิจธุระที่จะต้องทำให้สำเร็จแล้วเสร็จตามกระบวนการที่พระธรรมวินัยกำหนดไว้

^๙ พระราชวิสุทธิญาณ, **ข้อที่ควรจำในวินัยมุข เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘.

^{๑๐} คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วินัยวินิจฉัย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๘๙

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๘๑

แต่ถ้าตามความหมายของภาษาไทย ในบทนิยามของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน คำว่า อธิกรณนั้น มุ่งหมายเฉพาะเรื่องที่เป็นคดีความ เป็นโทษ เช่น การการทะเลาะวิวาทชกต่อยกัน ดังนั้น ความหมายจึงแคบกว่าในทางพระพุทธศาสนา

ประเภทของอธิกรณ พระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทอธิกรณไว้ เป็น ๔ ประเภท คือ

๑. วิวาทเถียงกันด้วยเรื่องธรรมวินัย เรียกว่า วิวาทาธิกรณ นี้จะต้องได้รับชี้ขาดว่า ฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด

๒ .ความโจทก์หากันด้วยอาบัติต่าง ๆ เรียก อนุวาทาธิกรณ นี้จะต้องได้รับการวินิจฉัยว่าจริง หรือไม่จริง

๓. อาบัติทั้ง ๗ กอง หรือกิริยาที่ถูกต้องอาบัติ หรือถูกปรับอาบัติ เรียกว่า อาปัตตาธิกรณ นี้จะต้องทำคั้น คือทำให้พ้นโทษ

๔. กิจธุระที่สงฆ์จะต้องทำ เรียก กิจจาธิกรณ ทั้งในเรื่องของพิธีกรรมและปัญหาที่ จะต้องมีการประชุมสงฆ์เพื่อลงโทษภิกษุผู้ประพฤติกว้างละเมิดพระธรรมวินัย^{๑๒} จะต้องทำให้สำเร็จ

เหตุต้องจัดอาปัตตาธิกรณเป็นอาบัติด้วยแผนกหนึ่ง เพราะว่าอาบัติเมื่อมีอยู่ในภิกษุใด ภิกษุนั้นต้องแสดง และถ้าเกี่ยวกับสงฆ์ ๆ ก็จำต้องระงับ จึงจัดเป็นอธิกรณด้วยแผนกหนึ่ง

ตามพจนานุกรมพุทธศาสน์ ได้ให้ความหมายของอธิกรณแต่ละประเภทไว้ดังนี้

วิวาทาธิกรณ^{๑๓} วิวาทที่จัดเป็นอธิกรณ การวิวาทซึ่งเป็นเรื่องที่สงฆ์จะต้องเอาธุระ ดำเนินการพิจารณาระงับ ได้แก่การเถียงกันปรารภพระธรรมวินัย เช่น เถียงกันว่า สิ่งนี้เป็นธรรม เป็น วินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ข้อนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ข้อนี้ไม่ได้ตรัสไว้ ดังนี้ เป็นต้น

อนุวาทาธิกรณ^{๑๔} การโจทก์ที่จัดเป็นอธิกรณ คือ การโจทก์กันด้วยอาบัติ เรื่องการ กล่าวหากัน

อาปัตตาธิกรณ^{๑๕} อธิกรณคืออาบัติ หมายความว่า การต้องอาบัติและการถูกปรับอาบัติ เป็นอธิกรณโดยฐานเป็นเรื่องที่จะต้องจัดทำ คือระงับด้วยการแก้ไขปลดเปลื้องออกจากอาบัตินั้นเสีย มีการปลงอาบัติ หรือการอยู่กรรม เป็นต้น ตามวิธีที่ท่านบัญญัติไว้

กิจจาธิกรณ^{๑๖} การงานเป็นอธิกรณ คือเรื่องที่เกิดขึ้นอันสงฆ์ต้องจัดต้องทำหรือกิจธุระที่ สงฆ์จะพึงทำ อรรถกถาพระวินัยว่า หมายถึงกิจอันจะพึงทำด้วยประชุมสงฆ์ ได้แก่ สังฆกรรมทั้ง ๔ คือ อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติหุตยกรรม ญัตติจตุตถกรรม

๒.๔ ความหมาย และประเภทของเครื่องมือในการระงับอธิกรณ

อธิกรณสมณะ^{๑๗} หมายถึง วิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณ หรือกระบวนการในการ แก้ปัญหาหรือวิธีการที่จะดำเนินการเพื่อทำกิจกรรมที่เกิดขึ้นในสังคมให้สำเร็จลุล่วงไปตามความ

^{๑๒} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๓๓๓-๓๓๕.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๘๐.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๔.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๔.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐-๒๑.

ประสงค์ หากอธิบายคำว่า สมณะ ตามพจนานุกรมพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึง ธรรมเป็นเครื่องสงบ
ระงับจิต ธรรมยังจิตให้สงบระงับจากนิวรณ์ปกิเลส การฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ ดังนั้น สมณะ
จึงหมายถึง วิธีการ หรือกระบวนการที่ทำให้สงบระงับลงไป มี ๗ วิธี คือ

๑. สัมมุขาวินัย วิธีระงับในที่พร้อมหน้า
๒. สติวินัย วิธีระงับโดยถือสติเป็นหลัก
๓. อมูหวินัย วิธีระงับสำหรับผู้หายจากบ้า
๔. ปฏิญญาตรณณะ การทำตามที่ได้รับ
๕. ตัสสปาปิยสิกา การตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด (ที่ไม่รับ)
๖. เยภุยยสิกา การตัดสินตามคำของคนข้างมาก
๗. ตินวัตถการวินัย วิธีตุ้จกลบไว้ด้วยหญ้า (ประนีประนอม)

ตามพจนานุกรมพุทธศาสนา ได้อธิบายความหมายของอิทธิธรรมแต่ละวิธีไว้ดังนี้

สัมมุขาวินัย^{๑๗} หมายถึงระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า วิธีระงับต่อหน้า ได้แก่ การ
ระงับอิทธิธรรมในที่พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์) ในที่พร้อมหน้า
บุคคล (บุคคลสัมมุขตา คือ บุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน) ในที่พร้อมหน้าวัตถุ
(สัตถุสัมมุขตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นวินิจฉัย) ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และวินัยสัม
มุขตา คือ นำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่วินิจฉัยถูกธรรม ถูกวินัย)
สัมมุขาวินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอิทธิธรรมได้ทุกอย่าง

สติวินัย^{๑๘} หมายถึงระเบียบยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก ได้แก่กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้
สมมติแก่พระอรหันต์ ว่าเป็นผู้มีสติเต็มที่ เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ ที่มีผู้โจทท้านด้วยศีลวิบัติ
หมายความว่าจำเลยเป็นพระอรหันต์ สงฆ์เห็นว่าไม่มีฐานะที่จำเลยจะทำการล่วงละเมิดตั้งโจทก์
กล่าวหาจึงสวดกรรมวาจาประกาศความชื่อนี้ไว้ เรียกให้สติวินัย แล้วยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลัง
จำเลยจะถูกผู้อื่นโจทด้วยอาบัติอย่างนั้นอีกก็ไม่ต้องพิจารณา ให้อิทธิธรรมระงับด้วยสติวินัย

อมูหวินัย^{๑๙} หมายถึงระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว วิธีระงับอิทธิธรรมสำหรับ
ภิกษุผู้หายจากเป็นบ้า ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุ
วาทาธิกรณ์ อธิบายว่า จำเลยเป็นบ้าทำการล่วงละเมิดอาบัติ แม้จะเป็นจริงก็เป็นอนาบัติ เมื่อเธอหาย
บ้าแล้วมีผู้โจทด้วยอติระหว่างเป็นบ้านั้นไม่รู้จบ ท่านให้สงฆ์สวดกรรมวาจาประกาศความชื่อนี้ไว้
เรียกว่า อมูหวินัย ยกฟ้องโจทเสีย ภายหลังมีผู้โจทด้วยอาบัตินั้น หรืออาบัติเช่นนั้น ในคราวที่เป็นบ้า
ก็ให้อิทธิธรรมเป็นอันระงับด้วยอมูหวินัย

ปฏิญญาตรณณะ^{๒๐} หมายถึง ทำตามรับ ได้แก่ปรับอาบัติตามปฏิญญาของจำเลยผู้รับเป็น
สัตย์ การแสดงอาบัตินั้นก็จัดเข้าในข้อนี้

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๑.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๖.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๕.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๐๔.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๕.

ตัสมุขปิยสิกขากรรม^{๒๒} หมายถึง กรรมอันสงฆ์พึงทำเพราะความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้เลวทราม กรรมนี้สงฆ์ทำแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยในอนุวาทาธิกรณ์ ให้การกลับไปกลับมา เดียวปฏิเสธ เดียวสารภาพ พุดถลาไกล พุดกลบเกลื่อนข้อที่ถูกซัก พุดมุสาซึ่งหน้า สงฆ์ทำกรรมนี้แก่เธอเป็นการลงโทษตามความผิดแม้ว่าเธอจะไม่รับหรือเพื่อเพิ่มโทษจากอาบัติที่ต้อง

เยภุยยสิกขา^{๒๓} หมายถึง กิริยาเป็นไปตามข้างมากได้แก่ วิธีตัดสินอธิกรณ์ โดยถือเอาตามคำของคนข้างมาก เช่น วิธีจับฉลากเพื่อซื้อซื้อผิดถูก ข้างไหนมีภิกษุผู้ร่วมพิจารณาลงความเห็นมากกว่า ก็ถือเอาพวกข้างนั้น เป็นวิธีอย่างเดียวกับการโหวตคะแนนเสียง ใช้สำหรับระงับวิวาทาธิกรณ์

ติณวัตถการวินัย^{๒๔} หมายถึง ระเบียบดั่งกลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่กิริยาที่ให้ประนีประนอมกันทั้งสองฝ่าย ไม่ต้องชำระสะสางหาความเดิม เป็นวิธีระงับอาปตดาธิกรณ์ที่ใช้ในเมื่อจะระงับลหุกาบัติที่เกี่ยวกับภิกษุจำนวนมาก ต่างก็ประพฤติไม่สมควรและขัดทอดกัน เป็นเรื่องนุ่งซับซ้อนชวนให้ทะเลาะวิวาท กล่าวซัดลำเลิกกันไปไม่มีที่สิ้นสุด จะระงับด้วยวิธีอื่นก็จะเป็นเรื่องลูกกลมไป เพราะถ้าจะสืบสวนสอบสวนปรับให้กันและกันแสดงอาบัติ ก็มีแต่จะทำให้อธิกรณ์รุนแรงยิ่งขึ้น จึงระงับด้วยเสียติณวัตถการวินัย คือแบบกลบไว้ด้วยหญ้า ตัดตอนยกเลิกเสียไม่สะสางความหลังกันอีก

ซึ่งในประเด็นนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๒๕} ทรงแสดงทัศนะไว้ว่า

อันพระธรรมวินัยนั้น แต่เดิมก็เป็นแต่จำกันมา ยังต้องการคำอธิบาย ภิกษุมีความเห็นแย้งกันและเกิดเถียงกัน ควรได้รับความชี้ขาดของท่านผู้รู้ ว่า อยากรู้อย่างไรผิดเพื่อวางไว้เป็นแบบแผน พระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นาน ก็เพราะพวกภิกษุประพฤติตามโดยเอื้อเฟื้อ ถ้ามีพวกอลัชชีเข้ามาปะปนอยู่ จึงเป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ประพฤติดี เมื่อรู้เห็นแล้วจะพึงว่ากล่าวตักเตือนส่วนตน หรือกำจัดคนอลัชชีเสียจากสงฆ์ ควรได้รับวินิจฉัยของท่านผู้รู้ ว่า จริงหรือไม่จริงและทำตามธรรม ไม่เช่นนั้น ความรังเกียจจะพึงเป็นไปในสงฆ์ เป็นเหตุแตกร้างไม่ปรองดอง พระศาสดาได้ทรงตั้งสิกขาบทเป็นเครื่องนำความประพฤติ มีปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ละเมิด ภิกษุผู้ถูกปรับอาบัติ จะต้องทำคืนตามวิธีอันสำเร็จด้วยสงฆ์ หรือด้วยบุคคล ไม่เช่นนั้นสิกขาบท ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ อนึ่ง พระศาสดา มีพระพุทธรูปประสงค์จะทรงมอบการปกครองคณะไว้แก่สงฆ์ ไม่ปล่อยให้บุคคลเป็นอิสระ จึงทรงพระอนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้ทำกิจนั้น ๆ อันเนื่องด้วยการปกครองคณะ เช่น การรับคนอุปสมบท เป็นต้น

ด้วยเหตุดังกล่าว พระศาสดาจึงทรงวางข้อสำหรับระงับอธิกรณ์ทั้ง ๔ อย่างไว้ เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ มี ๗ ประการ คือ

ข้อ ๑ สัมมุขาวินัย แปลว่า ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า ได้แก่กิริยาระงับอธิกรณ์ ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ ในที่พร้อมหน้าบุคคล ในที่พร้อมหน้าวัตถุ ที่พร้อมหน้าธรรมวินัย พร้อมหน้า

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๓.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

^{๒๕} ุรายละเอียดใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, ๒๕๔๑,

สงฆ์ คือภิกษุเข้าประชุมครบบองค์กำหนดเป็นสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคลนั้น คือบุคคลผู้เกี่ยวข้อง ในเรื่องนั้น อยู่พร้อมหน้า พร้อมหน้าวัตถุนั้น ได้แก่ยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย พร้อมหน้า ธรรมวินัย ได้แก่วินิจฉัยถูกโดยธรรมถูกโดยวินัย ใช้ระงับอธิกรณ์ได้ทุกเรื่อง

ข้อ ๒ สติวินัย แปลว่า ระเบียบยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศ ให้สมมติแก่พระอรหันต์ ว่า เป็นผู้มีสติเต็มที่ เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ ที่มีผู้โจทก์ท่านด้วย สีสลิวัดิ

ข้อ ๓ อมูพหวินัย แปลว่า ระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว ได้แก่กิริยาที่สงฆ์สวด ประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ ที่มีผู้โจทก์เธอด้วยความ ละเมิดที่เธอทำในเวลาเป็นบ้า

ข้อ ๔ ปฎิญาตกรณะ แปลว่า ตามรับ ได้แก่ปรับอาบัติตามปฎิญาของจำเลยผู้รับ เป็นสัตย์ การแสดงอาบัติ ก็จัดว่าทำปฎิญา ท่านนับเข้าข้อนี้ด้วย

ข้อ ๕ เยถยยสิกา แปลว่า ตัดสินเอาตามคำของคนมากเป็นประมาณ วิธีนี้สำหรับใช้ในเมื่อความเห็นของคนทั้งหลายเป็นอันมากแตกต่างกัน ให้ฟังเอาข้างมาก

ข้อ ๖ ตัสสาปิยสิกา แปลว่า กิริยาที่ลงโทษแก่ผู้ผิด ในสมณชั้นธกะ คัมภีร์จุฬารรค ท่าน แสดงไว้ เป็นวิธีเพิ่มโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติผิดอีกโสดหนึ่งจากความผิดเดิม เช่นเดียวกับ คนทำความผิดหลายครั้ง ต้องรับโทษเพิ่มตามกฎหมายบ้านเมือง

ข้อ ๗ ตินวัตถารกวินัย แปลว่า ระเบียบดั่งกลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่กิริยาที่ให้ ประณีประนอมกันทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ต้องชำระหาความเดิม วิธีนี้ สำหรับใช้ในเรื่องยุ่งยาก และเป็นเรื่องสำคัญอันจะเป็นเครื่องกระเทือนทั่วไป

๒.๕ วิธีระงับอธิกรณ์ กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์

พระพุทธศาสนาได้จัดกรอปลักษณะอธิกรณ์ไว้ ๔ ประการ^{๒๖} คือ

๒.๕.๑ วิวาทาธิกรณ์ หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นจากความคิดเห็นที่แตกต่างกันขัดแย้งกัน จึงเกิดการโต้เถียงกันขึ้น ซึ่งสงฆ์จะต้องดำเนินการพิจารณาระงับ วิวาทาธิกรณ์ แปลว่าอธิกรณ์ที่เกิด จากการวิวาทกัน คำว่า วิวาท หมายถึง การทะเลาะ การโต้เถียง การกล่าวเกี้ยวแย้งกัน การกล่าว ต่างกัน คือว่าไปคนละทาง ไม่ลงรอยกัน ซึ่งมีสาเหตุที่ก่อให้เกิดการวิวาทกันขึ้นด้วยความปรารถนาดี ก็มี ด้วยความปรารถนาเลวก็มี ผู้ใดตั้งวิวาทด้วยทิฐิมานะ แม้รู้ว่าผิดก็ขึ้นทำมานะ มีจิตประกอบด้วย อุกุศลมูลประกอบด้วย โลภะ โทสะ โมหะ^{๒๗} ทำไปเพื่อต้องการที่จะเอาชนะหรือทำร้ายฝ่ายตรงข้าม หรือทั้งสองฝ่ายมุ่งเอาชนะซึ่งกันและกัน^{๒๘} ผู้นั้นชื่อว่าทำด้วยปรารถนาเลว ในฝ่ายทำด้วยปรารถนาดี แสดงว่ามีจิตสัมปยุตโดยอโลภะ อโทสะ อโมหะ

เมื่อพิจารณาพฤติกรรมของบุคคลผู้มักก่อการทะเลาะวิวาท จะมีลักษณะดังต่อไปนี้

^{๒๖} ม.อุ.อ. ๓/๔๖/๒๘.

^{๒๗} วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๙๓-๒๙๖/๓๙๒-๓๙๕, ดูเพิ่มเติมใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๙-๓๘๐.

^{๒๘} วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๕๕/๕๓๕.

(๑) เป็นผู้มักโกรธ (๒) เป็นผู้ลบลู่ ติเสมอ (๓) เป็นผู้มึนจิตริษยา มีความตระหนี่ (๔) เป็นผู้มีความปรารถนาลามก เป็นมิฉฉาทิฎฐิ (๕) เป็นผู้ยึดมั่นในทิฎฐิของตน และสละการถือมั่นได้ยาก (๖) เป็นผู้มักโอ้อวดมีมารยา^{๒๙}

ลักษณะทั้ง ๖ ประการนี้ถ้ามีในภิกษุใด พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสว่าภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้ ไม่เคารพไม่ยำเกรงแม้ในศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ไม่ทำสิกขา (ศีล) ให้บริบูรณ์^{๓๐} และย่อมเป็นผู้ชอบก่อการทะเลาะวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ดังเช่นกรณีการทะเลาะวิวาทของภิกษุชาวโกสัมพี เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายแก่คณะสงฆ์ในวงกว้าง^{๓๑}

ส่วนมูลเหตุแห่งการก่อการทะเลาะวิวาทนั้นมีอยู่ ๒ ประการคือ

๑) ทะเลาะวิวาทกันเพราะการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยแตกต่างกัน กล่าวคือ เห็นว่าเป็นอาบัติ หรือไม่เป็นอาบัติ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศีล (ศีลสามัญญตา) เมื่อมีการประพฤติปฏิบัติที่แตกต่างกันย่อมต้องมีการโต้เถียงกันทะเลาะวิวาทกัน

๒) ทะเลาะวิวาทกันเพราะการตีความ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแตกต่างกัน ซึ่งแต่ละฝ่ายจะมีความเห็นว่าเป็นธรรมบ้าง ไม่เป็นธรรมบ้าง การตีความหรือมีมุมมองต่อพระธรรมในลักษณะที่แตกต่างกันก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน จัดเป็นเรื่องทิฎฐิ (ทิฎฐิสามัญญตา)

ฉะนั้นวิวาทาธิกรณ์ จึงมุ่งหมายการทะเลาะวิวาทกัน เรื่องพระธรรมและเรื่องพระวินัย ซึ่งจำแนกเรื่องทำความแตกกันได้ ๑๘ อย่าง ในบาลีแจกไว้ ๙ คู่ ดังนี้คือ^{๓๒}

- (๑) วิวาทกันว่าเป็นธรรม นี้ไม่เป็นธรรม
- (๒) นี้เป็นวินัย นี้ไม่เป็นวินัย
- (๓) นี้พระตถาคตภาสิตไว้ นี้พระตถาคตมิได้ภาสิตไว้
- (๔) นี้พระตถาคตทรงประพุดติมา นี้พระตถาคตมิได้ทรงประพุดติมา
- (๕) นี้พระตถาคตทรงบัญญัติไว้ นี้พระตถาคตมิได้บัญญัติไว้
- (๖) นี้เป็นอาบัติ นี้ไม่เป็นอาบัติ
- (๗) นี้เป็นอาบัติเบา นี้เป็นอาบัติหนัก
- (๘) นี้เป็นอาบัติมีส่วนเหลือ นี้เป็นอาบัติไม่มีส่วนเหลือ
- (๙) นี้เป็นอาบัติหยาบ นี้ไม่เป็นอาบัติ

โทษของการทะเลาะวิวาทในพระพุทธศาสนา คือ ผล หรือความเสียหายที่ตามมาจากการทะเลาะวิวาทในสังคมสงฆ์ ซึ่งนับว่าเป็นความเสียหายที่รุนแรงที่คณะสงฆ์และชาวพุทธศาสนิกชนทั่วไปพึงทำความเข้าใจและไม่พึงจะก่อให้เกิดขึ้น ดังนี้

ด้านศีลธรรม พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ผู้ก่อการทะเลาะวิวาทในทางพระพุทธศาสนาตายไปต้องตกนรก^{๓๓}

^{๒๙} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔-๔๕/๕๔-๕๕.

^{๓๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔-๔๕/๕๓-๕๔.

^{๓๑} วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๕๑-๔๗๘/๓๓๓-๓๗๓.

^{๓๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔-๔๕/๓๔-๓๕.

^{๓๓} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๓๒/๓๗๙.

ด้านสังคม สังคมใดมีการทะเลาะวิวาท ย่อมนำความวุ่นวายมาสู่สังคมนั้น คนในสังคมไม่อาจปรับความเข้าใจให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันได้ย่อมกระทบต่อความสัมพันธ์กลายเป็นเกลียดชังและไม่อาจร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กันได้

ด้านการบรรลุเป้าหมายของการบวชเรียน พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ชัดเจนว่า การทะเลาะวิวาทของภิกษุหรือสมาชิกในสังคมสงฆ์นั้นไม่สามารถทำให้บรรลุพระนิพพานได้ เพราะการผูกโกรธย่อมเป็นลักษณะของกิเลสอย่างหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุพระนิพพาน ดังนั้นผู้ที่ยังไม่อาจจะละเลิกการทะเลาะหรือก่อการทะเลาะให้เกิดขึ้นในสังคมย่อมจะไม่สามารถที่จะบรรลุพระนิพพานได้^{๓๔}

พระพุทธเจ้าจึงทรงวางแนวทางป้องกันการเกิดวิวาทาธิกรณ เป็น ๒ ส่วน คือ

๑) การใช้หลักธรรมแสดงโอวาทปาติโมกข์ อันระบุดังหัวใจพระศาสนาในที่ประชุมสงฆ์

๒) ในส่วนพระวินัย ได้ทรงตั้งธรรมเนียมทำสังฆอุโบสถด้วยสวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน เนื่องจากนั้นได้ปุจฉาวิสัชนากันถึงวินัยบางข้อก่อน จนต่อมาพระสาวกได้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ตั้งไว้เป็นแบบแผนเป็นคราว ๆ และต่อมาจึงได้จารึกลงในปกรณ

เพื่อระงับวิวาทาธิกรณอันเกิดขึ้นแล้ว ทรงวางวิธีไว้ ๒ อย่าง^{๓๕} คือ สัมมุขาวินัย และเยภุยยสิกา

สัมมุขาวินัย คือ วิธีระงับต่อหน้า การระงับด้วยวิธีนี้มี ๓ อย่าง คือ

๑. ด้วยการตกลงกันเอง
๒. ด้วยการตั้งผู้วินิจฉัย
๓. ด้วยอำนาจแห่งสงฆ์

(๑) วิวาทาธิกรณ ระงับด้วยการตกลงกันเองนั้น หมายถึง คู่วิวาทฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอมรับว่าผิดของตนผิด ของอีกฝ่ายหนึ่งถูก ท่านสงเคราะห์ด้วยองค์ ๔ คือ

สงฆ์สมมุขตา ความเป็นต่อหน้าสงฆ์^{๓๖} หมายถึง ภิกษุผู้มาประชุมมีจำนวนครบองค์ เป็นสงฆ์นำฉันทะของผู้ควรฉันทะมาแล้ว ผู้อยู่พร้อมหน้ากันไม่คัดค้าน

บุคคลสมมุขตา ความเป็นต่อหน้าบุคคล หมายถึง คู่วิวาทอยู่พร้อมหน้ากัน

วัตถุสมมุขตา ความเป็นต่อหน้าวัตถุ หมายถึง ข้อวิวาทอันจำต้องยกขึ้นแถลง

ฉมสมมุขตา ความเป็นต่อหน้าธรรมวินัยสมมุขตา ความเป็นต่อหน้าวินัย หมายถึง ธรรมวินัยและสัตถุศาสนะอันเป็นเครื่องระงับอธิกรณนั้น

(๒) วิวาทาธิกรณ ระงับด้วยการตั้งผู้วินิจฉัยนั้น หมายถึง คู่วิวาททั้งสองฝ่ายได้วางกติกาไว้ก่อนดังนี้

^{๓๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๔๔.

^{๓๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๘.

^{๓๖} ต่อหน้าสงฆ์ คือ ต่อหน้าคณะพระภิกษุที่เป็นผู้ดำเนินการแก้ปัญหาหรือตัดสินคดี ซึ่งสงฆ์ที่ทำการสังฆกรรมได้นั้นจะต้องมีตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถแบ่งคณะสงฆ์พิจารณาแก้ปัญหาได้ ๔ คณะ คือ ๑) สงฆ์จตุวรรค ได้แก่ภิกษุ ๔ รูป ๒) สงฆ์ปัญจวรรค ได้แก่ ภิกษุจำนวน ๕ รูป ๓) สงฆ์ทศวรรค ได้แก่ภิกษุ จำนวน ๑๐ รูป ๔) สงฆ์วิสตวรรค ได้แก่ภิกษุ จำนวน ๒๐ รูปขึ้นไป, ดูใน วิ.ม.หา. (ไทย) ๕/๓๘๘/๒๓๖.

(๑) คู่วิวาทพร้อมกันเลือกตั้งพระเถระรูปเดียวกันได้ ๒ รูปก็ได้ ๓ รูปก็ได้ มากกว่านั้นก็ได้ ให้เป็นผู้วินิจฉัย

(๒) คู่วิวาทต้องให้ปฏิญญาก่อนว่า จักแจ้งข้ออธิกรณ์นั้นตามจริงและจักยอมรับความวินิจฉัยอันชอบแก่ธรรมวินัยสัตตสุสานะที่อธิกรณ์นั้น จักเป็นอันเลิกแล้วกันด้วยดี

(๓) ฝ่ายผู้เลือก (คู่วิวาท) ให้ผู้ถูกเลือกสัญญาก่อนว่า ภิกษุผู้ได้รับเลือกจักวินิจฉัยโดยมีกำหนดระยะเวลาเท่าใด ได้อย่างนี้จึงควรปฏิญญาแล้วมอบให้ มิฉะนั้นไม่ควรเลือกผู้นั้น อธิกรณ์อันผู้ได้รับเลือกวินิจฉัยแล้ว เป็นอันระงับเด็ดขาด

(๓) **วิวาทาธิกรณ์ ระงับด้วยอำนาจแห่งสงฆ์นั้น** หมายถึง ภิกษุทั้งหลายรู้ว่า มีภิกษุบางพวกไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่ถือกันมา จึงร่วมใจกันเข้าประชุมเป็นสงฆ์วินิจฉัยข้อที่ผิดแผกนั้น ผิดธรรมผิดวินัยผิดสัตตสุสานะอย่างไร แล้วไม่รับรอง ครอบงำลัทธินั้นด้วยอาณาสงฆ์

กรณีวิวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพานล่วงไปได้ประมาณ ๒๑๘ ปี ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ได้มีวิวาทาธิกรณ์เกิดขึ้นในหมู่พระสงฆ์อโศการาม^{๓๗} พระอารามหลวง ณ กรุงปาตลีบุตร พวกอัญญเดียรถีย์ พากันเข้ามาปลอมบวชเป็นจำนวนมาก แสดงลัทธิต่างๆ ของตนเอง อ้างว่าเป็นพระธรรมวินัย พระสงฆ์ไม่ได้ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกันนาน ๑๒ ปี พระโมคคัลลิตุตรตีสเถระจึงประชุมสงฆ์ทำการสังคายนา ครั้งนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงได้ถือมติทางพระพุทธศาสนา ตามพระโมคคัลลิตุตรให้สึกพวกเดียรถีย์ วิวาทาธิกรณ์อันเป็นหน้าที่ของสงฆ์จะพึงวินิจฉัย ถ้าสงฆ์เห็นว่าจะวินิจฉัยในสงฆ์ไม่สะดวกเพราะเหตุนี้ ๆ ที่ท่านยกขึ้นกล่าวไว้ในบาลีว่า มีเสียงแข็งแซ่ สงฆ์จะเลือกภิกษุบางรูปในหมู่ให้แยกวินิจฉัยก็ได้ โดยเลือกภิกษุพร้อมด้วยองค์ ๑๐ เป็นคณะ^{๓๘} ด้วยญัตติทุติยกัมมวาจา

แยกยลิกา คือ วิธีระงับด้วยเสียงข้างมาก การระงับด้วยวิธีนี้ สงฆ์พึงสมมติภิกษุรูปหนึ่งผู้พร้อมด้วยองค์ ๕^{๓๙} เป็นผู้ให้จับสลาก (คือคะแนน) ด้วยญัตติทุติยกกรรม การจับสลากมี ๓ วิธี คือ ปกปิด กระซิบบอก และเปิดเผย เรียกตามภาษาอังกฤษว่าโหวต

การจับสลากที่ถือว่าเป็นธรรม ต้องมีลักษณะ ๑๐ ประการ คือ^{๔๐}

- (๑) อธิกรณ์ไม่ใช่เรื่องเล็ก
- (๒) ลูกกลมไปไกล
- (๓) ภิกษุพวกนั้นระลึกได้และพวกอื่นก็ระลึกได้

^{๓๗} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เอดิสันเพรสโปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๕๔

^{๓๘} ภิกษุผู้พร้อมด้วยองค์ ๑๐ นั้น คือ ๑. เป็นผู้มั่งคิล ๒. เป็นพหูสูต ๓. เป็นผู้ทรงพระปาติโมกข์ ๔. เป็นผู้หมั่นในพระวินัย ไม่คลอนแคลน ๕. เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่วิวาทเข้าใจและให้เลื่อมใส ๖. เป็นผู้ฉลาดเพื่อยังอธิกรณ์อันเกิดขึ้นให้ระงับ ๗. รู้เรื่องอธิกรณ์ ๘. รู้เหตุอธิกรณ์ ๙. รู้การตัดอธิกรณ์ ๑๐. รู้ทางตัดอธิกรณ์ ดูรายละเอียดใน วินัยมุข เล่ม ๓ หน้า ๑๓๒ ประกอบ.

^{๓๙} ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๕ หมายถึง (๑) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความรัก (๒) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง (๓) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความมกมาย (๔) ไม่ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว (๕) รู้จักสลากที่จับแล้วและยังไม่ได้จับ.

^{๔๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๖๑๓/๒๘๖.

- (๔) รู้ว่าธรรมดาที่มากกว่า
- (๕) รู้ว่าทำอะไรธรรมดาที่จึงจะมีมากกว่า
- (๖) รู้ว่าสงฆ์จักไม่แตกต่างกัน
- (๗) รู้ว่าทำอะไรสงฆ์แตกต่างกัน
- (๘) ธรรมดาที่ภิกษุจับโดยธรรม
- (๙) ธรรมดาที่ภิกษุพร้อมเพรียงกันจับ
- (๑๐) จับตามความเห็น

๒.๕.๒ อนุวาทาธิกรณ์ หมายถึง เรื่องที่พระภิกษุโจทก์กันด้วยข้อหาสี่ลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ติฎฐวิบัติ หรือ อาชีวิบัติ การโจท การกล่าวหา การฟ้องกัน การประท้วง ความเป็นผู้คล้อยตาม การทำความพยายามในการโจท การให้ความสำคัญต่อความพยายามในเรื่องนั้น ถือว่าเป็นลักษณะสำคัญที่มีใน อนุวาทาธิกรณ์นั่นเอง^{๔๑} หรือ หมายถึง ข้อหาที่กล่าวหากันด้วยอาบัติ

อธิกรณ์อันภิกษุจะพึงยกขึ้นว่าได้นั้น ต้องเป็นเรื่องมีมูล แต่ไม่ได้หมายเอาเรื่อง ที่เป็นจริง^{๔๒} แต่ต้องเป็นเรื่องที่ ๑. ได้เห็นเอง ๒. ได้ยินเองหรือมีผู้บอก และเชื่อเป็นจริง ๓. เรื่องที่ไม่ได้ เห็นเอง ไม่ได้ยินเองหรือไม่มีผู้มาบอก แต่รังเกียจโดยอาการ

ความเป็นผู้มีศีลเสมอกัน เป็นองค์สำคัญอย่างหนึ่งแห่งสามัคคี เมื่อมีภิกษุผู้ศีลขึ้นในสงฆ์ เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้มีศีลจะกำจัดออกเสีย มีพระพุทธานุญาตตรัสเปรียบด้วยอัศจรรย์ของมหาสมุทร ในข้อว่า เมื่อมีซากศพตกในมหาสมุทร คลื่นย่อมซัดขึ้นฝั่งเสีย นี่เป็นทางที่ภิกษุรูปหนึ่ง จะพึงโจท ภิกษุอีกรูปหนึ่งด้วยอาบัติ ด้วยความปรารถนาดีก็มี ด้วยความปรารถนาเลวก็มี เป็น อนุวาทาธิกรณ์เกิดขึ้น ผู้ใดโจทเพราะเห็นแก่พระธรรมวินัย เชื่อว่าปรารถนาดี ผู้ใดโจทเพราะมุ่งร้ายเขา เชื่อว่าปรารถนาเลว ซึ่งมีมูลเหตุการณ์เกิดอนุวาทาธิกรณ์ดังนี้^{๔๓}

๑. จิตที่เป็นกุศล ประกอบด้วย อโลภะ โทสะ โมหะ
๒. จิตที่เป็นอกุศล ประกอบด้วย โลภะ โทสะ โมหะ

นอกจากเหตุของการเกิดอนุวาทาธิกรณ์ ๖ ประการแล้ว ภิกษุจะโจทภิกษุอื่นนั้น จะต้องตั้งอยู่ในธรรม ๕ คือ

๑. จักพูดโดยกาละ จักไม่พูดโดยอกาละ
๒. จักพูดด้วยคำจริง จักไม่พูดด้วยคำเท็จ
๓. จักพูดด้วยคำสุภาพ จักไม่พูดด้วยคำหยาบ
๔. จักพูดด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่พูดด้วยคำไร้ประโยชน์
๕. จักมีเมตตาจิตพูด จักไม่เพ่งโทษพูด^{๔๔}

^{๔๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕/๒๔๕-๒๔๖.

^{๔๒} พระเมธีธรรมาภรณ์, (ประยูร ธมฺมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๖๓

^{๔๓} วิ.จ. (ไทย) ๖/๖๔๑/๓๐๒.

^{๔๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๐/๒๒๖. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๓๘.

อีกประการหนึ่ง พึงทำไว้ในใจซึ่งธรรม ๕ คือ

๑. ความการุณ
๒. หวังประโยชน์
๓. ความเอ็นดู
๔. ความออกจากอาบัติ
๕. ความทำวินัยเป็นเบื้องหน้า

สาเหตุของการฟ้องร้องเรียกว่าอนุวาทมี ๖ ประการ คือ (๑) ผู้ฟ้องมีความมักโกรธ (๒) มีความผูกโกรธ (๓) ไม่มีความเคารพยำเกรงในพระศาสนา (๔) ไม่มีความเคารพยำเกรงในพระธรรม (๕) ไม่มีความเคารพยำเกรงในพระสงฆ์ (๖) ไม่ทำสิกขาบทให้บริบูรณ์ เมื่อภิกษุมีลักษณะดังกล่าวก็จะมีการโจทฟ้องร้องกันขึ้น^{๔๕}

หลักที่ผู้จะโจทคนอื่นต้องคำนึง คือต้องตรวจสอบคุณสมบัติตนเอง ๕ ประการ^{๔๖} และต้องตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการ แล้วใคร่ครวญหลักฐานของตนเองจึงควรโจทผู้อื่น

การโจท เรียกว่าโจทนา ท่านว่าทำด้วยกายก็ได้ ด้วยวาจาก็ได้

โจทด้วยกาย คือ แสดงอาการไม่นับถือว่าเป็นภิกษุ เช่นทำอภิวาทมาโดยลำดับ ถึงภิกษุนั้นข้างตเสีย ข้ามไปทำแก่ภิกษุผู้นั่งรองลงไป กิริยาอย่างนี้เป็นแต่เพียงเหตุให้สอบถามขึ้น จัดเป็นการโจทด้วยวาจา ปัจจุบันการยื่นหนังสือโจทเป็นโจทด้วยกาย สำเร็จด้วยโจท โจทนาด้วยวาจา คือกล่าวคำโจทให้อยู่ในสมัยนั้น ที่ยังไม่ได้ใช้หนังสือ ท่านว่าระบุงูเพียงวัตถุคือเรื่องก็ได้ ระบุงูเพียงอาบัติก็ได้ การระบุงูเพียงวัตถุ สำเร็จเป็นโจทนาทีเดียว เพราะอาจรู้ถึงอาบัติ การระบุงูเพียงอาบัติ เป็นโจทอันบกพร่อง เพราะจะต้องซักถึงวัตถุด้วย จึงจักเป็นทางวินิจฉัย

การฟ้องร้องต้องฟ้องร้องต่อบุคคล ๒ ประเภท คือ

(๑) ภิกษุผู้มีศีลมีความประพฤติงดงามเรียกว่า ปกตัตตภิกษุ จะเป็นเถระ มัชฌิมะหรือนวภิกษุก็ได้แต่ต้องมีพรรษาพัน ๕ ซึ่งภิกษุผู้มีศีลยอมเห็นโทษการประพฤติเสียหาย

(๒) ฟ้องกับสงฆ์ หมายถึงคณะภิกษุสงฆ์ตามพระวินัยตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปที่เป็นฝ่ายบริหารหรือตุลาการของอารามเพื่อให้สงฆ์ดำเนินการตามกระบวนการต่อไป^{๔๗}

^{๔๕} มีลักษณะก็คือ ๑)มักโกรธ ๒)ชอบลบหลู่ผู้อื่นตีตนเสนอผู้ใหญ่กว่า ๓)มีความริษยาตระหนี่ ๔) มีความมักโอ้อวด มีมารยา ๕)เป็นมิถิลาปฏิรูปบุคคล ๖)ยึดมั่นในทิฐิตนอย่างเหนียวแน่นไม่ยอมละ ความยึดมั่นถือมั่น ดูเพิ่ม วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๓/๓๖๖-๓๖๗, ๘/๒๙๔/๓๙๓, ม.อ. (ไทย)๑๔/๔๕/๕๔.

^{๔๖} (๑) ตนเองมีความประพฤติทางการบริสุทธหรือไม่ (๒) ตนเองมีความประพฤติทางวาจาบริสุทธหรือไม่ (๓) ตนเองมีเมตตาจิตเป็นที่ตั้งหรือไม่ (๔) ตนเองเป็นพหูสูต ทรงสุตะ สัมสมสุตะจนคล่องแคล่วแม่นยำหรือไม่ (๕) ตนเองท่องบ่นปาฏิโมกข์ทั้งโดยย่อและพิสดารได้หรือไม่, ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๓๖/๖๑๖-๖๑๘.

^{๔๗} หลักฐานยืนยันเกี่ยวกับภิกษุปกตัตตะรับฟ้องคือ ภิกษุบางรูปได้รับคำฟ้องจากอุบาสก ได้เห็นพฤติกรรมของภิกษุชาวศิรีชนบทที่ประพฤติผิด และได้มาฟ้องแก่ภิกษุเมื่อภิกษุนั้นรับฟ้องและพิจารณาเห็นว่ามิใช่ จึงได้นำเรื่องฟ้องร้องต่อสงฆ์ กรณีอย่างนี้ถือว่าภิกษุปกตัตตะรับฟ้องได้ และกรณีต้องอาบัติเบา ก็สามารถแจ้งหรือฟ้องต่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เพื่อให้ภิกษุนั้นปลงอาบัติให้ นี่ก็เป็นการรับฟ้องโดยภิกษุปกตัตตะเช่นกัน, ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๒/๔๓

พระสังฆเถระได้รับฟ้องแล้ว ฟังประชุมสงฆ์ เรียกโจทก์จำเลยมาพร้อมกัน โจทก์ก็ดี จำเลยก็ดี พยานก็ดี สมควรประพฤติตามระเบียบนี้ กล่าวคือ โจทก์ฟังขอโอกาสต่อจำเลยตามระเบียบ แล้วกล่าวคำโจทน์ขึ้นต่อหน้าสงฆ์ คำขอโอกาสว่า “กโรตุ เม อายสฺมา โอกาสํ อหนตฺ” แปลว่า “ขอท่านจงทำโอกาสแก่ข้าพเจ้า ๆ ใครจะกล่าวกะท่าน” คำให้โอกาสกล่าวว่า “กโรมิ อายสฺมโต โอกาสํ” แปลว่า “ข้าพเจ้าทำโอกาสแก่ท่าน” ก็ใช้ได้

ภิกษุผู้พร้อมด้วยองค์ ๕ คือ^{๔๘}

๑. เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์
๒. เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์
๓. เป็นผู้มิอาชีวะไม่บริสุทธิ์
๔. เป็นผู้เขลาไม่ฉลาด ถูกซักไม่อาจให้คำตอบได้
๕. เป็นอลัชชี เป็นผู้พาล เป็นผู้มิใช่ปกติ (คือมิใช่ภิกษุโดยปกติ เป็นผู้ประพฤติวุฒฐานะ คือการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส หรือเป็นผู้ถูกสงฆ์ลงกรรมต่างอย่าง)

สงฆ์พึงกำหนดรู้เรื่องที่ควรรับพิจารณา ดังนี้^{๔๙}

ก. การตรวจลักษณะของโจท

๑. กรณีจำเลยไม่ยอมทำโอกาส สงฆ์พึงตรวจลักษณะของโจทก์ คือการตรวจสอบคุณสมบัติของโจทก์ ๕ ประการ ถ้าบกพร่องประการเดียวหรือหลายประการรวมกัน ถ้ามิใช่ปกติดี เพียงประการเดียว ก็ยกฟ้อง ส่วนประการอื่น ๆ ถ้าเห็นว่า ไม่สำคัญ ควรแนะนำจำเลยให้ยอมทำโอกาส

๒. ถ้าจำเลยยอมทำโอกาสมาตั้งแต่ต้น (ยอมให้กล่าวหา) สงฆ์พึงต้องตรวจลักษณะของโจทก์ว่าต้องด้วยลักษณะกัณฑ์ข้อใดข้อหนึ่งหรือไม่

๒.๑ เป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะ ๕ ประการ คือ เป็นอลัชชี เป็นพาล เป็นผู้มิใช่ปกติดี เป็นผู้ปรารถนาในอันกำจัดกล่าวหาเป็นผู้มีปรารถนาในอันให้ออกจากอาบัติกล่าวไม่

๒.๒ เป็นผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้มิอาชีวะไม่บริสุทธิ์ เป็นผู้เขลาไม่ฉลาด เป็นผู้ทำการยุ่งยิงและการทะเลาะ

ถ้าภิกษุพร้อมด้วยลักษณะอย่างนี้ ห้ามอุบาสกหรือปวโรภิกขุไม่ขึ้น ไม่สมควรจะให้ว่าอธิกรณ์ ฟังห้ามโจทก์ว่า อย่าทำความยุ่งยิง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาทเลย แล้วยกฟ้องเสีย

ข. หลักในการพิจารณาคำกล่าวหาของภิกษุผู้โจท

๑. การพิจารณาโจทน์ของโจทก์ว่ามีมูลหรือไม่ ถ้าโจทก์ฟ้องว่า

(๑) ได้เห็นเองก็ดี

(๒) ได้ยินเอง หรือได้ฟังคำบอกที่เป็นหลักฐานก็ดี

(๓) โจทก์ได้สังเกตเห็นอาการของจำเลย อันทำให้เกิดความสงสัยก็ดี

^{๔๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๔๐.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๑-๑๔๕

อย่างนี้จัดว่ามีมูล ควรพิจารณา ถ้าเว้นจากอาการ ๓ อย่างนี้ จัดว่าไม่มีมูล ควรยกฟ้องเสีย

๒. ถ้าสงฆ์เห็นว่าโจทชนั้นควรพิจารณา ฟังเลือกภิกษุรูปหนึ่งผู้สามารถให้เป็นผู้พิจารณา คือ ผู้ซักถาม ภิกษุผู้สมควรได้รับเลือกนั้นมีลักษณะดังนี้

(๑) เป็นผู้ที่มีศีล เป็นพหูสูตร เป็นผู้ทรงปาติโมกข์ เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ความเข้าใจ และให้เลื่อมใส

(๒) เป็นผู้ที่มีกายสมาจารบริสุทธิ์ เป็นผู้มีวาจาสมาจารบริสุทธิ์ เป็นผู้มีอาชีวะบริสุทธิ์ เป็นบัณฑิตฉลาดเฉลียว อาจชี้แจงข้อที่ถูกซักถาม

(๓) รู้วัตถุ รู้นิทาน รู้พระบัญญัติ รู้บทที่ตกภายหลัง รู้คลองแห่งคำอันเข้าอนุสนธิกันได้

(๔) รู้ธรรมรู้วินัยกับทั้งอนุโลม เป็นผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ คือเหตุที่อาจจะเป็นได้ และไม่อาจจะเป็นได้ เป็นผู้ฉลาดในอรรถและพยัญชนะเบื้องต้นเบื้องต้นปลาย (ที่สมกันหรือแย้งกัน) เป็นผู้ฉลาดในวินัจฉัย

ค. กระบวนการและขั้นตอนการพิจารณา

๑. ขั้นตอนเกณฑ์การไต่ถามจำเลยของภิกษุผู้พิจารณา

ข้อห้ามในการสอบถามของผู้พิจารณา

(๑) ห้ามถามถึงอุปชฌายะ อาจารย์ สัทธวิหาริก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปชฌายะ ผู้ร่วมอาจารย์

(๒) ห้ามถามถึงชาติ ชื่อ โคตร อาคม คือปริยัติที่เรียน ประเทศ ชาติภูมิ เพราะความรักความชังจะพึงเกิดขึ้นเมื่อได้รู้เรื่อง เป็นทางถึงอคติ ๔

ข้อพึงกระทำให้ในการสอบถามของผู้พิจารณา

(๑) ผู้พิจารณาพึงรู้จักเลือกถามเฉพาะข้ออันเกื้อกูลแก่คดี

(๒) ฟังจดข้ออันไม่จำเป็นเสีย

(๓) ฟังสอบถามเพื่อฟังคำให้การของจำเลย

ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้ถูกโจท

จำเลยพึงตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือ ๑. ให้การตามจริง ๒. ไม่ชุนเคือง

๒. ขั้นตอนการซักถามโจทจำเลย และพยานที่โจทจำเลยอ้าง

๓. เมื่อพิจารณาซึ่งนำหน้าคำพยานฝ่ายโจท จำเลยแล้ว ทำคำวินิจฉัยแถลงแก่สงฆ์ เพื่อให้สงฆ์รับรอง

๔. ถ้าภิกษุผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์ บางรูปไม่เห็นร่วมด้วยคำวินิจฉัยอันสงฆ์รับรอง ให้แสดงความเห็นแย้ง เรียกว่า “ทิฏฐาวิกมม” แปลว่า “ทำความเห็นให้แย้ง”

อย่างนี้เป็นวิธีการระงับด้วยสัมมุขาวินัย ซึ่งพร้อมด้วยองค์ ๔ คือ สงฆสมมุขตา บุคคลสมมุขตา (ได้แก่คู่ความอยู่พร้อมหน้ากัน) วตถุสมมุขตา (กล่าวคำโจทนาเพื่อเริ่มเรื่อง) ธรรมสมมุขตา วินยสมมุขตา

ยังมีวิธีระงับอนุวาทาธิกรรม โดยไม่ต้องพิจารณาอีก ๓ คือ สติวินัย อมูหวินัย และ ตัสสปาปิยสิกา

สติวินัย หมายถึง วิธีระงับด้วยสติ หมายความว่า สติวินัย พึงให้แก่พระชีนาสพที่ถูกโจทก์เท่านั้น ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติ (การรับรู้ร่วมกัน) แก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ เพื่อระงับอนุวาทาธิกรรมในกรณีที่มีผู้โจทก์ท่านด้วยสีลวิบัติ^{๕๐} เช่น เมื่อภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ถูกกล่าวหาด้วยสีลวิบัติ คืออาบัติปาราชิก เมื่อภิกษุสอบถามท่านว่า ท่านรู้ตัวไหมว่าต้องอาบัติชื่อนี้ ถ้าท่านตอบว่าไม่รู้ไม่เห็นไม่ได้ทำ เมื่อท่านตอบว่าไม่รู้ไม่เห็น ไม่ได้ทำ สงฆ์ก็จะต้องประกาศให้ทราบ โดยทั่วกันว่าท่านเป็นผู้ที่มีสติสมบูรณ์เพื่อป้องกันมิให้ภิกษุรูปอื่นโจทก์ท่านด้วยเรื่องอาบัติชั่วหยาบต่าง ๆ เนื่องจากเหตุที่พระทัฬหฬลบุตรถูกภิกษุณีพศีย์กล่าวหาว่าเสพเมถุนกับภิกษุณีเมตติยา จนเป็นเหตุให้มีการไต่สวนจนทราบว่าพระทัฬหฬลบุตรไม่มีความผิดจากนั้นสงฆ์จึงได้สวดประกาศให้สงฆ์รับรู้ว่าท่านเป็นผู้บริสุทธิ์^{๕๑} ในพระไตรปิฎกได้อธิบายในเรื่องดังกล่าวไว้ว่า พระพุทธองค์ทรงมีพุทธบัญญัติ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวหาภิกษุด้วยอาบัติชั่วหยาบเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก ว่าท่านผู้มีอายุระลึกได้หรือว่า ท่านต้องอาบัติ เห็นปานนี้ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึก ไม่ได้ว่า ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือปาราชิกหรือ ใกล้เคียงปาราชิก เมื่อเป็นเช่นนี้ สงฆ์พึงให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น^{๕๒}

จากที่ยกมากล่าว แสดงให้เห็นว่า จำเลยเป็นพระอรหันต์ สงฆ์เห็นว่า ไม่เป็นฐานะที่จะทำการละเมิดดูโจทก์กล่าวหา สวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกว่าให้สติวินัย แล้วยกฟ้องให้อธิกรรมระงับด้วยสติวินัย

การระงับอธิกรรมด้วยสติวินัยนี้ ได้มีพระพุทธานุญาตให้ทำเป็นครั้งแรก ในคราวพระทัฬหฬลบุตรถูกเมตติยาและภุมมชกภิกษุแตงนางเมตติยาภิกษุณี ให้โจทก์ด้วยสีลวิบัติไม่มีมูล

วิธีทำอย่างนี้ คือ ให้พระทัฬหฬลบุตรไปหาสงฆ์ แล้วกล่าวคำขอสติวินัย ในลำดับนั้น สงฆ์สวดประกาศให้สติวินัยแก่ท่าน ด้วยญัตติจตุตถกรรม^{๕๓} ซึ่งมีกรรมวิธีดังนี้

๑. พระอรหันต์เข้าไปหาสงฆ์ขอสติวินัย ๓ ครั้ง
๒. สงฆ์สวดประกาศให้สติวินัยแก่พระอรหันต์ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ซึ่งเป็นการแสดงให้สติวินัยที่จัดว่าเป็นธรรม ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ^{๕๔}

^{๕๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๙-๑๙๕/๓๐๐-๓๐๙

^{๕๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๙/๓๐๔

^{๕๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔/๕๓

^{๕๓} ญัตติจตุตถกรรม คือ กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น อุปสมบท ให้ปริวาส ให้มานัต อังใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๕๑ หน้า ๔๑๕

^{๕๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๕๙๙/๒๒๗.

- ๑). ภิกษุหนึ่งเป็นพระอรหันต์ เป็นผู้หมดจด ไม่ต้องอาบัติ
- ๒). มีภิกษุอื่นโจทภิกษุหนึ่ง
- ๓). ภิกษุหนึ่งขอสติวินัย
- ๔). สงฆ์สวดประกาศให้สติวินัยแก่ภิกษุหนึ่ง
- ๕). สงฆ์พร้อมเพรียงด้วยธรรมให้สติวินัย

อุมพหวินัย หมายถึง “วินัยที่สงฆ์พึงให้แก่จำเลยผู้หายหลง”^{๕๕} เป็นวิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้แก่ภิกษุที่มีผู้โจทภิกษุหนึ่งด้วยอาบัติที่ต้องในขณะที่เป็นบ้า โดยสงฆ์สวดประกาศสมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อไม่ให้ใคร ๆ โจทเธอด้วยอาบัติอีก ดังนั้น เพื่อป้องกันหรือแก้ไขกรณีที่ภิกษุรูปอื่นผู้เป็นบ้าต้องอาบัติลงไป ก็ด้วยอาศัยวิธีสวดประกาศให้สงฆ์ได้รับรู้ทั่วกัน ตั้งแต่นั้น มีผู้ฟ้องด้วยเรื่องที่ทำในระยะเวลาสั้นอีก ไม่ต้องพิจารณา ให้อธิกรณ์ระงับด้วยอุมพหวินัยวิธีทำทำนองเดียวกับให้สติวินัย ต่างแต่คำขอและคำสวดประกาศ

การระงับอนุวาทาธิกรณ์ด้วยอุมพหวินัยอย่างนี้ ได้มีพระพุทธานุญาติให้ทำเป็นครั้งแรกในคราวเมื่อภิกษุทั้งหลายได้โพชนาภิกษุที่ชื่อว่าคัคคะ ซึ่งเกิดวิปลาดเป็นบ้าแล้วประพฤติล่วงละเมิดพระวินัยมากมาย ด้วยอาบัติว่า ต้องอาบัติแล้วไม่เห็นอาบัติของตน แม้ภิกษุคัคคะซึ่งได้หายจากการเป็นบ้าแล้ว จะพยายามบอกให้ทราบว่ามันระลึกอะไรไม่ได้จริง ๆ เพราะขณะนั้นเป็นบ้า ภิกษุเหล่านั้นก็ไม่ยอม จนความมาสู่พุทธสำนัก พระพุทธองค์ทรงรับสั่งถามทราบความโดยตลอดแล้ว ทรงตำหนิภิกษุผู้โจทพระคัคคะ ทรงกำหนดให้สงฆ์สวดประกาศให้อุมพหวินัย คือห้ามใครโจทอาบัติแก่ภิกษุผู้กระทำในขณะที่เป็นบ้า โดยกำหนดกรรมวิธีไว้ดังนี้^{๕๖}

๑. ให้ภิกษุผู้หายจากการเป็นบ้า เข้าไปหาสงฆ์แจ้งเรื่องราวของตนให้สงฆ์ทราบ ทั้งปวงที่จำได้ แล้วขอมุพหวินัยต่อสงฆ์ ๓ ครั้ง
๒. สงฆ์มอบหมายให้ภิกษุสวดประกาศให้อุมพหวินัยด้วยบัญญัติจตุตถกรรมวาจา
๓. การให้อุมพหวินัยจะเป็นธรรมเมื่อการกระทำขณะเป็นบ้าจริง ๆ
๔. แต่ถ้าภิกษุระลึกอาบัติได้บ้าง หรือระลึกได้แบบผืนคล้ายคล้ายคลบล่าไม่แน่ใจอะไรเลย จะให้อุมพหวินัยไม่ได้

ภิกษุที่ละเมิดอาบัติในขณะที่เป็นบ้าหรือวิกลจริต ไม่มีเจตนาที่จะละเมิดพระธรรมวินัย จึงสมควรได้รับการให้อภัย เพราะกระทำไปโดยขาดสติ เป็นการให้ออกาสภิกษุผู้หายจากการเป็นบ้าได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกที่ควรตามพระธรรมวินัยต่อไป

ตัสสปาปิยสิกขา แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำเพราะความที่ภิกษุหนึ่งเป็นผู้บาป^{๕๗} พึงทำแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยในอนุวาทาธิกรณ์ ถูกชักถึงอาบัติในท่ามกลางสงฆ์ แล้ว

- (๑) ให้การกลับไปกลับมา
- (๒) ปฏิเสธแล้วกลับปฏิญญา

^{๕๕} วิ.จ. (ไทย) ๖/๕๙๙/๒๗๗.

^{๕๖} วิ.จ. (ไทย) ๖/๖๐๑/๒๗๙

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๕-๒๑๑/๓๒๐-๓๒๖.

- (๓) ปฏิญญาแล้วกลับปฏิเสธ
 (๔) พุดเถลิงเถล เพื่อกลบเกลื่อนข้อที่ถูกซัก
 (๕) พุดมสาซึ่งหน้า

เป็นการเพิ่มโทษขึ้นอีกส่วนหนึ่ง ถ้าภิกษุเป็นอย่างนั้น สงฆ์เห็นสมควรจะเพิ่มโทษขึ้นอีกส่วนหนึ่งจากอาบัติเดิม เมื่อพิจารณาได้ตามจริงตามที่โจท สงฆ์ลงโทษตามความผิดแม้ภิกษุนั้นจะไม่รับและสามารถเพิ่มโทษได้ด้วย กรณีที่สงฆ์ได้ทำแก่พระอุปัชฌาย์ภิกษุเป็นครั้งแรก^{๕๘} ซึ่งกรณีของการเริ่มใช้วิธีนี้สืบเนื่องจาก พระอุปัชฌาย์ถูกสงฆ์ซักถามในสังฆสภา แต่ให้การวกไปวนมา บ่ายเบี่ยง กลบเกลื่อนความผิดที่ตนเองได้กระทำไป สังฆสภา พิจารณาเห็นว่าพฤติกรรมดังกล่าวของพระอุปัชฌาย์เข้าข่ายอาบัติ ในข้อ “พุดเท็จทั้งที่รู้” จึงนำไปทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จึงสั่งให้สงฆ์ดำเนินการลง “ตัสสปาปิยสิกา” แก่พระอุปัชฌาย์ โดยให้ภิกษุรูปหนึ่งโจทพระอุปัชฌาย์ด้วยอาบัติที่ท่านเคยประพฤติเมื่อท่านรับสารภาพสงฆ์จึงได้ทำการปรับอาบัติ แล้วพระสงฆ์ในสังฆสภา จึงได้ประกาศให้ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ๓ ครั้งเกี่ยวกับความผิดที่เคยกระทำ แล้วพระสงฆ์ถืออาการ “เงียบ” ของพระสงฆ์ใน “สังฆสภา” เป็นการบ่งชี้ว่า ได้รับฉันทานุมัติ ให้ลงตัสสปาปิยสิกาแก่พระอุปัชฌาย์ซึ่งท่านต้องประพฤติวัตร ๑๘ ประการ^{๕๙}

วิธีลงตัสสปาปิยสิกา เกี่ยวพันกับสัมมุขาวินัย กล่าวคือ จำเลยพึงตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือ ๑. ให้การตามความจริง และ ๒. ไม่ขุ่นเคือง ถ้าจำเลยปฏิญญา คือรับสารภาพ สงฆ์พึงใคร่ครวญว่าคำรับสารภาพนั้นสมเหตุสมผลหรือไม่ ถ้าคำปฏิญญาของจำเลยไม่เป็นธรรม ไม่สมเหตุสมผล แบ่งรับเบากว่า แต่มีคำพยานหลักฐานฟังได้ทำผิดหนักกว่า ให้ปรับตามคำพยาน โดยนัยแห่งบอญิตสิกขาบท อย่างนี้อานุวาทาธิกรณ์ระงับด้วยสัมมุขาวินัยกับตัสสปาปิยสิกา โดยการสวดประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ภิกษุที่สงฆ์จะพึงปรับอาบัติด้วย ตัสสปาปิยสิกา นั้น พระพุทธเจ้าได้กำหนดลักษณะไว้เป็น ๓ ประการดังต่อไปนี้

- ๑) เป็นภิกษุผู้ไม่สะอาด นำรังเกียจ
- ๒) เป็นอลัชชี^{๖๐}
- ๓) เป็นผู้ถูกโจท

ดังนั้นการระงับอนุวาทาธิกรณ์ สามารถนำวิธีการของอธิกรณ์มาใช้ได้ ๔ วิธี คือ

๑. สัมมุขาวินัย การระงับอธิกรณ์ต่อหน้าสงฆ์ต่อหน้า ต่อหน้าบุคคลคือคู่ความ ต่อหน้าวัตถุคือค้ำกล่าวหา และต่อหน้าธรรมวินัย

๒. สติวินัย การระงับด้วยการสวดรับรองความบริสุทธิ์ของภิกษุผู้ถูกใส่ความ

^{๕๘} วิ.จ. (ไทย) ๖/๖๑๔/๒๘๖

^{๕๙} วัตร ๑๘ ประการ คือ ๑)ไม่พึงให้อุปสมบท ๒) ไม่พึงนิยัยแก่ภิกษุสามเณรรูปอื่น ๓) ไม่พึงใช้สามเณรอุปัชฌาย์ ๔) ไม่พึงรับแต่งตั้งเป็นผู้สอนภิกษุณี ๕) แม้ได้รับการแต่งตั้งแล้วก็ไม่พึงสั่งสอนภิกษุณี ๖) ไม่พึงต้องอาบัติที่เป็นเหตุให้ถูกสงฆ์ลงตัสสปาปิยสิกา ๗)ไม่พึงต้องอาบัติอื่นทำนองเดียวกัน ๘) ไม่พึงต้องอาบัติที่เลวทรามกว่านั้น ๙) ไม่พึงตำหนิกรรม (ที่สงฆ์กระทำ) ๑๐) ไม่พึงตำหนิภิกษุผู้กระทำการกรรม ๑๑) ไม่พึงตดูโปกสแก่ปกตัตตภิกษุ ๑๒)ไม่พึงตดูโปกสแก่ปกตัตตภิกษุ๑๓) ไม่พึงทำการไต่สวน ๑๔) ไม่พึงเพิ่มอนุวาทาธิกรณ์ ๑๕) ไม่พึงขอโอกาสภิกษุอื่น ๑๖)ไม่พึงโจทภิกษุอื่น ๑๗)ไม่พึงให้ภิกษุอื่นให้การ ๑๘) ไม่พึงชักชวนกันก่อความทะเลาะ.

^{๖๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๐๗/๓๒๑

๓. อมูพหุวินัย การระงับด้วยการสวดประกาศรับรองภิกษุผู้หายบ้าที่ถูกโจทด้วยอาบัติต่าง ๆ ในขณะที่เป็นบ้า เป็นการให้อภัยไม่ถือว่ามีความผิด

๔. ตัสสปายสิกา การระงับด้วยการสวดรับรองการลงโทษแก่ภิกษุผู้ถูกโจทก์แล้ว ให้การมูสา ไม่ยอมรับ กลับเกลื่อนความผิด ให้การกลับไปกลับไป

๒.๕.๓ อาปัตตาทิกรณ์ หมายถึงอาบัติทั้งหลายอันภิกษุต้องแล้วจำจะต้องทำคืน จำต้องปลดเปลื้อง ซึ่งระงับในสำนักบุคคลก็มี และในสำนักสงฆ์ก็มี

หลักเกณฑ์ในการปลดเปลื้องกำหนดไว้ ๒ อย่าง แต่ละอย่างมีข้อกำหนดต่างกันแล้วแต่ลักษณะของอาบัติ คือ

(๑) บุคคล (๒) วิธีการ

การปลดเปลื้องด้วยบุคคล หมายถึง ลหุกาบัติทั้งปวง (ได้แก่ กุลลัจฉัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฎ ทุพภาสิต) ย่อมระงับในสำนักบุคคล คือ ผู้ต้อง แสดงอาบัตินั้นแก่ภิกษุรูปหนึ่งก็ได้ อาบัตินั้นเป็นอันระงับไป การแสดงคืนอาบัติ เป็นการปฏิบัติตามวิธีที่กำหนดไว้ในพระธรรมวินัย เพื่อให้ภิกษุพ้นจากมลทินกลับมาบริสุทธิ์ดังเดิม

การปลดเปลื้องในสำนักสงฆ์ หมายถึง ครุกาบัติ (หมายถึงสังฆาติเสส) ภิกษุใดต้องอาบัติแล้ว จะระงับได้แต่ในสำนักสงฆ์ ด้วยวุฏฐานวิธี คือการประพฤติวัตร ๔ อย่าง ได้แก่ ปริวาส ฆานัต อัพภาน และปฏิกัสสนา ซึ่งหมายถึง การลงโทษโดยกักบริเวณ และถูกตัดสิทธิ และหน้าที่ต่าง ๆ ที่เคยพึงมี รวมทั้งสิ้น ๙๔ ข้อ^{๖๑} ตามธรรมเนียมแห่งอาบัติ ต้องประพฤติวัตร เรียกว่าฆานัต แปลว่า นับ (ราตรี) ๖ ราตรี แล้วสงฆ์จึงจะสวดระงับอาบัติ เรียกว่าอุปภาน แปลว่าเรียกเข้า (หมู่) แต่ถ้าปกปิดไว้ ล่วงวันเท่าใด ต้องประพฤติวัตร เรียกว่าอยู่ปริวาส แปลว่าอยู่ใช้ ครบวันเท่านั้นก่อน จึงควรจะประพฤติฆานัตได้ต่อไป ระหว่างอยู่ปริวาสถึงสงฆ์ยังไม่ได้อุปภานเพียงไร ต้องครุกาบัติเช่นนั้นอยู่ดี อย่างอื่นก็ดี ซ้ำเข้าด้วย ต้องกลับอยู่ปริวาสหรือประพฤติฆานัตใหม่ เรียกว่า ปฏิกัสสนา แปลว่า กิริยา ซักเข้าหาอาบัติเดิม ปริวาส ฆานัต ปฏิกัสสนาและอุปภาน รวมเรียกว่าวุฏฐานวิธี แปลว่า ระเบียบ เป็นเครื่องออกจากอาบัติ สงฆ์จตุรวรรคให้ปริวาส ให้ฆานัต และทำปฏิกัสสนาได้อยู่ ส่วนอุปภานสงฆ์ วิสตีวรรคพวกเดียวจึงทำได้^{๖๒}

การระงับอาปัตตาทิกรณ์นั้นสามารถระงับได้ด้วยอธิกรณ์สมณะ ๓ วิธี คือ ๑. สัมมุขาวินัย ๒. ปฏิญญาตกรณะ ๓. ตินวัตรการกะ

สัมมุขาวินัย คือ วิธีระงับด้วยองค์ ๓ ประกอบด้วย ธรรมสมมุขตา (พระธรรม) วินัยสมมุขตา (พระวินัย) และ บุคคลสมมุขตา (บุคคล) ได้แก่ภิกษุผู้แสดงและภิกษุผู้รับอยู่พร้อมกัน กรณีเมื่อมีการโจทกันด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้มีหน้าที่ระงับอธิกรณ์พิจารณาปรับอาบัติแล้ว

วิธีการระงับอาปัตตาทิกรณ์ด้วยสัมมุขาวินัย

(๑) ภิกษุผู้ต้องอาบัติต้องกล่าวคำขอฆานัต

^{๖๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗

^{๖๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

(๒) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถ ฟังสวดประกาศสงฆ์เพื่อให้มานัตภิกษุนั้น ด้วยญัตติ จตุตถกรรมวาจา เมื่อจบอนุสาวนาที่ ๓ แล้ว มานัตเป็นอันสงฆ์ให้แล้ว กรรมวาจาทั้งปวงในวุฏฐานวิธี ฟังใช้ญัตติจตุตถกรรมทั้งนั้น^{๖๓}

ปฏิญญาตกรรม คือ วิธีระงับที่ใช้ในกรณีภิกษุรูปใดรูปหนึ่งกระทำผิดวินัยแล้ว เมื่อถูกโจทด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง หากภิกษุรับอย่างใดให้ปรับอย่างนั้น หรือเขาฟ้องว่าต้องอาบัติอย่างใดให้ปรับอย่างนั้น ซึ่งเป็นกรณีอาบัติเบา ประเภท ฤลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทูภาสิต เมื่อภิกษุแสดงคืน แก่ภิกษุรูปหนึ่งผู้มีพรรษาแก่กว่าตามวิธีการในพระวินัย อธิกรณ์นั้น ก็สำเร็จเสร็จสิ้นกรณีเช่นนี้ถือว่าเป็นการระงับด้วยปฏิญญาตกรรม

ติณวัตถารกะ คือ วิธีระงับลหุกาบัติที่เกี่ยวกับภิกษุจำนวนมาก ซึ่งต่างก็ประพฤติ ไม่สมควรและขัดทอกันเป็นเรื่องนุ่ง ซับซ้อน ขวนให้ทะเลาะวิวาท กล่าวซัดลาลึกกันไปไม่มีที่สุด จะระงับด้วยวิธีอื่นก็จะเป็นเรื่องลูกกลมไป เพราะถ้าจะสืบสวนสอบสวนปรับให้กันและกันแสดงอาบัติ ก็มีแต่จะทำให้อธิกรณ์รุนแรงยิ่งขึ้น ตัดตอนยกเลิกเสีย ไม่สะสางความหลังกันว่า ใครเป็นผู้ทำผิดเพียงไร จึงใช้วิธีตัดตอนด้วยติณวัตถารกวิธี กลับทำดีตั้งต้นไปใหม่

การระงับอาบัติตัทธิกรณ์ด้วยติณวัตถารกวิธีนั้น มีดังนี้

(๑) ภิกษุทั้งหลายฟังประชุมในที่แห่งเดียวกันทั้งหมด

(๒) ภิกษุรูปหนึ่งผู้ฉลาดสามารถฟังสวดประกาศสงฆ์ด้วยญัตติกรรม เพื่อระงับ อธิกรณ์

(๓) ภิกษุรูปหนึ่งแห่งฝ่ายหนึ่งฟังประกาศฝ่ายของตนด้วยคนญัตติกรรม ขออนุมัติ เป็นผู้แสดงแทนซึ่งอาบัติของฝ่ายตนและของตนเองด้วยติณวัตถารกวิธี

(๔) อีกฝ่ายหนึ่งก็ทำเช่นกัน

(๕) ต่างฝ่ายต่างก็สวดประกาศสงฆ์ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา แสดงอาบัติแทนฝ่ายของตนและของตนในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตถารกวิธี

ด้วยการแสดงอาการดังกล่าวข้างต้น ภิกษุเหล่านั้นก็เป็นผู้พ้นแล้วจากอาบัติเหล่านั้น

๒.๕.๔ กิจจาธิกรณ์ หมายถึง กิจอันจะพึงทำด้วยประชุมสงฆ์^{๖๔} ซึ่งเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่ จะต้องทำให้สังคัมภีร์เกิดความเรียบร้อยและความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ได้แก่สังฆกรรมทั้ง ๔ คือ ๑. อปโลกนกรรม ๒. ญัตติกรรม ๓. ญัตติทุติยกรรม ๔. ญัตติจตุตถกรรม^{๖๕}

พระพุทธองค์ทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติ วิธีดำเนินการ ตลอดทั้งจำนวนภิกษุและ คุณสมบัติ ไว้อย่างชัดเจน หากดำเนินการโดยไม่ถูกต้องตามกระบวนการและและขั้นตอนแล้ว กิจจาธิกรณ์นั้นก็ยังไม่ระงับ

^{๖๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, หน้า ๑๖๐.

^{๖๔} สนิท ศรีสำแดง, **นิติกรสงฆ์ เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๖

^{๖๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, หน้า ๑๘๔.

๑. **อปโลกนกรรม** คือ กรรมอันทำด้วยการบอกเล่ากันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้องตั้งญัตติ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือประกาศการปรึกษาและตกลงของสงฆ์ เช่น ประกาศลงพรหมทัณฑ์ นาสนะสามเณรผู้กล่าวต่อพระพุทธเจ้า อปโลกน์แจกอาหารในโรงฉัน^{๖๖}

๒. **ญัตติกรรม** คือ กรรมอันกระทำด้วยตั้งญัตติ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา คือ ประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน ไม่ต้องขอมติ เช่น อุโบสถ ปวารณา

๓. **ญัตติหุติกรรม** คือ กรรมมีวาจาครบ ๒ คือตั้งญัตติ ๑ ครั้ง แล้วสวดอนุสาวนา ๑ ครั้ง เช่น การสมมติสีมา การสังคายนา การมอบให้ผ้ากฐิน การคว่ำบาตร การหยายบาตร

๔. **ญัตติจตุตถกรรม** คือ กรรมมีวาจาครบ ๓ คือ ตั้งญัตติ ๑ ครั้ง แล้วสวดอนุสาวนา ๓ ครั้ง ขอมติ เช่น การอุปสมบท การนิคหะ การให้ปริวาสและมานัตแก่ภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส เป็นต้น

ในพระวินัยปิฎก สงฆ์ คือ มูลเหตุอันหนึ่งแห่งกิจจาธิกรณ์^{๖๗} เป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดสังฆกรรม พระพุทธองค์ ทรงประสงค์ให้สงฆ์เป็นใหญ่การในบริหารเป็นหมู่คณะ สังฆสมาคมคือ ทรงกำหนดระเบียบ วิธีปฏิบัติ ทั้งกระบวนการและขั้นตอนการประพฤติปฏิบัติของหมู่คณะไว้ กำหนดจำนวนภิกษุให้เหมาะให้ควรในแต่ละสังฆกรรม เป็น ๔ รูปบ้าง ๕ รูปบ้าง ๑๐ รูปบ้าง และ ๒๐ รูปบ้าง ประเภทสังฆกรรมสามารถจำแนกตามลักษณะของการระงับกิจจาธิกรณ์ ได้ ๒ ประเภท คือ

๑. ประเภทพิธีกรรม ได้แก่ การอุปสมบท การรับกฐิน เป็นต้น

กระบวนการแก้ไขปัญหากิจจาธิกรณ์ประเภทพิธีกรรม แม้ว่าจะไม่จัดว่าเป็นปัญหา เนื่องจากไม่ได้ก่อให้เกิดความวุ่นวายเสียหายอันจะนำมาซึ่งความแตกแยกก็ตาม แต่ถ้าหากการปฏิบัติไม่เป็นไปตามพุทธบัญญัติ ก็อาจจะกลายเป็นปัญหาตามมาได้ เช่น กรณีการอุปสมบท ผู้ประสงค์จะบวชจะต้องนำความประสงค์ของตนไปแจ้งแก่อุปชฌาย์ผู้มีคุณสมบัติที่จะรับบวชได้ การแจ้งการบวชถือเป็นการฟ้องอย่างหนึ่ง เมื่ออุปชฌาย์ได้รับเรื่องต้องตรวจคุณสมบัติของผู้ต้องการบวช ซึ่งเป็นขั้นตอนการตรวจคำฟ้อง เมื่อตรวจคุณสมบัติว่าครบถ้วน ก็กำหนดวันบวช มีการประชุมสงฆ์ในเขตสีมากำหนดการทำสังฆกรรม มีการแต่งตั้งภิกษุ ๒ รูป ทำหน้าที่เป็นผู้ประกาศญัตติและสวดอนุสาวนารับรอง ซึ่งสังฆกรรมใช้ญัตติจตุตถกรรมวาจาเป็นหลัก เมื่อสงฆ์พร้อมแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดก็จะทำการสอบถามอันตรัยิทธิกรรมของผู้จะบวชว่ามีคุณสมบัติหรือไม่ เมื่อถามอันตรัยิทธิกรรมแล้ว ภิกษุ ๒ รูปก็จะแจ้งแก่สงฆ์ด้วยญัตติหุติกรรมวาจา จากนั้นจะเรียกภิกษุผู้บวชเข้าไปสู่หัตถบาตร และมีการประกาศญัตติเพื่อให้กุลบุตรเป็นภิกษุ จากนั้นก็สวดอนุสาวนารับรอง ๓ หน หากไม่มีใครคัดค้านถือว่าอุปสมบทสมบูรณ์ เมื่อทำตามขั้นตอนดังกล่าวถือว่าอธิกรณ์ยุติ หากไม่ทำตามขั้นตอนถือว่าล้มเหลวไม่สมบูรณ์^{๖๘}

๒. ประเภทนิคหกรรม ได้แก่ กระบวนการแก้ปัญหาโดยการลงนิคหกรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่ากระบวนการแก้ปัญหาของกิจจาธิกรณ์ อยู่ในรูปของอธิกรณ์เฉพาะข้อสัมมุขาวินัย

^{๖๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, หน้า ๑-๒

^{๖๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๖๔๙/๓๐๕.

^{๖๘} นายอติเทพ ผาหา, “การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณ์สมณะ ๗ และกฏนิคหกรรมของมหาเถรสมาคม ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, ๒๕๔๙**, หน้า ๖๓.

และในการระงับกิจจาริกรรมสามารถระงับทั้งแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์^{๖๙} ดังนี้

๑) การระงับกิจจาริกรรมแก่บรรพชิต กรณี ตัชชเนยยกรรม เช่น การลงโทษแก่ภิกษุผู้ก่ออิริกรรม ก่อการทะเลาะวิวาท เป็นผู้ทำความอื้อฉาว เป็นพาล มีมารยาทอันไม่สมควร คลุกคลีกับพวกคฤหัสถ์อันไม่สมควร โดยเป็นผู้กระทำเอง หรือยุยงให้ภิกษุรูปอื่นเป็นผู้กระทำ โดยมีวิธีการ คือ

๑. สงฆ์พึงยกโทษภิกษุผู้กระทำความผิดนั้นขึ้นก่อน
๒. แล้วให้เธอให้การ
๓. สงฆ์พึงปรับอาบัติตามคำให้การของเธอ
๔. หลังจากนั้นภิกษุพึงสวดประกาศกรรมที่ภิกษุรูปนั้นกระทำต่อหน้าสงฆ์
๕. ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงโทษนั้นจะหมดสิทธิบางประการ เช่น ถ้าเป็นพระอุปัชฌาย์ ไม่สามารถบรรพชาและอุปสมบทได้ ไม่สามารถโจทภิกษุอื่นได้

๒) การระงับกิจจาริกรรมแก่คฤหัสถ์ เช่น การคว่ำบาตรแก่คฤหัสถ์ผู้ประพฤติชอบต่อ พระรัตนตรัย เช่น การกล่าวร้าย ต่ำเปรียบเปรยภิกษุ ยุยงให้ภิกษุแตกแยกกันกล่าวติเตียนพระรัตนตรัย สงฆ์สามารถทำกรรมคือการคว่ำบาตรแก่คฤหัสถ์ผู้นั้นได้ โดยการไม่คบค้าสมาคมด้วย เช่น ไม่รับบิณฑบาต ไม่รับภิกษุฉันภัตตาหาร ไม่รับไทยธรรมของผู้นั้น ต่อเมื่อคฤหัสถ์ผู้นั้นกลับประพฤติตัวเป็นคนดี มีความสำนึกผิด^{๗๐} สงฆ์ก็สามารถระงับกรรมนั้นได้ ซึ่งเรียกว่า หงายบาตร โดยให้คฤหัสถ์ผู้นั้นเข้าไปหาสงฆ์ แล้วกล่าวคำขอหายบาตรต่อพระสงฆ์ ภิกษุรูปหนึ่งพึงสวดประกาศอภัยโทษให้แก่เขาด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา

๒.๖ กระบวนการแก้ไขปัญหาประเภทนิคหกรรม

กระบวนการแก้ไขปัญหาในสังคมสงฆ์ มุ่งเน้นไปที่ความสามัคคีและความปรองดองในหมู่สงฆ์ ในขณะที่เดียวกันก็มีวิธีการที่จะดำเนินการกับผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยหนักบ้าง เบาบ้าง ตามลักษณะความผิดที่ได้กระทำ และกำหนดรูปแบบในการลงโทษเพื่อให้ภิกษุหรือสมาชิกในสังคมสงฆ์ ได้มีโอกาสปรับปรุงตัวปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เข้าอยู่กับสังคมสงฆ์ได้ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ ๑) นิคหกรรมทั่วไป มี ๙ ประการ ๒) นิคหกรรมพิเศษ มี ๓ ประการ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษารายละเอียดในลำดับต่อไป

สำหรับนิคหกรรมทั่วไป มี ๙ ประการ ซึ่งมีรูปแบบและกระบวนการขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

๑) การลงตัชชเนยยกรรม คำว่า ตัชชเนยยกรรม หมายถึง การลงโทษโดยการชู้ การคาดโทษ หรือการภาคทัณฑ์^{๗๑} กรณีที่ภิกษุชอบก่อการทะเลาะวิวาทบาดหมาย ทำเรื่องอื้อฉาวและก่อ

^{๖๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๘/๔๔-๔๙

^{๗๐} การสำนึกผิดมี ๒ ลักษณะคือ (๑) หายเยื่อหยิ่ง ประพฤติชอบ กลับตัวได้ (๒) ปรับปรุงอุปนิสัยมีความอ่อนน้อมไม่แข็งกระด้าง ใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๑/๓๐๗.

^{๗๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑-๑๐/๑-๒๑.

อธิกรณ์ขึ้นในสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุจากพฤติกรรมของพระภิกษุผู้เป็นนิตติของพระปัมพุ
กะและพระโกลหะผู้เป็นพรรคพวกของภิกษุฉัพพัคคีย์^{๗๒} โดยการลงทัชชณียกรรม มีวิธีการดังนี้

๑. เมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้นมีผู้มาฟ้องต่อสงฆ์ สงฆ์พิจารณาเห็นว่ามิมูล จึงเรียกประชุมสงฆ์
พร้อมเรียกภิกษุผู้ก่ออธิกรณ์ และภิกษุผู้เป็นโจทก์ฟ้องมาพร้อมกันที่ประชุม

๒. พระวินัยธรซึ่งเป็นประธานสงฆ์ได้ทำการสอบสวนจำเลยตามญัตติของที่ประชุม
แล้วให้จำเลยให้การ ถ้าจำเลยรับสารภาพและพระวินัยธรเห็นว่าไม่มีอะไรแอบแฝงก็ปรับอาบัติ
ปาจิตตีย์แก่จำเลย แล้วเริ่มทำสังฆกรรมเพื่อประกาศการลงทัชชณียกรรมแก่จำเลยท่ามกลางสงฆ์

๓. เมื่อสงฆ์ประกาศมตลงโทษจำเลยแล้ว ให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการสงฆ์นำมติไปแจ้งแก่
ภิกษุในอาวาสอื่น ๆ ให้ทราบทั่วกัน

๔. ภิกษุในสังฆมณฑลที่ทราบข่าวการลงโทษจำเลย จะปฏิบัติตามมติสงฆ์ด้วยการ
ลงโทษจำเลย ด้วยเงื่อนไข ๑๘ ประการ จนกว่าจำเลยจะสำนึกผิด

๕. เมื่อจำเลยสำนึกผิด นำเรื่องไปแจ้งแก่สงฆ์ สงฆ์จะตรวจสอบคำร้องว่าสำนึกจริง
หรือไม่ ถ้าจริงก็เรียกประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมยกโทษให้จำเลย

๖. ภิกษุผู้ทำหน้าที่เลขานุการ นำเรื่องดังกล่าวไปแจ้งแก่ภิกษุในอาวาสต่าง ๆ เมื่อ
ภิกษุในสังฆมณฑลทราบข่าวจะร่วมกันยกเลิกการลงนิคหกรรมตามเงื่อนไข ๑๘ ประการ และรับเข้าสู่
สังคมอีกครั้ง

๗. กรณีจำเลยพ้นจากความเป็นภิกษุ เพราะเหตุ มรณภาพ หรือสึก หรือหนีไป หรือ
เป็นสามเณรให้สงฆ์ระงับอธิกรณ์ แต่ถ้าโจทก์มรณภาพให้แต่งตั้งภิกษุปกติตัดตะ ดำเนินการฟ้องจำเลย
จนกว่าจะได้ข้อยุติ^{๗๓}

กระบวนการแก้ปัญหาวิธีนี้มีการทำสังฆกรรมของสงฆ์ ๒ ครั้ง

ครั้งที่ ๑ เป็นการทำให้ประกาศการลงโทษจำเลยหลังจากปรับอาบัติแล้ว

ครั้งที่ ๒ เพื่อประกาศรับรองหรือระงับการลงโทษจำเลย หรือระงับอธิกรณ์เพราะเหตุ
จำเลยสึกหรือหนีไป กรณีจำเลยไม่ยอมรับคำตัดสินให้เพิ่มโทษ แต่ถ้าไม่ยอมรับยังต้องตั้งอยู่ให้ลง
นาสนากรรม คือบังคับให้สึกเสีย ซึ่งเป็นหนทางสุดท้ายของการแก้ปัญหา

๒) การลงนียสกรรม คำว่า นียสกรรม^{๗๔} หมายถึง กรรมอันสงฆ์พึงทำให้เป็นผู้ร้ายศ
หรือว่า การถอดยศ^{๗๕} หรือลดความน่าเชื่อถือลง เช่น ให้กลับไปถือนิสสัยใหม่กับพระอุปัชฌาย์ เหตุ
ของการลงโทษคือภิกษุนั้นเป็นผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ไม่มีมารยาท โดยผู้เป็นต้นบัญญัติใน
สิกขาบท (อาทิกัมมิกะ) คือ พระเสยยกะ เหตุเพราะท่านไปคลุกคลีอยู่กับคฤหัสถ์^{๗๖} สำหรับขั้นตอนใน
การลงนียสกรรมมีดังนี้

๑. เมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้นและมีผู้มาฟ้องต่อสงฆ์ สงฆ์เห็นว่ามิมูล จึงเรียกประชุมสงฆ์
พร้อมเรียกจำเลยและผู้เป็นโจทก์มาพร้อมกันในที่ประชุม

^{๗๒} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐/๒๐.

^{๗๓} วิ.จ. (ไทย) ๖/๓-๔/๔-๕.

^{๗๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๑-๒๐/๒๑-๓๘

^{๗๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *วินัยมุข เล่ม ๓*, หน้า ๑๘๘.

^{๗๖} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๐-๑๑/๒๐-๒๓.

๒. พระวินัยธรประธานสงฆ์ทำการสอบจำเลยตามญัตติที่ประชุมสงฆ์แล้วให้จำเลยให้การตามความจริง ถ้าจำเลยรับสารภาพโดยไม่มีนัยแอบแฝงให้ปรับอาบัติปาจิตตีย์ จากนั้นให้เริ่มทำสังฆกรรมเพื่อประกาศการลงนियสกรรมแก่จำเลยท่ามกลางสงฆ์โดยญัตติจตุตถกรรมวาจา

๓. ภิกษุผู้เป็นเลขานุการนำมติประกาศการลงนियสกรรมไปแจ้งภิกษุในอาวาสอื่น ๆ ให้ทราบโดยทั่วกัน

๔. จำเลยต้องกลับไปถือนิสสัยใหม่กับพระอุปฌาย์พร้อมภิกษุในสังฆมณฑลทั้งหมดลงโทษ จนกว่าจะสำนึกผิด

๕. จำเลยสำนึกผิด ต้องไปแจ้งต่อสงฆ์ สงฆ์ตรวจคำร้องสำนึกจริงหรือไม่จริง ถ้าจริงก็เรียกประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมระงับการลงนियสกรรมแก่จำเลย

๖. ภิกษุผู้เป็นเลขานุการนำเรื่องดังกล่าวไปแจ้งแก่เจ้าอาวาสต่าง ๆ ให้ทราบโดยทั่วกัน ภิกษุในสังฆมณฑลทราบข่าว จะร่วมกันยกเลิกการลงนियสกรรมตามเงื่อนไข ๑๘ ประการและยอมรับจำเลยเข้าสู่สังคมอีกครั้ง

๗. กรณีจำเลยพ้นจากความเป็นภิกษุ เพราะเหตุ มรณภาพ หรือสึก หรือหนีไป หรือไม่มีข่าว เข้ารีตเดิยถึย ให้ปฏิบัติตามนัยของการลงนิกกรรมทั่วไป คือการระงับนิกกรรมนั้นเสีย

๓) การลงปัพพาทนियกรรม คำว่า ปัพพาทนियกรรม หมายถึง การลงโทษด้วยการขับไล่หรือเนรเทศออกจากสังคม/ชุมชน^{๗๗} หรือการไล่ออกจากวัด^{๗๘} กรณีภิกษุนั้นประทุษร้ายตระกูล มีมารยาทเลวทราม ก่อความเสียหาย เช่น การปลุกดอกไม้ รดน้ำต้นไม้ เก็บดอกไม้ ฉันทอาหารดื่มน้ำร่วมกับผู้หญิง^{๗๙} ซึ่งกิริยาดังกล่าวจัดเป็นประเภทเล่นคะนอง อนาคต ลบล้างบัญญัติ มิฉลาชีพ เป็นการประจบคฤหัสถ์ประทุษร้ายตระกูลเป็นโทษอย่างหนึ่ง การลงปัพพาทนियกรรมมีดังนี้

๑. เมื่อมีการฟ้องร้องว่ามีการกระทำความผิดเป็นการประจบคฤหัสถ์ดังกล่าวแล้ว แม้ว่าอิทธิฤทธิ์ที่เกิดจะอยู่ไกล สงฆ์จะต้องส่งคณะภิกษุผู้ฉลาดไปอารามนั้น

๒. เมื่อไปถึงอารามพึงสั่งให้ภิกษุผู้ก่อเหตุมาประชุมต่อหน้าสงฆ์ สงฆ์แจ้งข้อหาแก่คณะจำเลยให้ทราบความผิด

๓. จำเลยให้การตามความเป็นจริงจากนั้นปรับอาบัติ เมื่อปรับอาบัติเสร็จ สงฆ์เริ่มการลงปัพพาทนियกรรมด้วยการแต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดสวดประกาศการลงปัพพาทนियกรรมแก่จำเลยด้วยญัตติจตุตถกรรม

๔. เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมลงปัพพาทนियกรรมแก่จำเลยแล้ว ก็นิมนต์จำเลยให้ออกไปจากวัดนั้นเสีย (ขับออกจากวัด) จากนั้นให้เลขานุการสงฆ์นำมติไปประกาศให้สงฆ์ในอาวาสต่าง ๆ รับทราบเพื่อให้ภิกษุในสังฆมณฑลร่วมกันลงโทษด้วยการไม่รับเข้าอยู่ในอาวาส หรือถ้ารับก็ร่วมลงโทษด้วยเงื่อนไข ๑๘ ประการจนกว่าจะสำนึก

^{๗๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, หน้า ๑๘๔.

^{๗๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, ๒๕๕๔ หน้า ๒๓๔

^{๗๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๓๑-๔๓๖-๔๕๙-๔๖๗, วิ.มหา. (ไทย) ๕/๔๑๓/๓๐๒-๓๐๓, วิ.จุ. (ไทย) ๖/๒๑-๓๒/๓๙-๖๕.

๕. เมื่อจำเลยสำนึก ต้องไปแจ้งต่อสงฆ์ สงฆ์ตรวจคำร้องสำนึกจริงหรือไม่จริง ถ้าจริงก็เรียกประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมระงับการลงโทษปาชนียกรรมแก่จำเลย

๖. ภิกษุผู้เป็นเลขานุการนำมติสงฆ์ไปแจ้งแก่อาวาสต่าง ๆ ให้ทราบทั่วกัน ภิกษุในสังฆมณฑลร่วมกันระงับการลงโทษปาชนียกรรมแก่จำเลย ถือว่าอธิกรณ์ได้ยุติลงแล้ว

๔) การลงปฏิสารณียกรรม คำว่า ปฏิสารณียกรรม หมายถึง การลงโทษภิกษุผู้ทำความผิดซึ่งมีอุปการะคุณต่อพระพุทธศาสนาด้วยการให้โอกาสทบทวนหรือให้สำนึกความผิดที่กระทำ แล้วกลับขอโทษคุณโทษที่ตนเองทำนั้น^{๘๐} กรณีนี้ทรงยกเหตุของพระสุธรรมที่ไปดำจิตตคหบดี ซึ่งมีวิธีการแก้ปัญหาดังนี้

๑. เมื่อสงฆ์ได้รับเรื่องราวการกระทำผิดของจำเลย จะสั่งประชุมสงฆ์และเรียกจำเลยเข้าร่วมการไต่สวนด้วย

๒. แจ้งข้อหาให้จำเลยทราบ ให้จำเลยให้การตามจริง จำเลยรับก็ปรับอาบัติตามคำรับสารภาพ

๓. สงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดประกาศความผิดของจำเลย ๓ ครั้ง ด้วยญัตติจุดตุถกรรมวาจาเพื่อเป็นการลงปฏิสารณียกรรม เมื่อสงฆ์ประกาศเสร็จให้ภิกษุผู้ฉลาดนำมติดังกล่าวไปแจ้งแก่อาวาสอื่น ๆ ให้ทราบ เพื่อให้สงฆ์ทั้งสังฆมณฑลร่วมกันลงโทษด้วยเงื่อนไขทางสังคม ๑๘ ประการ

๔. เมื่อจำเลยสำนึก ให้มาแจ้งสงฆ์ สงฆ์จะสั่งสังฆกรรมเพื่อประกาศระงับการลงปฏิสารณียกรรมแก่จำเลย จากนั้นจะให้จำเลยเดินทางไปขอขมาอุบาสกที่จำเลยได้ทำ ถ้าจำเลยไม่กล้าจะไปแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งเป็นทูต พาจำเลยไปขอขมาอุบาสก เมื่อจำเลยขอขมาอุบาสกเสร็จ อธิกรณ์นั้นยุติสงฆ์จะประกาศการระงับปฏิสารณียกรรมให้สังคมทราบ

๕. การลงอุกเขปนียกรรม คำว่า อุกเขปนียกรรม หมายถึง วิธีการลงโทษที่สงฆ์กระทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับหรือไม่ยอมทำคืนอาบัติ โดยการให้ออกจากหมู่ ให้แยกจากหมู่ ห้ามคบและไม่ให้มีสิทธิเสมอกับภิกษุทั้งหลาย^{๘๑} โดยสงฆ์จะลงนิคหกรรมแก่ภิกษุกรณีนี้ที่ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าต้องอาบัติ ไม่ยอมทำคืน ไม่ยอมสละความเห็นผิดนั้น^{๘๒} จัดได้ว่าเป็นคนดื้อแพ่ง ไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ของวินัยหรือกฎหมาย เหตุที่ไม่ให้เข้ากลุ่มเพราะ ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไต่แย้งสงฆ์ว่าพฤติกรรมที่ตนเองกระทำนั้นไม่เป็นอาบัติ^{๘๓} ไม่ปลงอาบัติหรือไม่เข้าสู่กระบวนการออกจากอาบัติ เช่น การประพตวิภูฐานวิธี หรือปลงอาบัติเล็กน้อยด้วยความเยอหยิ่งของตน^{๘๔} ไม่สละความเห็นผิด เช่น กล่าวว่าพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงบรรลุนั้นมิได้มีอะไรพิเศษ เราผู้ธรรมนั้นทั้งหมดเป็นต้น^{๘๕} ซึ่งมีขั้นตอนในการลงอุกเขปนียกรรมดังนี้

^{๘๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๓๓-๔๕/๖๕-๘๕

^{๘๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๕๔, หน้า ๕๕๗-๕๕๘.

^{๘๒} วิ.จ. (ไทย) ๖/๔๖-๗๔/๘๕-๑๕๒.

^{๘๓} วิ.จ. (ไทย) ๖/๕๖/๑๐๘.

^{๘๔} วิ.จ. (ไทย) ๖/๕๔/๑๐๖-๑๐๗.

^{๘๕} วิ.จ. (ไทย) ๖/๕๕/๑๐๗-๑๐๘

๑. เมื่อสงฆ์ได้รับการฟ้องร้องเรื่องราวการกระทำผิดและพิจารณาเห็นว่าเข้าข่ายที่จะต้องลงอุกเขปนียกรรม ให้เรียกประชุมสงฆ์และเรียกโจทก์จำเลยเข้าร่วมประชุมโดยพร้อมเพรียงกันตามหลักสัมมุขาวินัย

๒. แต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดประกาศยุติติแจ้งข้อหาให้จำเลยทราบ ให้จำเลยให้การ ถ้าจำเลยให้การรับสารภาพด้วยความสัตย์จริงก็กระทำการปรับอาบัติจำเลย ตามคำรับสารภาพซึ่งเป็นการลงโทษตามคำปฏิญญา

๓. จากนั้นสงฆ์ประกอบสังฆกรรมสวดประกาศความผิดของจำเลยและขอมติเพื่อลงอุกเขปนียกรรมแก่จำเลย ๓ ครั้ง แล้วให้เลขานุการนำมติไปประกาศให้สงฆ์ในอารามอื่น ๆ ได้ทราบทั่วกัน เพื่อร่วมกันในการลงอุกเขปนียกรรม ด้วยการห้ามสมคบยุ่งเกี่ยวหรือด้วยเงื่อนไข ๑๘ ประการ

๔. เมื่อจำเลยสำนึกผิดก็แจ้งความประสงค์ต่อสงฆ์สงฆ์พิจารณาคำร้องเห็นมีมูลก็เรียกประชุมสงฆ์เพื่อทำสังฆกรรมระงับการลงอุกเขปนียกรรม จากนั้นภิกษุเลขานุการนำมติสงฆ์ไปแจ้งภิกษุในอารามต่าง ๆ ให้ทราบทั่วกัน เพื่อให้ระงับการลงอุกเขปนียกรรม เช่นนี้ถือว่าอธิกรณ์ยุติ

๖) การลงตัสสปาปิยสิกากรรม คำว่า ตัสสปาปิยสิกา จัดว่าเป็นกรรมที่สงฆ์พึงทำ เพราะภิกษุนั้นเป็นผู้เลวทราม^{๘๖} กรรมนี้สงฆ์ทำแก่ภิกษุผู้เป็นจำเลยในอนุวาทาธิกรณ์ ให้การกลับไปกลับมา เดียวปฏิเสธ เดียวรับสารภาพ พุดมสาซึ่งหน้า กลบเกลื่อนข้อมูลที่สงฆ์ต้องการ สงฆ์ทำการนี้แก่เธอเป็นการลงโทษตามความผิดแม้ว่าเธอจะไม่รับหรือเพื่อเพิ่มโทษจากอาบัติที่ต้อง โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑. เมื่อสงฆ์ได้รับการฟ้องร้องเรื่องราวการกระทำผิด จะสั่งเรียกประชุมสงฆ์พร้อมเรียกจำเลยเข้าร่วมไต่สวนตามหลักสัมมุขาวินัย

๒. สงฆ์แจ้งข้อหาให้จำเลยทราบ แล้วเปิดโอกาสให้จำเลยให้การตามเป็นจริง ถ้าจำเลยให้การกลับไปกลับมาทวนทวนมีอาการไม่เคารพสงฆ์ปฏิเสธบ้าง รับบ้าง สงฆ์พิจารณาเห็นว่าจำเลยมีมารยาไม่เคารพสงฆ์จึงได้ปรับอาบัติแก่จำเลยและลงตัสสปาปิยสิกากรรม

๓. สงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดขอโอกาสสงฆ์ประกาศความผิดจำเลย ๓ ครั้งด้วยยุติติ จตุตถกรรมวาจา เพื่อเป็นการลงตัสสปาปิยสิกากรรม เมื่อสงฆ์ประกาศเสร็จก็เป็นอันว่าจำเลยถูกลงโทษด้วยเงื่อนไขทางสังคม ๑๘ ประการ และให้ภิกษุเลขานุการนำมติไปประกาศให้สงฆ์ในอารามต่าง ๆ ได้ทราบเพื่อร่วมกันลงตัสสปาปิยสิกากรรมแก่จำเลย

๔. เมื่อจำเลยสำนึก และแจ้งแก่สงฆ์ สงฆ์พิจารณาเชื่อว่าเป็นจริง สงฆ์ต้องทำสังฆกรรมเพื่อประกาศระงับการลงตัสสปาปิยสิกากรรม เมื่อสงฆ์ทำสังฆกรรมจำเลยก็พ้นโทษ ภิกษุผู้เป็นเลขานุการนำมติไปแจ้งให้แก่สงฆ์ในอารามต่าง ๆ ได้ทราบ อธิกรณ์เป็นอันยุติ

๗) การลงปกาสนียกรรม คำว่า ปกาสนียกรรม หมายถึง การที่สงฆ์มีมติหรือทำการประกาศให้เป็นที่รู้กันทั่วไปถึงสถานภาพในเวลานั้นของภิกษุนั้นในสงฆ์ เช่นความไม่เป็นที่ยอมรับ หรือการที่สงฆ์ไม่ยอมรับและไม่รับผิดชอบต่อการกระทำของภิกษุรูปนั้น^{๘๗} การประกาศข้อเท็จจริงให้พุทธ

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๕๑, หน้า ๑๐๓.

^{๘๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๕๑, หน้า ๑๑๘.

บริษัทได้ทราบโดยทั่วกัน กรณีที่ผู้สร้างความแตกแยกขึ้นในสงฆ์ว่าการกระทำของจำเลยผู้กระทำผิดนั้นไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เพราะจำเลยนั้นทำการกบฏหรือประกาศแยกตัวออกจากพระศาสนาเป็นการทำสังฆเภท เช่น กรณีของพระเทวทัตที่ขอปกครองสงฆ์แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตจึงได้หนีไปรวบรวมสมัครพรรคพวกเพื่อจัดตั้งองค์กรสงฆ์แข่งกับพระพุทธองค์ดำเนินการบริหารคณะด้วยตนเอง ซึ่งการกระทำของพระเทวทัตดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดผลเสียหายต่อคณะสงฆ์โดยรวม ดังนั้น พระพุทธองค์จึงรับสั่งให้พระสารีบุตรไปทำปาสาณียกรรมที่กรุงราชคฤห์ เพื่อเป็นการประกาศให้ชาวพุทธที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้เข้าใจในสถานการณ์ที่เกิดขึ้น^{๘๘} ว่าไม่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ซึ่งการทำปาสาณียกรรมต้องทำในท่ามกลางของพุทธบริษัทและทำโดยกลางแจ้งเป็นที่สาธารณะแก่คนโดยทั่วไป ซึ่งมีกระบวนการดังนี้

๑. เมื่อสงฆ์ได้รับการฟ้องร้องเรื่องราวการกระทำผิดของจำเลย ก็สั่งเรียกประชุมสงฆ์พร้อมเรียกจำเลยหรือคณะจำเลยเข้าร่วมการไต่สวนท่ามกลางสงฆ์ หรือไปประกอบสังฆกรรมในที่เกิดเหตุ

๒. แจ้งข้อหาให้จำเลยทราบในที่ประชุมสงฆ์ ให้จำเลยให้การตามความเป็นจริง

๓. สงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้ฉลาดขอโอกาสสงฆ์ประกาศความผิดจำเลย ๓ ครั้ง ท่ามกลางสงฆ์ เป็นการทำสังฆกรรมลงโทษจำเลยให้สังคมสงฆ์และคฤหัสถ์รับรู้ จากนั้นให้ภิกษุผู้เป็นเลขานุการนำมติไปประกาศให้กับสงฆ์อารามอื่น ๆ ได้ทราบทั่วกัน

๔. เมื่อสงฆ์ประกาศเสร็จ เป็นอันว่าภิกษุกลุ่มนั้นไม่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์เดิมโดยกระบวนการลงปาสาณียกรรม

๘. การลงปัตตนิกุกขนกรรม หมายถึง การคว่ำบาตรอุบาสกผู้ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย^{๘๙} ด้วยการไม่ให้สงฆ์คบค้าสมาคม ไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ จนกว่าจะสำนึกได้กลับมาเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์พระสงฆ์ไม่ว่าร้ายกล่าวติเตียนพระรัตนตรัย สงฆ์จึงจะทำการหยายบาตรคือ คบค้าสมาคมด้วย รับนิมนต์ รับบาตร ซึ่งพระพุทธองค์ทรงปรารถนาเหตุของพระเจ้าลิจฉวีแคว้นวัชชีที่ถูกพระเมตติยะและพระภุมมชกะยุยงให้ไปกล่าวหาพระทัฬหฬบุตรว่ามีเพศสัมพันธ์กับภรรยาของตน ครั้นเมื่อทรงไต่สวนแล้วไม่เป็นความจริง ทรงรับสั่งให้พระสงฆ์ลงโทษไม่รับบาตรและกิจนิมนต์ของพระเจ้าลิจฉวี โดยให้พระอาณนทีไปแจ้งความผิดนั้นให้ทราบ^{๙๐}

๙. การลงพรหมทัณฑกรรม คำว่า พรหมทัณฑ์^{๙๑} หมายถึง โทษอย่างสูง คือสงฆ์ตกลงโทษภิกษุรูปใดรูปหนึ่งโดยภิกษุทั้งหลายพร้อมใจกันไม่พูดด้วย ไม่ว่าจะกล่าวตักเตือน หรือสั่งสอนพระฉันทะซึ่งเป็นภิกษุเจ้าพยศ ถือตัวว่าเป็นคนเก่าใกล้ชิดพระพุทธานุเจ้ามาก่อนใครอื่น ใครว่าไม่ฟัง

^{๘๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๖-๓๓๘/๑๘๐-๑๘๕.

^{๘๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๕๑, หน้า ๒๓๔, ดูประกอบ หน้า ๑๙๐.

^{๙๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๖๕-๒๖๘/๔๔-๔๙.

^{๙๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๕๑, หน้า ๒๕๘, ดูประกอบ หน้า ๑๙๐.

พระพุทธองค์ทรงรับสั่งให้สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์^{๙๒} จนพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วสงฆ์จึงได้ระงับ
นิกหกรรมแก่ท่าน ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

๑. เมื่อสงฆ์ได้รับเรื่องฟ้องร้องเรื่องการกระทำผิดของจำเลยแล้วจะส่งประชุมสงฆ์
เรียกโจทจำเลยมาพร้อมกันเพื่อไต่สวนต่อหน้าสงฆ์ แจ้งข้อหาให้จำเลยทราบแล้วให้จำเลยให้การตาม
ความจริง แล้วปรับอาบัติตามคำรับสารภาพ

๒. สงฆ์ทำสังฆกรรมเพื่อลงพรหมทัณฑ์แก่จำเลยพร้อมประกาศให้สงฆ์ทั่วไปรับทราบ
และร่วมลงโทษจำเลย จนกว่าจะสำนึกผิด

๓. เมื่อจำเลยสำนึกผิดมาแจ้งแก่สงฆ์เพื่อระงับโทษ สงฆ์เชื่อเป็นความจริงก็จะทำ
สังฆกรรมระงับโทษให้และประกาศให้สงฆ์ทราบโดยทั่วกัน อธิกรณกัณฑ์

สำหรับนิกหกรรมพิเศษ มี ๓ ประเภท ซึ่งมีรูปแบบและกระบวนการขั้นตอนการ
ดำเนินการดังนี้

๑. นาสนากรรม หมายถึง การลงโทษบุคคลผู้ไม่สมควรถือเพศ มี ๓ อย่าง
๑. ลิงคนาสนา ให้ฉิบหายจากเพศ คือให้สึกเสีย ๒. ทณฑกรรมนาสนา ให้ฉิบหายด้วยการลงโทษ
๓. สังวาสนาสนา ให้ฉิบหายจากสังวาส^{๙๓} เป็นการบังคับให้สละสมณเพศในกรณีที่สงฆ์พิจารณาเห็น
ว่าผู้นั้นหมดภาวะความเป็นภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี ซึ่งกรณีสงฆ์ลงนาสนา คือ ภิกษุต้อง
ปาราชิกต้องนาสนาคือการให้สึก ถ้าไม่ยอมสึกก็ต้องบังคับให้สึก กรณีภิกษุณีใส่ร้ายพระอรหันต์ด้วย
เรื่องไม่มีมูล^{๙๔} กรณีบัณฑิตะกัมาบวชโดยที่สงฆ์ไม่ทราบ สงฆ์จำต้องบังคับให้สึก^{๙๕} กรณีสามเณร
ประพฤตเสียหยา ๑๐ ประการ^{๙๖} หรือกรณีอื่น ๆ เช่นภิกษุหัวดี้อละเมิดอาบัติเป็นอาจินจนสงฆ์ไม่อาจ
แก้ไขได้ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

๑. เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นกรณีดังกล่าวข้างต้น สงฆ์สอบสวนแล้วเห็นว่ามี ความผิดจริง
สมควรลงนาสนา สงฆ์เรียกผู้กระทำผิดหรือผู้บกพร่องมาประชุมพร้อมหน้าสงฆ์ ประกาศให้จำเลย
ทราบต่อหน้าสงฆ์ถึงความผิดที่ได้รับ

๒. สงฆ์ลงนาสนา โดย ให้สึกโดยสมัครใจ หรือบังคับให้สึกโดยอำนาจสงฆ์ ภิกษุนั้นสึก
อธิกรณ์เป็นอันยุติ

๒. ประเภททัณฑกรรม เป็นนิกหกรรมที่ภิกษุผู้เป็นอาจารย์พึงลงแก่ศิษย์ผู้ไม่เคารพครู
บาอาจารย์ ได้แก่ กักบริเวณ ห้ามไม่ให้เข้า ห้ามไม่ให้ออกจากอาราม หรือการใช้ให้ตักน้ำ ขนฟืน
ทราย เป็นต้น^{๙๗} ซึ่งขั้นตอนการลงนิกหกรรม เมื่อมีผู้ฟ้องร้องเกิดอธิกรณ์ขึ้นต่อสงฆ์ สงฆ์อนุญาตให้ครู

^{๙๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๕/๓๘๖-๓๙๐

^{๙๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๕๑, หน้า
๑๖๔

^{๙๔} วิ.จ. (ไทย) ๔/๑๐๘-๑๐๙/๑๗๒.

^{๙๕} วิ.ม.ห. (ไทย) ๔/๑๐๘-๑๐๙/๑๗๒.

^{๙๖} อ้างตามมติของพระอรชกถาจารย์ที่เห็นกันว่า นาสนากรรมที่ภิกษุพึงลงนั้นมี ๓ ประเภท คือ (๑) สังวาส
นาสนา การไล่ออกจากอาวาส (๒) ลิงคนาสนา การบังคับสึก (๓) ทณฑกรรมนาสนา การไล่พ้นจากวัด.

^{๙๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, ๒๕๕๑, หน้า
๑๒๗.

อาจารย์ลงนิคหกรรมประเภททัศนกรรมแก่ลูกศิษย์ได้ เมื่อสามเณรที่ถูกลงโทษสำนึกได้และมาขอขมาอาจารย์ อาจารย์ยกโทษให้และทำอปโลกนกรรมเรียกเข้าหมู่ อธิกรณ์ยุดิ

๓. ประเภทการประณาม การประณาม คือการขับไล่หรือการไล่ออกจากสำนัก ซึ่งใช้กรณีอาจารย์จะพึงประณามลูกศิษย์ที่ไม่มีอุปถัมภ์บำรุงอาจารย์ หรือทำตัวเสียหาย การประณามทำได้ด้วยการไล่ออกจากกุฏิหรืออาวาส ไม่ให้อุปฐากดูแลอีกต่อไป การประณามมักใช้คำว่า “เราขอไล่... เจ้าจงเอาบาตรและจีวรออกไปซะ”^{๙๘} เมื่อลูกศิษย์ถูกอาจารย์ไล่ออกจากกุฏินี้จะถูกส่งลงมาโทษด้วย ไม่มีผู้คบค้า ทำให้ได้รับความลำบากในการดำรงชีพ เมื่อเป็นเช่นนี้ลูกศิษย์จะสำนึกและกลับมาขอขมาอาจารย์ ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยอมขอขมา หรือไม่ยอมรับการขอขมา ปรับอาบัติทุกกฏทุกกรณี

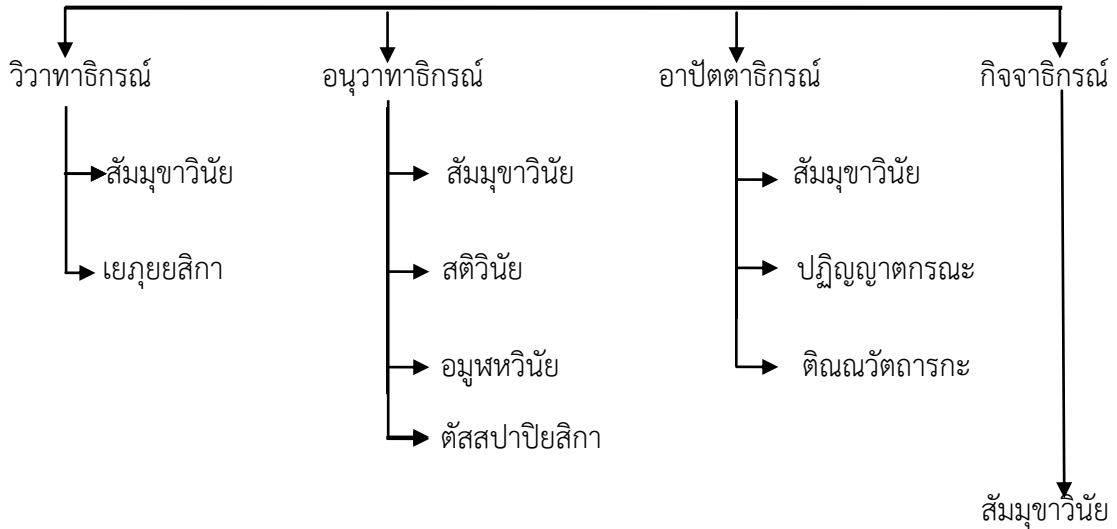
๒.๗ วิเคราะห์กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคัมภีร์

พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้นำขององค์กรสงฆ์ได้เข้าไปมีส่วนสำคัญในการจัดการความขัดแย้งในหลายกรณีด้วยกัน จนเป็นที่มาของคำว่า “นักเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลาง” กรณีสงครามน้ำ สงครามการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ และความขัดแย้งของพระภิกษุเมืองโกสัมพี พระพุทธองค์ทรงวางแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่หลากหลาย จนสามารถกำหนดเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งตามมิติทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีใช้เพื่อแก้ปัญหาหรือจัดการความขัดแย้งคู่กรณีแต่เพียงประการเดียว หากแต่พยายามแก้ไขหรือจัดการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตให้แก่คู่กรณีด้วย ทุกครั้งที่ปัญหา พระพุทธองค์จะนำกรอบของอริยสัจมาแก้ไขปัญหา โดยนำกฎของสมุทัย มาวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหา (อธิกรณ์) เพื่อนำไปสู่การหาแนวทางในการแก้ปัญหา โดยสร้างเครื่องมือหรือเลือกเครื่องมือที่เหมาะสมที่จะนำวิธีการไปใช้กับปัญหาแต่ละอย่างได้อย่างเหมาะสมถูกต้อง ซึ่งพระพุทธองค์ได้วางกรอบของปัญหาคืออธิกรณ์ทั้ง ๔ ประเภทไว้อย่างครบถ้วนและกำหนด อธิกรณ์สมถะ ๗ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการระงับอธิกรณ์แต่ละประเภท ซึ่งมีกระบวนการและขั้นตอนที่ทรงกำหนดไว้อย่างชัดเจนและเหมาะสม และทรงแนะนำสาวกให้นำหลักการดังกล่าวมาปฏิบัติเมื่อเกิดปัญหา ซึ่งจัดได้ว่าเป็นแนวทางการจัดการความขัดแย้งแบบยั่งยืน

กระบวนการแก้ปัญหาในทางพระพุทธศาสนาเราจะพบว่ามีความเหมาะสมสอดคล้องและสอดคล้องกันในด้านของวิธีการและตัวปัญหา แม้วิธีการแก้ปัญหาแต่ละปัญหาจะเป็นการเฉพาะ แต่พบว่าการแก้ปัญหาแต่ละประเภทยังมีวิธีการแก้ปัญหาเหมือนกันจะต้องกระทำต่อหน้าสงฆ์ กรรมการผู้พิจารณา ต่อหน้าคู่กรณี สังเกตได้จากนำวิธีการแก้ปัญหาแบบสัมมุขวินัย มาใช้ได้กับทุกปัญหา ในรูปแบบ ของสังฆกรรม ซึ่งมี ๒ ประเภท คือ ประเภทพิธีกรรมที่สงฆ์จะต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามพระวินัย เช่น การอุปสมบท การกำหนดสีมา เป็นต้น และประเภทการลงโทษผู้ที่กระทำผิดวินัยเรียกว่า “นิกหกรรม” ตามประเภทเงื่อนไขทั่วไป ๙ ประการ คือ การลงตักขณียกรรม การลงนียสกรรม การลงปัพพาทนียกรรม การลงปฏิสารถนียกรรม การลงอุกเขปนียกรรม การลงตัสสปาปิยสิกากรรม การลงปกาสนียกรรม การลงปัตตนิคุชชนกรรม การลงพรหมทัศนกรรม และแบบพิเศษนาสนากรรม ปรากฏตามแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหา (อธิกรณ์) กับวิธีการแก้ปัญหา (อธิกรณ์สมถะ ๗) ดังนี้

^{๙๘} วิ.ม.หา. (ไทย) ๔/๘๐/๑๑๗-๑๒๐.

แผนภูมิ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหา (อริกรรม ๔) กับการแก้ปัญหา (อริกรรมสมถ ๗)

จะเห็นว่าทั้งอริกรรมและวิธีแก้ปัญหามิใช่พระพุทธรองค์ทรงกำหนดไว้อย่าง สอดคล้องกัน โดยเมื่อทรงกำหนดเช่นนี้แล้วก็ทรงเสนอวิธีนำไปใช้ระหว่างอริกรรม (ปัญหา) กับวิธีการ แก้ปัญหาอย่างเหมาะสมและจะสามารถแก้ปัญหาได้ โดยมีลักษณะการนำไปใช้ดังนี้

(๑) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทเรื่องธรรมเรื่องวินัย (วิวาทาอริกรรม) ซึ่งเป็น สาเหตุทำให้สงฆ์แตกแยกเป็นฝักฝ่ายนั้น การแก้ปัญหาก็ต้องนำวิธี

๑) สัมมุขาวินัย ระบุหรือวินิจฉัยในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อม หน้าวัตถุ พร้อมหน้าธรรมมาใช้ แต่ถ้าเป็นเรื่องของคนหมู่มากเป็นการแตกแยกทางความคิดนั้น จำเป็นต้องใช้วิธีการ

๒) คือ เยภุยยสิกา ตัดสินเอาตามคำของคนมากเพื่อหาข้อยุติจากเสียงส่วนใหญ่เป็นหลัก

(๒) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการโจทก์กันด้วยอาบัติ หรือฟ้องร้องกล่าวหากันด้วยอาบัติ (อนุวาทาอริกรรม) ซึ่งจะต้องนำวิธี

๑) สัมมุขาวินัยมาใช้ หรือ

๒) สติวินัย คือสงฆ์สวดให้สมมติแก่พระอรหันต์ ว่ามีสติเต็มทีใครจะโจทก์ท่าน ด้วยอาบัติมิได้ หรือ

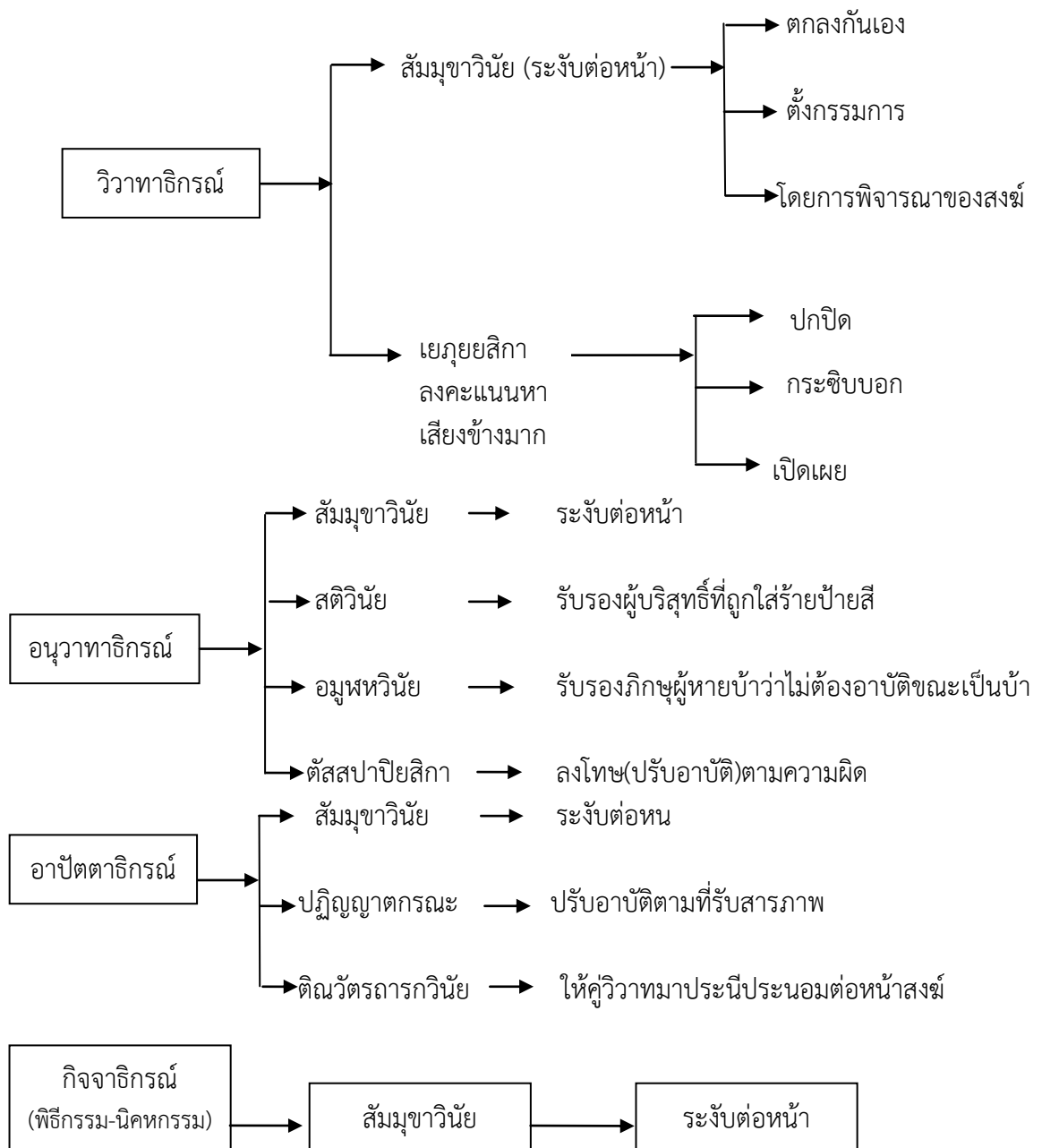
๓) อมุพหวินัย คือ สงฆ์สวดให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว มิให้ใครโจทก์ ท่านด้วยความผิดที่ท่านทำในขณะที่เป็นบ้า หรือ

๔) ตัสสปาปิยสิกา กรณีที่ลงโทษแก่ผู้ผิด แม้ไม่รับ ถ้าพิจารณาสมจริงตามที่ โจทก์ปรับโทษได้ เช่น ในอนินยต ตอนว่า “เขาว่าจำเพาะธรรมอย่างใด ให้ปรับอย่างนั้น”

(๓) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปรับอาบัติ ความต้องอาบัติทั้งปวง (อาปัตตาอริกรรม) การแสดง อาบัติต้องนำวิธี

- ๑) สัมมุขาวินัย มาใช้ หรือ
- ๒) ปฏิญญาตรณณะ คือ ทำตามรับ ปรับอปฏิบัติตามที่จำเลยยอมรับ เช่น ในอนินยต ตอนว่า “ภิกษุรับอย่างไร ให้ปรับอย่างนั้น” หรือ
- ๓) ตินวัตถการกวินัย คือ ระเบียบบังคับกลับไปด้วยหญ้า คือ ประนีประนอมกัน ทั้งสองฝ่าย ไม่ต้องชำระความเดิม เช่น เรื่อง ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีแตกกัน
- (๔) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจที่สงฆ์ควรทำ (กิจจาธิกรรม) ซึ่งมี ๒ ประเภท คือ ประเภทพิธีกรรม และประเภทการลงโทษซึ่งเรียกว่า นิคกรรม ให้นำวิธีสัมมุขาวินัยมาใช้คือระงับยุติในที่พร้อมหน้า ปรากฏตามแผนภูมิที่แสดงที่แสดงการแก้ปัญหาตามหลักอภีรณสมถ ดังนี้

แผนภูมิแสดงวิธีการแก้ปัญหาตามหลักอภีรณสมถ ๗

๒.๘ บทสรุปแนวทางการจัดการความขัดแย้งโดยอภิศรณสมณะ

โดยสรุปแนวทางการจัดการความขัดแย้งในทางพระพุทธศาสนาโดยใช้หลักอภิศรณสมณะ มีหลักเกณฑ์เงื่อนไขการพิจารณาดำเนินการ อยู่ ๔ ประการ คือ

๑. ประเภทของความขัดแย้งหรือข้อพิพาท
๒. ประเภทของเครื่องมือที่นำไปจัดการ
๓. องค์ประกอบของกระบวนการพิจารณา
๔. วิธีการบังคับในการลงโทษ

๑. ประเภทของความขัดแย้งหรือข้อพิพาท ได้แก่อภิศรณทั้ง ๔ ประเภท คือ วิวาหาธิกรณ์ อนุวาหาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์ ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท คือ ๑) ประเภทพิธีกรรมที่สงฆ์จะพึงดำเนินการให้ถูกต้องตามพระวินัย ๒) ประเภทการลงโทษผู้ที่กระทำความผิดวินัย เรียกว่านิกหกรรม มีอยู่ ๒ ชนิด คือ นิกหกรรมประเภทเงื่อนไข มีอยู่ ๙ ประการ และนิกหกรรมประเภทพิเศษเรียกว่า นาสนา ซึ่งเกี่ยวกับการลงโทษหรือการลง “นิกหกรรม” แก่ผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระวินัย ผู้วิจัยจะได้ศึกษาและนำเสนอการลงโทษหรือการลง “นิกหกรรม” ตามกฎหมายอาญาของคณะสงฆ์ไทยในลำดับบทที่ ๓ ถัดไป

๒. ประเภทของเครื่องมือที่นำไปจัดการ ได้แก่ อภิศรณสมณะ ๗ คือ สัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัย ปฏิญญาตกรณะ เภยยยลิกา ตัสสปาปิยลิกา ตินวัตถารกวินัย

กระบวนการแก้ปัญหาในทางพระพุทธศาสนาโดยอภิศรณสมณะ เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นความสามัคคีของหมู่สงฆ์เป็นประการสำคัญ และมีลักษณะของรูปแบบสำคัญดังนี้

๑. การมอบอำนาจให้แก่สงฆ์ กรณีการใช้สัมมุขาวินัยแก้ปัญหาได้ทุกอภิศรณ เพราะการพิจารณาอภิศรณต้องอยู่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคลผู้กล่าวหาและผู้ถูกกล่าวหา สงฆ์มีอำนาจสูงสุดต้องพิจารณาให้ได้ความจริง (เป็นไปตามธรรม) และเมื่อสงฆ์มีมติตัดสินอย่างไรแล้ว ต้องเคารพในคำตัดสิน ถ้าวอภิศรณได้ระงับแล้ว ใครจะรื้อฟื้นอีกไม่ได้ โดยเฉพาะคุณสมบัติของสงฆ์พิจารณา หรือผู้วินิจฉัย ได้มีการกำหนดคุณสมบัติเอาไว้เป็นองค์ ๑๐ ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นใจ เชื่อใจได้ว่า การพิจารณาวินิจฉัย จะเป็นไปอย่างเที่ยงธรรม เป็นการสร้างการยอมรับการวินิจฉัย

๒. การจำแนกประเภทของปัญหา คือ อภิศรณ มีการจำแนกประเภทของปัญหาไว้อย่างชัดเจน ว่าเป็นปัญหาความคิดเห็นที่แตกต่าง หรือเป็นการประพฤติที่ผิดแปลกจากพระวินัย และในเรื่องสังฆกรรมที่สงฆ์กระทำเป็นเรื่องพิธีกรรม หรือเรื่องการลงโทษ เรียกว่า “นิกหกรรม” ซึ่งเป็นแบบการลงโทษโดยเงื่อนไขทั่วไป ๙ ประการ และแบบพิเศษเรียกนาสนา วิธีการจัดประเภทดังกล่าวครอบคลุมทุกปัญหา เป็นการง่ายและสะดวกแก่การนำเครื่องมือและวิธีการมาจัดการกับปัญหาได้อย่างเหมาะสมถูกต้อง

๓. เครื่องมือและวิธีการจัดการกับปัญหา มีหลากหลายสามารถเลือกใช้เพื่อจัดการกับทุกปัญหาได้ แต่ละเครื่องมือมีวิธีการที่สอดคล้องสามารถสอดรับเครื่องมือและวิธีการอื่น ๆ ได้ ในการแก้ปัญหาเดียวกัน ตัวอย่างเช่น สัมมุขาวินัย ใช้ระงับอนุวาหาธิกรณ์ เมื่อพิจารณาไปแล้ว ภิกษุ

ผู้ถูกกล่าวหายอมรับตามคำกล่าวหา สามารถนำปฏิกษณัตถกรรม มาใช้ได้ หรือใช้สัมมุขาวินัย ระวังวิวาหาธิกรณ์ กรณีหมุ่ภิกษุมีความเห็นแตกต่างกันในคำสอน หากมีการพิจารณาชี้ฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิดย่อมไม่เกิดประโยชน์เร่งแต่จะสร้างความแตกแยกในหมู่สงฆ์ สามารถนำ ตินวัตรถาวรวินัย คือการกลบไว้ด้วยหญ้ามาใช้ระงับได้

๓. องค์ประกอบของกระบวนการพิจารณา ซึ่งหมายถึง ก่อนดำเนินการพิจารณา อธิกรณ์จะต้องประกอบด้วยองค์พิจารณาเหล่านี้ คือ

- ๓.๑ พระธรรมวินัย ซึ่งเป็นบทบัญญัติ ที่พระภิกษุต้องถือประพฤติปฏิบัติ
- ๓.๒ บุคคล หรือ คณะบุคคล ทั้งสองฝ่าย ทั้งผู้กล่าวหาสงฆ์ และสงฆ์ผู้ถูกกล่าวหา
- ๓.๓ สงฆ์ หมายถึงคณะพระภิกษุ ให้ทำหน้าที่ในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ตามพระธรรมวินัยกำหนดไว้

๔. วิธีการบังคับในการลงโทษ สำหรับรูปแบบของการใช้อำนาจของสงฆ์ในการแก้ไข ปัญหาอธิกรณ์เรียกว่า “สังฆกรรม” ซึ่งเป็นกิจหรือเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่ต้องกระทำให้ถูกต้องตามพระวินัย มี ๔ ประเภท คือ (๑) อปโลก (๒) ญัตติกรรม (๓) ญัตติทุติยกรรม และ (๔) ญัตติจตุตถกรรม ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการ คือ คำเผด็จสงฆ์หรือคำประกาศจุดมุ่งหมายของการประกอบกิจนั้นว่าจะทำอะไร เรียกว่า “ญัตติกรรม” และ การอนุสาวนา คือ คำสวดประกาศเพื่อหาหรือว่ากิจที่ทำนั้นสมควรหรือไม่ ถ้าสมควรก็รับ ถ้าไม่เห็นสมควรก็คัดค้านในท่ามกลางสงฆ์ การใช้สังฆกรรมประเภทใดต้องพิจารณาลักษณะปัญหา และคณะผู้มีอำนาจในการแก้ปัญหา อย่างกรณีการขออภัยแก่พระภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาธิเสส ต้องมีการตั้งญัตติ และประกาศรับรองกรรมนั้น (อนุสาวนา) ถึง ๓ ครั้ง เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรม” นอกจากนี้ยังต้องสัมพันธ์กับรูปแบบจำนวนสงฆ์ของคณะผู้มีอำนาจในการแก้ปัญหาด้วย จากการศึกษาพบว่าแนวทางการแก้ไขปัญหาระงับอธิกรณ์ ในรูปแบบสังฆกรรม ประเภทการลงโทษ หรือ นิคหกรรม นั้น การทำสังฆกรรมของสงฆ์จะต้องดำเนินการถึง ๒ ครั้ง กล่าวคือ ภายหลังจากมีการปรับอาบัติจำเลยผู้ล่วงละเมิดพระวินัยแล้ว สงฆ์จะต้องทำสังฆกรรมเพื่อประกาศการลงโทษจำเลย ซึ่งจำเลยจะต้องถูกลงโทษด้วยเงื่อนไข ๑๘ ข้อดังกล่าวมาแล้วจากสังคมสงฆ์ จนกว่าจะมีการสำนึกผิดยอมรับและแก้อาบัติหรือบอกคืนอาบัติตามกระบวนการในพระวินัย และสงฆ์ได้ทำสังฆกรรมประกาศระงับการลงโทษแก่จำเลยและสังคมสงฆ์ได้ทราบและร่วมระงับการลงโทษจำเลยแล้ว จึงจะถือว่าอธิกรณ์ได้ยุติแล้วหรือระงับแล้ว

กล่าวโดยสรุป “อธิกรณ์สมณะ” เป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง ที่ต้องอาศัยเฉพาะสงฆ์เท่านั้นเป็นผู้จัดการ หมายถึงเป็นผู้พิจารณาวินิจฉัยการล่วงละเมิดพระวินัย และเป็นผู้ลงโทษ เรียกว่า “นิคหกรรม” แก่ผู้ประพฤติผิด พระพุทธองค์ไม่ยินยอมให้ฆราวาสเข้ามายุ่งเกี่ยวในเรื่องกิจของสงฆ์ไม่ให้มาก้าวก่ายในหน้าที่ของสงฆ์ เนื่องจากอธิกรณ์เกิดโดยสงฆ์เป็นผู้โจท ส่วนฆราวาส จะมาเกี่ยวข้องในเรื่องของพยานบุคคล หรือให้ข้อมูลในเรื่องพยานเอกสาร พยานวัตถุเท่านั้น ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ ทรงบัญญัติการและวินิจฉัยสั่งการด้วยพระองค์เอง จึงเป็นต้นบัญญัติสิกขาบท จนต่อมาพระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์เพื่อปกครอง

กันเองบนพื้นฐานของพระธรรมวินัย ซึ่งหมายถึงให้สงฆ์เป็นผู้ควบคุมพระสงฆ์ให้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ดังนั้นรูปแบบเครื่องมือการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ทั้ง ๗ วิธี จึงประกอบด้วย ความชอบธรรม ซึ่งอยู่บนฐานของความชอบธรรมอีกประการหนึ่งคือ “ความพร้อมหน้า” (สัมมุขาวินัย) ซึ่งมุ่งเน้นไปที่ความ “โปร่งใส” “ยุติธรรม” และ “ตรวจสอบได้” เป้าหมายเพื่อสร้างสรรค์สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่ไม่มีความหวาดระแวง และรังเกียจกันเกี่ยวกับศีลาจารวัตร อันจะทำให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่เหมาะสมแก่การฝึกฝนพัฒนาตนเองตามแนวไตรสิกขา เพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดคือ “พระนิพพาน” ต่อไป

บทที่ ๓

กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคณะสงฆ์ไทย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรูปแบบเครื่องมือที่ใช้ในการระงับอธิกรณ์ ตลอดจนกระบวนการและวิธีการระงับอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ไทย พร้อมทั้งตัวอย่างในการเลือกใช้เครื่องมือมาดำเนินการระงับอธิกรณ์ เพื่อวิเคราะห์การนำไปใช้และแนวทางการประยุกต์ใช้ ดังนี้

- ๓.๑ การปกครองคณะสงฆ์ไทย
- ๓.๒ กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์
- ๓.๓ ตัวอย่างการระงับอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ไทย
- ๓.๔ วิเคราะห์กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์คณะสงฆ์ไทย

๓.๑ การปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

๓.๑.๑. องค์ประกอบคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

คณะสงฆ์^๑ หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ หรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับก่อนพระราชบัญญัตินี้ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร

พระอุปัชฌาย์ หมายความว่า พระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งให้มีหน้าที่ เป็นประธานและรับผิดชอบในการให้บรรพชาอุปสมบท^๒

^๑ มาตรา ๕ ทวิ เพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

^๒ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วย การแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ กำหนดพระอุปัชฌาย์ มีคุณสมบัติ ดังนี้

- (๑) มีตำแหน่งในทางปกครองชั้นเจ้าอาวาสขึ้นไป ยกเว้น พระอารามหลวง
- (๒) มีพรรษาพ้น ๑๐
- (๓) ไม่เป็นผู้มีร่างกายพิการทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตที่ฟั่นเฟือน ไม่สมประกอบ หรืออาพาธเป็นโรคติดต่อเช่นโรคเรื้อน หรือวัณโรคในระยะอันตราย
- (๔) มีประวัติความประพฤติดี
- (๕) เป็นที่นับถือของประชาชน ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์
- (๖) เป็นเปรียญหรือนักธรรมชั้นเอก เว้นบางท้องที่ ซึ่งเจ้าคณะพิจารณาเห็นสมควรผ่อนผัน
- (๗) มีความสามารถฝึกสอนผู้อยู่ในปกครองให้เป็นภิกษุสามเณรที่ดีตามพระธรรมวินัย และสามารถบำเพ็ญกรณียกิจอันอยู่ในหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ได้
- (๘) มีความรู้ความสามารถทำอุปสมบทกรรมให้ถูกต้องตามพระวินัยและระเบียบแบบแผนของคณะสงฆ์

คณะสงฆ์ ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรสูงสุดของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ โดยตำแหน่งสมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชแต่งตั้งมีจำนวนไม่เกินสิบสองรูปเป็นกรรมการ

มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้^๓

- (๑) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม
- (๒) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร
- (๓) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์
- (๔) รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
- (๕) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น

มหาเถรสมาคมมีอำนาจตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย ใช้บังคับได้และจะมอบให้พระภิกษุรูปใดหรือคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา ๑๙ เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ตามวรรคหนึ่งก็ได้

สมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ตามมติมหาเถรสมาคมประกอบด้วยพระภิกษุหรือบุคคลอื่นจำนวนหนึ่ง มีหน้าที่พิจารณาถ้อยแถลงเรื่องที่จะเสนอต่อมหาเถรสมาคมและปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่มหาเถรสมาคมมอบหมาย โดยขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม

การจัดให้มีคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการฝ่ายต่าง ๆ การแต่งตั้งกรรมการหรืออนุกรรมการ การพ้นจากตำแหน่งของกรรมการหรืออนุกรรมการและระเบียบการประชุมให้เป็นไปตามระเบียบมหาเถรสมาคม

การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม^๔ และเพื่อประโยชน์แก่การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค กำหนดให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนการแต่งตั้งและการกำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะใหญ่ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับดังกล่าว

การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ได้จัดแบ่งเขตปกครองดังนี้

- (๑) ภาค
- (๒) จังหวัด

^๓มาตรา ๑๕ ตรี พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒), พ.ศ. ๒๕๓๕

^๔สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือพระสังฆาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๕-๒๒๑.

(๓) อำเภอบล

(๔) ตำบล

มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้น ตามลำดับ ดังนี้

(๑) เจ้าคณะภาค

(๒) เจ้าคณะจังหวัด

(๓) เจ้าคณะอำเภอ

(๔) เจ้าคณะตำบล

มหาเถรสมาคมเห็นสมควรจะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้น ๆ ก็ได้

เนื่องจากการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางอันอยู่ในอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม เป็นกิจการที่มีคุณภาพแลปริมาณอย่างกว้างขวางมาก เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ของมหาเถรสมาคม เป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงได้วางระเบียบจัดสรรแบ่งกิจการในหน้าที่ออกเป็นส่วน ๆ เพื่อสะดวกแก่การดำเนินงาน ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคและจัดระเบียบให้มีเจ้าคณะใหญ่เป็นผู้ช่วยมหาเถรสมาคมเพื่อรับภาระหน้าที่ของเจ้าคณะแต่ละชั้นให้มีการประสานงานกันโดยเรียบร้อยตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ นอกจากนี้ยังกำหนดให้มหาเถรสมาคม กำหนดระเบียบว่าด้วยวิธีดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยดังตามวิธีดำเนินการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ วิธีดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนา วิธีดำเนินการสาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ อันเกี่ยวกับคณะสงฆ์และการพระศาสนาและมีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ขึ้น เพื่อช่วยเหลืองานของมหาเถรสมาคมด้วย ดังนี้

๑. คณะกรรมการฝ่ายปกครองคณะสงฆ์ (มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๖/๒๕๔๕)
๒. คณะกรรมการฝ่ายการศึกษาสงเคราะห์ (มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๐/๒๕๔๕, ๑๖/๒๕๔๕)
๓. คณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษา (มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๓/๒๕๔๕)
๔. คณะกรรมการสาธารณูปการ (มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๐/๒๕๔๕, ๑๖/๒๕๔๕)
๕. คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ (มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๔๕)
๖. คณะกรรมการฝ่ายเผยแผ่ (มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๔/๒๕๔๕)

๓.๑.๒. บทบาทพระภิกษุสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

คณะสงฆ์มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ แบ่งเป็น ๖ ประการ^๕ คือ

^๕ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือพระสังฆาธิการ, ๒๕๕๔, หน้า ๒๘๗-๒๙๓.

๑. การรักษาความเรียบร้อยดีงาม ได้แก่ การดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุสามเณรทั้งสังฆมณฑล ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างบริสุทธิ์ถูกต้อง เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตามหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึงทั้งประเทศ

๒. การศาสนศึกษา ได้แก่ การดำเนินให้พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย จนมีความรู้ความเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

๓. การศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการสงเคราะห์ช่วยเหลือให้เด็กและประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งในและนอกระบบการศึกษาของรัฐ เพื่อสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ

๔. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้ทราบ เข้าใจและน้อมนำไปปฏิบัติเพื่อสวงพ้นความทุกข์และประสบความสุขตามอุปนิสัย และผลของการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา อันจะยังผลให้สังคมตลอดจนประเทศชาติมีความสุข ผาสุก สันติสุขและเจริญก้าวหน้า

๕. การสาธารณูปการ ได้แก่ การดำเนินการให้วัดทั่วประเทศเป็นวัดโดยสมบูรณ์เป็นที่พำนักอาศัยศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศล ฟังเทศน์ปฏิบัติธรรมและกระทำกิจกรรมของสังคมของประชาชนแห่งวัด หรือในท้องที่ที่ตั้งแห่งวัดนั้น ตลอดจนการรักษาวัฒนธรรมและอนุรักษ์ศิลปะโบราณวัตถุและโบราณสถานของสังคมนั้น ๆ ด้วย

๖. การสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ การดำเนินการสงเคราะห์ประชาชนทางด้านจิตใจ และทางวัตถุที่ไม่ขัดพระธรรมวินัยและสมณวิสัย เพื่อประโยชน์และความสุขของประชาชนทั่วไป

๓.๒ ในการระงับอธิกรณ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

๓.๒.๑ พัฒนาการการนำเครื่องมือไปใช้ในการระงับอธิกรณ์

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ได้บัญญัติให้อำนาจหน้าที่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการ ปกครองดูแลควบคุมความประพฤติของพระภิกษุสามเณร ซึ่งอยู่ในความปกครองของตนตามพระธรรมวินัยและตามกฎหมายบ้านเมือง โดยมีอำนาจลดหลั่นกันตามลำดับ แต่อำนาจปกครองสูงสุดยังขึ้นอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ส่วนวิธีการดำเนินการทางวินัยนั้นไม่ได้บัญญัติกำหนดวิธีการดำเนินการและหลักเกณฑ์ที่แน่นอน การดำเนินการทางพระวินัยนั้น ได้ให้อำนาจเจ้าอาวาส เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะมณฑล และพระมหากษัตริย์ดำเนินการทางปกครองและควบคุมดำเนินการทางวินัย ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๓ ให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยและระงับอธิกรณ์ในหมู่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งอยู่ในวัดนั้น และมาตรา ๑๗ ให้เจ้าอาวาสมีอำนาจพิพากษาทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา ที่เกิดขึ้นในวัด มาตรา ๒๕ พระราชกฤษฎีกากำกับแขวงมีหน้าที่ช่วยระงับอธิกรณ์แก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาสและวินิจฉัยข้ออุทธรณ์เจ้าอาวาสและมาตรา ๒๕ ให้มีอำนาจตัดสินข้ออุทธรณ์หรือการเกี่ยงแย้งในคำสั่งและมีอำนาจว่ากล่าวพระภิกษุสามเณรในวัด ซึ่งอยู่ในแขวงนั้น มาตรา ๒๖ พระครูเจ้าคณะแขวงมีหน้าที่ช่วยแก้ไข

ความขัดข้องของเจ้าอาวาสและวินิจฉัยข้ออุทธรณ์ของเจ้าอาวาส และมาตรา ๒๗ มีอำนาจตัดสินข้ออุทธรณ์หรือการเกี่ยงแย้งในคำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาสวัด และมีอำนาจบังคับว่ากล่าวพระภิกษุสามเณรตลอดทั้งที่ในแขวงนั้น มาตรา ๓๑ เจ้าคณะเมืองมีหน้าที่ช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าคณะแขวงและระงับอธิกรณ์วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวงในเมืองนั้น และมาตรา ๓๒ มีอำนาจบังคับบัญชาว่ากล่าวสั่งมณฑลตลอดเมืองในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ และมีอำนาจตัดสินข้ออุทธรณ์ คำสั่ง หรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวง มาตรา ๓๗ เจ้าคณะมณฑลมีหน้าที่รับพระบรมราชานุมัติจัดการทำนุบำรุงพระศาสนา และบำรุงการศึกษาตามวัดในมณฑลนั้นให้เจริญรุ่งเรืองตามพระราชประสงค์ และมาตรา ๓๘ มีอำนาจในพระบัญชาพระภิกษุสามเณรทั่วทั้งมณฑลในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติ และมีอำนาจตัดสินข้ออุทธรณ์คำสั่งคำวินิจฉัยของเจ้าพนักงาน และมาตรา ๔๓ ถ้าจำเลยผู้ต้องอุทธรณ์เป็นเจ้าคณะมณฑลหรือพระราชาคณะผู้กำกับแขวง ให้โจทก์หรือผู้อุทธรณ์ทำฎีกายื่นต่อกระทรวงธรรมการให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ นี้ กำหนดให้อำนาจหน้าที่เจ้าคณะพระสังฆาธิการเป็นผู้มีอำนาจพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัย เช่นเดียวกัน การใช้หลักพระธรรมวินัยระงับอธิกรณ์ ทั้ง ๔ คือ อธิกรณ์สมณะ ๗

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ได้จัดการปกครองคณะสงฆ์ โดยอนุโลมระบอบการปกครองของบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช แต่สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์ไม่ได้ พระองค์ทรงบัญญัติสังฆานัติโดยคำแนะนำของสังฆสภา ทรงบริหารคณะสงฆ์ทางสังฆมนตรีและทรงพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา การดำเนินการทางด้านพระธรรมวินัยได้ให้อำนาจสังฆสภาออกสังฆานัติ คือ ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ พุทธศักราช ๒๔๘๖ ซึ่งลอกเลียนวิธีพิจารณาคดีคล้ายคลึงกับกฎหมายวิธีพิจารณาความของฝ่ายราชอาณาจักร

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๖ โดยได้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ได้วางหลักการลงนิคหกรรมไว้ในมาตรา ๒๔, ๒๕, และมาตรา ๒๗ กล่าวคือ พระภิกษุจะต้องรับนิคหกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิคหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุก็ต้องเป็นนิคหกรรมตามพระธรรมวินัยส่วนผู้มีอำนาจลงนิคหกรรม ได้กำหนด ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมและผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งแตกต่างจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะวินัยธร เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ตำแหน่งต่าง ๆ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ถูกยกเลิกไปมีแต่อธิกรณ์ที่ค้างพิจารณาของคณะวินัยธรอยู่ ดังนั้น เป็นเพื่อแก้ไขข้อขัดข้องดังกล่าว มหาเถรสมาคมจึงได้ตรากฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๖) กำหนดอำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๐๕ (๗) ในส่วนที่เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะวินัยธรรมมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ ดังนี้

ก. อภิกรรมทุกชั้น ที่ค้างปฏิบัติก่อนวันใช้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม

ข. นอกจากอภิกรรมที่ค้างปฏิบัติอยู่

๑. อภิกรรมชั้นฎีกา ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม

๒. อภิกรรมชั้นอุทธรณ์ ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะอนุกรรมการที่มหาเถรสมาคมจะได้ตั้งขึ้น

๓. อภิกรรมชั้นต้น ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดที่พระภิกษุสังกัดอยู่

ถ้าผู้ถูกฟ้องเป็นเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะก็ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะหรือผู้ปกครองคณะสงฆ์เหนือขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง

ในขณะเดียวกัน มหาเถรสมาคมได้อาศัยอำนาจตามมาตรา ๑๘ และมาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุ กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติเพื่อการลงนิกหกรรมพร้อมด้วยผู้มีอำนาจลงนิกหกรรมและชั้นยุติการวินิจฉัยนิกหกรรม โดยให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม

แต่ต่อมา กฎหมายมหาเถรสมาคมทั้ง ๒ ฉบับ ได้ถูกยกเลิกด้วยเหตุผลเนื่องจากความในข้อ ๓ (๗) ข. แห่งกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๖) กำหนดอำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งได้กำหนดไว้แล้วในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิกหกรรม และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุนั้น เป็นบทบัญญัติกำหนดให้การลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุ เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในระเบียบมหาเถรสมาคม และมอบหมายให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยอภิกรรมที่ค้างปฏิบัติอยู่ก่อนวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๐๖ ซึ่งมหาเถรสมาคมได้ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิกหกรรมมาใช้บังคับแทน ได้ประกาศใช้ในวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๑ วางระเบียบหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการลงนิกหกรรม พร้อมด้วยผู้มีอำนาจลงนิกหกรรมและชั้นยุติการวินิจฉัยการลงนิกหกรรม ซึ่งลอกเลียนแบบกฎหมายวิธีพิจารณาความของฝ่ายราชอาณาจักร วิธีการยุ่งยากซับซ้อนแก่เจ้าคณะผู้ปกครองที่จะศึกษาปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเพราะเป็นการบัญญัติหลักการทางกฎหมาย ไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้กับการดำเนินการทางพระวินัยแก่พระภิกษุ อีกทั้งยังขัดต่อเจตนารมณ์ของบทบัญญัติ มาตรา ๒๕ ที่ว่าการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติเพื่อให้การลงนิกหกรรมเป็นไปโดยถูกต้องสะดวก รวดเร็ว และเป็นธรรม

นอกจากนี้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ยังได้บัญญัติให้อำนาจมหาเถรสมาคม ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม จัดวางระเบียบการปกครองคณะสงฆ์กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะผู้ปกครองแต่ละชั้น ในการวินิจฉัยการลงนิกหกรรม เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ดั่งงาม ซึ่งจากบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่าผู้มีอำนาจวินิจฉัยการลงนิกหกรรม นอกจากจะกำหนดเป็นอำนาจทั่วไปของเจ้าคณะผู้ปกครองตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์และที่แก้ไขเพิ่มเติม (พ.ศ. ๒๕๑๕)^๒

(พ.ศ. ๒๕๒๑)^๓ ซึ่งได้ยกเลิกไปหลายฉบับ ปัจจุบันที่ใช้บังคับคือกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับการระงับอธิกรณ์ตามหลักพระธรรมวินัยที่เรียกว่า สัมมุขาวินัย และสอดคล้องตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่เฉพาะตำแหน่งของเจ้าคณะผู้ปกครอง โดยพิจารณาตำแหน่งหน้าที่ของผู้ถูกกล่าวหาซึ่งได้กำหนดไว้ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรมแต่จากประสบการณ์ที่ผู้วิจัยได้ปฏิบัติงานพระพุทธศาสนาและสนองงานคณะสงฆ์มานานเป็นเวลา ๓๕ ปี เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้นเจ้าคณะผู้ปกครองมักจะอาศัยอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ แต่งตั้งคณะกรรมการสงฆ์ขึ้น เพื่อพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ ซึ่งเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย

สำหรับการตรากฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๑ (พ.ศ.๒๕๓๘) ว่าด้วยการให้พระภิกษุสละสมณเพศ มหาเถรสมาคมได้อาศัยอำนาจตามมาตรา ๑๕ ตรี และมาตรา ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ตรากฎหมายเถรสมาคมฉบับดังกล่าว เมื่อพระภิกษุต้องด้วยกรณีข้อใดข้อหนึ่ง^๖ ให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายเถรสมาคม^๗ สำหรับกฎหมายเถรสมาคม ฉบับนี้ แยกได้เป็น ๒ กรณี คือ ตามข้อ ๓ (๑) กรณีพระภิกษุรูปใดประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเรื่องเดียวกันหรือหลายเรื่องเป็นอาจिन ให้เจ้าอาวาสวัดซึ่งพระภิกษุรูปนั้นสังกัดหรือพำนักอาศัยมีอำนาจหน้าที่แนะนำชี้แจงตักเตือน ให้ปฏิบัติเป็นลายลักษณ์อักษรภายในเวลาที่กำหนด หากไม่ปฏิบัติตามให้รายงานเจ้าคณะอำเภอเจ้าสังกัดเพื่อวินิจฉัยให้สละสมณเพศต่อไป (๒) กรณีไม่สังกัดวัดใดวัดหนึ่ง หรือไม่มียัดเป็นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ให้พระภิกษุผู้ปกครองวัดหรือผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ในเขตท้องที่ที่พบพระภิกษุ มีอำนาจหน้าที่วินิจฉัยให้สละสมณเพศได้

ส่วนข้อ ๔ เป็นกรณีอธิกรณ์ครุกาบัต้อยู่ระหว่างการพิจารณาดำเนินการตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ปรากฏจากรายงานและพยานหลักฐานว่าพระภิกษุผู้เป็นจำเลย ได้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเรื่องเดียวกันหรือหลายเรื่องเป็นโลกวัชชะเป็นอาจिन เมื่อพิจารณาจากพฤติการณ์ที่ล่วงมาหากให้ดำรงเพศบรรพชิตต่อไปจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมมีอำนาจวินิจฉัยให้สละสมณเพศได้

๓.๒.๒ กฎหมายเถรสมาคมในฐานะเป็นเครื่องมือในการระงับอธิกรณ์

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๕ ทวิ บัญญัติให้ความหมายของ “คณะสงฆ์” หมายถึง บรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือตามกฎหมายที่ใช้

^๖ มาตรา ๒๗ เมื่อพระภิกษุรูปใดต้องด้วยกรณีข้อใดข้อหนึ่ง ดังต่อไปนี้ (๑) ต้องคำวินิจฉัยตามมาตรา ๒๕ ให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึกแต่ไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้น (๒) ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจिन (๓) ไม่สังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่ง (๔) ไม่มีวัดใดเป็นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง

^๗ กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๑ (พ.ศ.๒๕๒๘) ว่าด้วยการให้พระภิกษุสละสมณเพศ

บังคับก่อนพระราชบัญญัตินี้ ไม่ว่า จะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร มาตรา ๒๐ บัญญัติให้คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม และให้อำนาจมหาเถรสมาคมในการตรากฎหมายมหาเถรสมาคมออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ ซึ่งบัญญัติไว้ในมาตรา ๑๕ ตรี และ มาตรา ๑๕ จัตวา ดังนี้

มาตรา ๑๕ ตรี มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

(๒) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร

(๓) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์

(๔) รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา

(๕) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้หรือกฎหมายอื่น

เพื่อการนี้ ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออกประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ และจะมอบให้พระภิกษุรูปใดหรือคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา ๑๙ เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่ตามวรรคหนึ่ง ก็ได้

มาตรา ๑๕ จัตวา เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมจะตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางปกครองสำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤติให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ก็ได้พระภิกษุและสามเณรที่ได้รับโทษตามวรรคหนึ่ง ถึงขั้นให้สละสมณเพศต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันทราบคำสั่งลงโทษ

ตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ บัญญัติไว้ว่า “พระภิกษุจะต้องรับ “นิกหกรรม” ก็ต่อเมื่อกระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิกหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุก็ต้องเป็นนิกหกรรมตามพระธรรมวินัย”

ตามนัยแห่งมาตรานี้ มีหลักควรศึกษาดังนี้

๑. ห้ามมิให้ลงโทษ คือลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุที่มีได้กระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย

๒. ห้ามลงโทษ คือลงนิกหกรรมอย่างอื่นนอกจากนิกหกรรมตามพระธรรมวินัย

ส่วนมาตรา ๒๕ เป็นการบัญญัติอำนาจของมหาเถรสมาคมในการตรากฎหมายมหาเถรสมาคม กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้การลงนิกหกรรมเป็นไปโดยถูกต้อง สะดวก รวดเร็ว และเป็นธรรม

กฎหมายมหาเถรสมาคมที่ว่าด้วยการลงนิกหกรรมได้แก่ กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิกหกรรม ได้ให้ความหมายของคำว่า “นิกหกรรม” หมายถึงการลงโทษตามพระธรรมวินัย

อธิกรณ์^{๘๘} หมายถึง คดี เรื่องความที่ฟ้องกัน เรื่องที่ต้องจัดต้องทำ อธิกรณ์กับนิคหกรรม ทั้งสองเรื่องมีความเกี่ยวพันกัน เพราะในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ ซึ่งหมายถึงการพิจารณาความผิด ก็ต้องพิจารณาโทษควบคู่กันไปด้วย และในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ซึ่งหมายถึงการพิจารณาโทษก็ต้องพิจารณาความผิดเสียก่อน แต่อธิกรณ์ตามหลักพระธรรมวินัยมีความหมายกว้าง แต่ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้จึงเปลี่ยนเป็นนิคหกรรม เพื่อให้ความหมายแคบลงเฉพาะ อนุวาทธิกรณ์ โดยมีผู้กล่าวหาพระภิกษุว่ากระทำความผิดล่วงละเมิดพระวินัย

ดังนั้น “นิคหกรรม” หมายถึง โทษตามพระพุทธบัญญัติที่ทรงกำหนดให้ลงแก่พระภิกษุ ผู้กระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งเรียกว่า “อาบัติ” นิคหกรรม เป็นเรื่องบัญญัติขึ้นใหม่ แทนเรื่องอธิกรณ์อันเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของอธิกรณ์ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔^{๘๙}

กล่าวได้ว่า “อธิกรณ์” มีความหมายกว้างกว่าคำว่า “นิคหกรรม” เพราะหมายถึง อธิกรณ์ทั้ง ๔ ประเภท สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์ไว้ในวินัยมุข เล่ม ๑ มีสาระ ที่ควรศึกษาดังนี้

๑. วิวาทเกี่ยวกับด้วยเรื่องธรรมวินัย เรียกว่า วิวาทธิกรณ์ จะต้องได้รับชี้ขาดว่าฝ่ายใดถูก ฝ่ายใดผิด
๒. ความโจทก์หากันด้วยอาบัติต่าง ๆ เรียกว่า อนุวาทธิกรณ์ จะต้องได้รับการวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่จริง
๓. อาบัติทั้ง ๗ กอง หรือ กิริยาที่ถูกต้องอาบัติ หรือถูกปรับอาบัติเรียกว่า อาปัตตธิกรณ์ จะต้องทำคืน คือ ทำให้พ้นโทษ
๔. กิจธุระที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การให้อุปสมบท เรียกว่า กิจจาธิกรณ์ ต้องทำให้สำเร็จ

เครื่องระงับอธิกรณ์ทั้ง ๔ นั้น เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ มี ๗ อย่าง คือ^{๙๐}

๑. ระเบียบที่ต้องทำในที่พร้อมหน้าการกสงฆ์ ที่เข้าเป็นองค์ประชุม ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป อาบัติเบาไม่ต้องพร้อมหน้าสงฆ์ อาบัติหนักต้องพร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล คือผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น ๒ ฝ่าย พร้อมหน้าวัตถุ คือ ยกเรื่องราวที่เกิดขึ้นนั้นขึ้นวินิจฉัย พร้อมหน้าธรรม คือ ตัดสินให้เป็นไปตามยุติธรรมไม่ลำเอียงเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เรียกสัมมุขาวินัย สัมมุขาวินัย นั้นระงับอธิกรณ์ได้ทุกเรื่อง
๒. ระเบียบที่จะพึงให้เพราะมีสติ เรียกสติวินัย สติวินัยนี้สำหรับให้แก่พระอรหันต์ เพื่อคืนไม่ใคร่โจทก์ท้านด้วยอาบัติ ถ้าโจทก์ก็ยกฟ้อง ด้วยอำนาจได้สมมติแล้วระงับได้เฉพาะอนุวาทธิกรณ์

^{๘๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, ๒๕๔๑, หน้า ๒๓๖

^{๘๙} โชติ ทองประยูร, กฎหมายคณะสงฆ์, หน้า ๑๕๑ - ๑๕๒

^{๙๐} คณะกรรมการกองตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, วินัยวินิจฉัย, หน้า ๙๐-๙๑

๓. ระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายจากเป็นบ้าแล้ว เรียกอุมุพหวินัย สำหรับให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้า เพื่อกันไม่ให้ใครโจทก์เธอด้วยอาบัติที่เธอทำในเวลาเป็นบ้า ระบุได้เฉพาะอนุวาทาธิกรณ์

๔. การทำตามรับ คือปรับตามปฏิญญาของจำเลยผู้รับเป็นสัตย์เรียกปฏิญญาตกรณะสำหรับระบุอนุวาทาธิกรณ์ และอาปัตตาธิกรณ์

๕. การตัดสินเอาตามคำของคนข้างมากเป็นประมาณ เรียกว่า เภยยสิกขา วิธีนี้สำหรับใช้ในเวลาที่ความเห็นของคนทั้งหลาย เป็นอันมากแตกต่างกันเป็น ๒ ฝ่าย ให้ฟังเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์สำหรับระบุวิวาทาธิกรณ์

๖. การลงโทษแก่ผู้ผิด เรียกว่า ตัสสปาปิยสิกขา วิธีนี้สำหรับลงโทษแก่ผู้ผิดซึ่งไม่รับเป็นสัตย์แต่พิจารณาได้ความสมจริงตั้งข้อหาทุกอย่าง ใช้ระบุเฉพาะอนุวาทาธิกรณ์

๗. ระเบียบด่ากลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่กิริยาที่ประนีประนอมกันทั้ง ๒ ฝ่าย โดยไม่ต้องชำระสะสางหาความเดิม เรียกติณวัตถารกวินัย วิธีนี้สำหรับใช้เป็นเครื่องระบุอาปัตตาธิกรณ์และอนุวาทาธิกรณ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและเป็นเรื่องใหญ่สำหรับอันจะเป็นเหตุกระเทือนทั่วไป เช่น เรื่องภิกษุเมืองโกสัมพีแตกกันเป็นตัวอย่าง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ในอนุวาทาธิกรณ์ และ อาปัตตาธิกรณ์^{๑๑} ความว่า

“อนึ่ง พระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นาน ก็เพราะพวกภิกษุประพฤติตามโดยเอื้อเฟื้อ ถ้ามีพวกอลัชชีไม่อายุ ใจบาป ลามก เข้ามาปนอยู่ พวกนั้นย่อมทำให้เศร้าหมองจึงเป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ประพฤติดี เมื่อรู้เห็นแล้ว จะพึงว่ากล่าวตักเตือนส่วนตนหรือแม้โจทก์ขึ้นท่ามกลางสงฆ์ เพื่อแก้ความประพฤติเสียหรือกำจัดคนอลัชชีเสียจากสงฆ์

ข้อนี้เป็นฐานะอยู่แล้ว ภิกษุผู้ลามกจะได้ช่งหาความให้ภิกษุอื่นเหมือนกัน เช่น เมตตยภิกษุและกุมมชกภิกษุ ได้แต่นางเมตตยภิกษุณีให้ทุกฟองใส่ความท่านพระทัฬหฬบุตรต่อพระศาสดา ฉะนั้นนี้เป็นทางเกิดแห่งอนุวาทาธิกรณ์

เมื่ออนุวาทาธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว ควรได้รับการวินิจฉัยของท่านผู้รู้ว่าจริงหรือไม่จริงและทำตามธรรมไม่เช่นนั้นความรังเกียจจะพึงเป็นไปในสงฆ์ เป็นเหตุแตกร้างไม่ปรองดอง เมื่อท่านผู้ได้วินิจฉัยเด็ดขาดแล้ว ภิกษุทั้งหลายควรฟังตามจะเอาตามความเห็นของตนไม่ได้ เพราะตนเนื่องในสามัคคีไม่เช่นนั้นก็มีอำนาจอื่นจะวินิจฉัยได้”

ส่วนในเรื่องอาปัตตาธิกรณ์นั้นก็ได้ทรงอธิบายไว้ว่า “อนึ่ง พระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นานก็เพราะมีภิกษุปฏิบัติชอบดังกล่าวในหนหลัง พระศาสดาจึงทรงตั้งสิกขาบทเป็นเครื่องนำความประพฤติ มีปรับอาบัติแก่พระภิกษุผู้ละเมิดนี้เป็นทางเกิดแห่งอาปัตตาธิกรณ์

อาปัตตาธิกรณ์เมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะต้องทำคืนตามวิธีอันสำเร็จด้วยสงฆ์ หรือด้วยบุคคล ไม่เช่นนั้นสิกขาบทก็ไม่สำเร็จประโยชน์ มีไว้ก็เหมือนไม่มี ทุกรูปจึงสมควรจะยอมทำคืนเมื่อต้องอาบัติเข้าแล้ว”

^{๑๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑, หน้า ๒๑๓

เห็นได้ว่า พระภิกษุผู้เคารพเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย มีความสะอาดไม่ฝ่าฝืนล่วงละเมิดพระธรรมวินัยทั้งในที่ลับและที่แจ้ง จัดเป็น “ลัชชีภิกษุ” คือ ผู้มีศีล เป็นผู้ดำรงพระพุทธศาสนา รักษาพระธรรมวินัยให้ยั่งยืนถาวร จึงสมควรได้รับ “ปศุกรรมกรการยกย่องคุ้มครองให้ได้อยู่ในคณะสงฆ์ด้วยความสงบสุขตามควรแก่สมณวิสัย

ส่วนพระภิกษุผู้ไม่เคารพเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย บังอาจฝ่าฝืนล่วงละเมิดพระธรรมวินัยโดยไม่ละอายจัดเป็น “อลัชชีภิกษุ” คือผู้ทุศีล เป็นผู้บ่อนทำลายพระธรรมวินัยนำความเศร้าหมองและความเสียหายมาสู่คณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา จึงสมควรได้รับ “นิกกรรม” การกำจัดปราบปรามให้หมดไปจากคณะสงฆ์^{๑๒}

จะเห็นว่า อธิกรณ์นั้นกว้างมาก เพราะหมายถึงอธิกรณ์ทั้ง ๔ ประเภท แต่ตามมาตรา ๒๔, ๒๕, ๒๖, และ ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และข้อ ๗, ๑๐, ๑๕, ๒๐, และ ๒๕ ของกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิกกรรม ได้เปลี่ยนเป็นเรื่อง “นิกกรรม” เพื่อให้มีความหมายแคบลงใช้เฉพาะอนุวาทาธิกรณ์ คือการโจทก์หากันด้วยอาบัติเท่านั้น

ลักษณะประเภทของนิกกรรม

ลักษณะประเภทของนิกกรรม แบ่งออกได้เป็น ๓ สถาน คือ

๑. โทษสถานหนัก ได้แก่ อาบัติปาราชิก พระภิกษุต้องอาบัตินี้ ต้องขาดจากความเป็นพระภิกษุ เมื่อมีคำวินิจฉัยถึงที่สุดให้รับนิกกรรมให้สึกตามมาตรา ๒๖ ต้องสึกภายใน ๒๔ ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ได้รับทราบคำวินิจฉัย

๒. โทษอย่างกลาง ได้แก่ อาบัติสังฆาติเสส พระภิกษุผู้ต้องอาบัตินี้ ต้องอยู่กรรม เรียกว่า อยู่ปริวาสกรรม คือ ประพฤติวิตรอย่างหนึ่งเพื่อการทรมานตน ตามที่กำหนดไว้ในวุฒฐานวิธี จึงจะพ้นโทษ นิกกรรมอย่างนี้ไม่ถึงให้สึก

๓. โทษสถานเบา ได้แก่ อาบัติอุลลัจจัย ๑ ปาจิตตีย์ ๑ ปฎิเทศนียะ ๑ ทุกกฏ ๑ และ ทุพภาสิต ๑ พระภิกษุผู้ต้องอาบัตินี้ ต้องแสดงต่อหน้าสงฆ์หรือต่อหน้าคณะ หรือภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จึงพ้นโทษได้ นิกกรรมอย่างนี้ไม่ถึงให้สึก

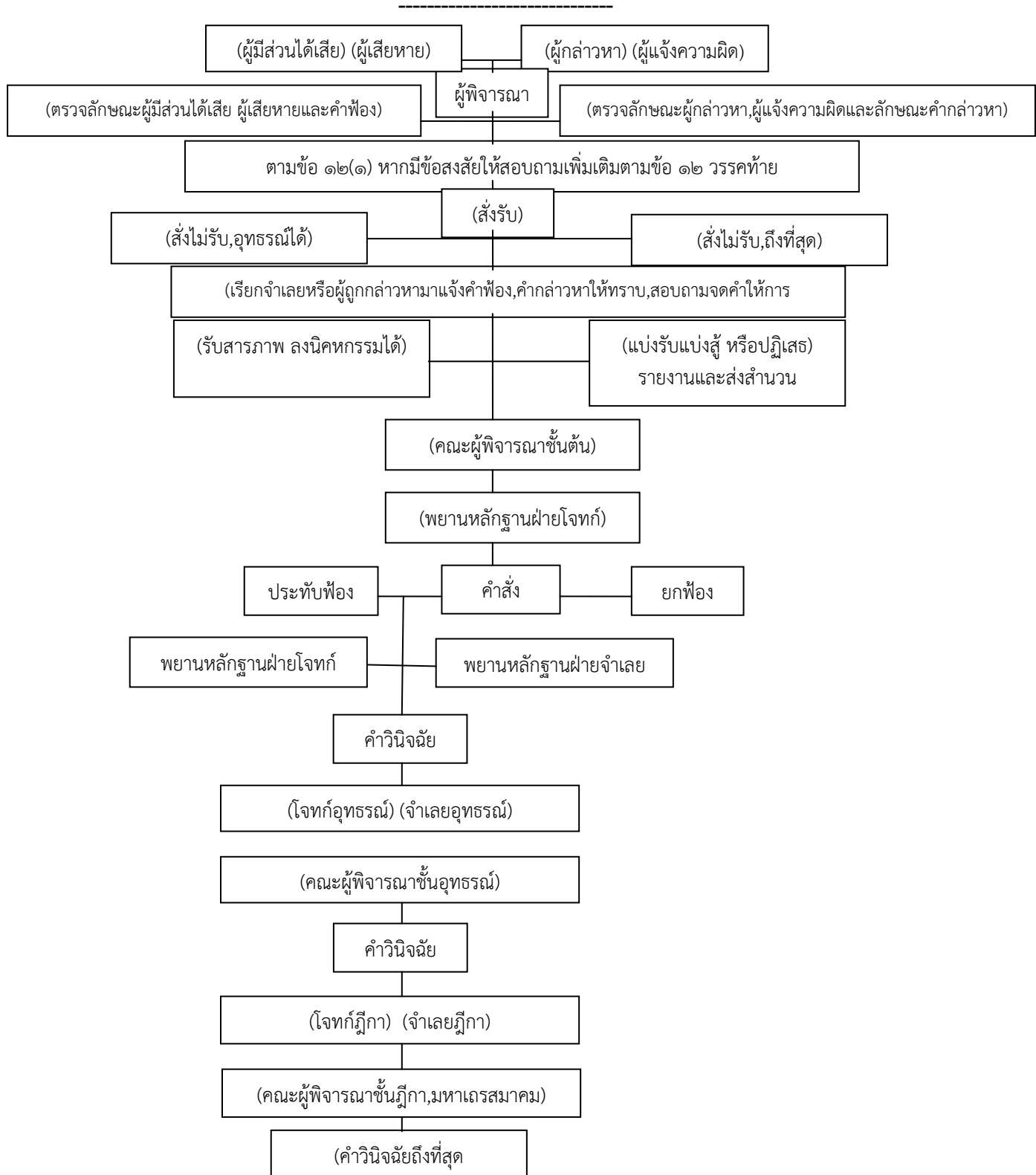
อนึ่ง คำว่า “นิกหะ” นี้ เป็นคำที่ใช้ในกิจจาธิกรณ์ เช่น อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม แม้การลงโทษแก่พระภิกษุผู้ถูกลงตชชนียกรรม นิสยกรรม ปัพพาทนิกกรรม เป็นต้น ก็เป็นกรรมที่เนื่องด้วย “นิกหะ” คือ การข่ม การลงนิกกรรม ก็คือการกระทำความข่มนั่นเอง^{๑๓}

ผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภาพลำดับขั้นตอนและการปฏิบัติในการระงับอธิกรณ์ ได้ดังนี้

^{๑๒} โชติ ทองประยูร, กฎหมายคณะสงฆ์, หน้า ๑๕๓ - ๑๕๖

^{๑๓} พระราชรัตนกวี, วัดอนงคาราม, คำอธิบายกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิกกรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธีรพงษ์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๔

แผนผังการดำเนินกระบวนการพิจารณาตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑)
ว่าด้วยการลงนิคกรรม

สำหรับกระบวนการและขั้นตอน ตลอดจนวิธีการระงับอิทธิพล ผู้วิจัยจะได้ศึกษาและนำเสนอโดยลำดับ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๖๖ ตอนพิเศษวันที่ ๒๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑ ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติการลงนิคหกรรมแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ ๖ หมวด กล่าวคือ

ลักษณะ ๑ ว่าด้วยบทนิยาม

ลักษณะ ๒ ว่าด้วยผู้มีอำนาจลงนิคหกรรม

ลักษณะ ๓ ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ประกอบด้วย

หมวดที่ ๑ วิธีปฏิบัติเบื้องต้น

หมวดที่ ๒ วิธีไต่สวนมูลฟ้อง

หมวดที่ ๓ วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น ขั้นอุทธรณ์
ขั้นฎีกา

หมวดที่ ๔ วิธีอ้างพยานหลักฐาน

หมวดที่ ๕ วิธีบังคับตามคำวินิจฉัยลงนิคหกรรม

หมวดที่ ๖ เบ็ดเตล็ด

ในลักษณะ ๑ ว่าด้วยบทนิยาม กล่าวโดยสรุปได้กำหนดวิธีการยื่นเรื่องต่อผู้พิจารณาโดยผู้มีสิทธิยื่นเรื่องแบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ผู้มีส่วนได้เสีย หมายถึง พระภิกษุปกติตตะ ซึ่งมีสังกัดในวัดเดียวกันและมีสงฆวาสเสมอกันกับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย

๒. ผู้เสียหาย หมายถึง ผู้ได้รับความเสียหายเฉพาะตัว เนื่องจากกระทำความผิดของพระภิกษุผู้เป็นจำเลย และหมายความรวมถึงผู้จัดการแทนผู้เสียหายในกรณีดังต่อไปนี้

ก. ผู้แทนโดยชอบธรรม หรือผู้อนุบาลตามกฎหมาย หรือตามที่พระภิกษุผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมพิจารณาเห็นสมควร ให้เป็นผู้จัดการแทนผู้เสียหายเฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อผู้เยาว์หรือผู้ไร้ความสามารถซึ่งอยู่ในความดูแล

ข. ผู้บุพการี ผู้สืบสันดานสามีหรือภริยา พี่น้องร่วมบิดามารดาหรือต่างบิดาหรือต่างมารดา เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งผู้เสียหายตายก่อนหรือหลังฟ้องหรือป่วยเจ็บไม่สามารถจะจัดการเองได้

ค. ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่น ๆ ของนิติบุคคล เฉพาะความผิดซึ่งกระทำแก่นิติบุคคล

๓. ผู้กล่าวหา หมายถึง ผู้บอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุต่อพระภิกษุผู้พิจารณา โดยที่ตนมิได้เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือมิได้เป็นผู้เสียหายและประกอบด้วยคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

ก. เป็นพระภิกษุปกติตตะหรือสามเณร ซึ่งถึงพร้อมด้วยศีลและอาจารย์ และมีสังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่ง

ข. เป็นคฤหัสถ์ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีบริบูรณ์ มีความประพฤติเรียบร้อย มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้ และมีอาชีพเป็นหลักฐาน

๔. ผู้แจ้งความผิด หมายถึง พระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ซึ่งไม่มีอำนาจลงนิคหกรรม แจ้งการกระทำความผิด หรือพฤติการณ์อันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิดของพระภิกษุได้พบเห็นต่อพระภิกษุผู้พิจารณา ซึ่งหมายถึงพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ชั้นเจ้าอาวาส เจ้าคณะ เจ้าสังกัต หรือเจ้าคณะเจ้าของเขตที่มีอำนาจลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดในจังหวัดที่สังกัดอยู่หรือในเขตที่มีได้สังกัดอยู่

ลักษณะ ๒ ว่าด้วยผู้มีอำนาจลงนิคหกรรม ในการกำหนดพระภิกษุผู้มีอำนาจลงนิคหกรรม ได้ถือเอาตำแหน่งของภิกษุผู้กระทำความผิดเป็นหลัก โดยกำหนดไว้ในข้อ ๕- ข้อ ๑๑ แบ่งเป็น ๗ ประเภท คือ

ข้อ ๕ ได้กำหนดกรณีพระภิกษุผู้กระทำความผิดมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์รูปเดียว หรือหลายรูป มีสังกัดวัดเดียวกัน ไว้ดังนี้

(๑) ความผิดเกิดในเขตจังหวัดที่สังกัด ให้เจ้าอาวาสเจ้าสังกัตเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น เป็นอำนาจของเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสเจ้าสังกัต

(๒) ความผิดเกิดในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัด ให้เจ้าคณะตำบลเจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น เป็นอำนาจของเจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลเจ้าของเขต ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะอำเภอสามารถเลือกเจ้าคณะตำบลในอำเภอนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป เว้นแต่อำเภอนั้นมีตำบลเดียว กรณีดังกล่าวให้เจ้าคณะตำบลแจ้งเรื่องที่เกิดขึ้นแก่เจ้าคณะจังหวัดเจ้าสังกัตเพื่อแจ้งแก่เจ้าคณะและเจ้าอาวาสเจ้าสังกัตของพระภิกษุนั้นทราบ

ข้อ ๖ ได้กำหนดกรณีพระภิกษุผู้กระทำความผิดมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์ มีสังกัดต่างวัดกระทำผิดร่วมกัน ไว้ดังนี้

(๑) ความผิดเกิดในเขตจังหวัดที่พระภิกษุเหล่านั้นสังกัด ให้เจ้าอาวาสเจ้าสังกัตร่วมกันพิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น เป็นอำนาจของเจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบลเจ้าสังกัตร่วมกับเจ้าอาวาสเจ้าสังกัต ของพระภิกษุเหล่านั้นรูปใดรูปหนึ่งตามที่เจ้าคณะอำเภอและเจ้าคณะตำบลนั้นพิจารณาเห็นสมควร

(๒) ความผิดเกิดในเขตจังหวัดที่พระภิกษุเหล่านั้นมิได้สังกัดหรือสังกัดอยู่บางรูป ให้นำความในข้อ ๕ (๒) และวรรคสุดท้ายมาใช้บังคับ

ข้อ ๗ ได้กำหนดกรณีพระภิกษุผู้กระทำความผิดเป็นผู้ปกครองสงฆ์ตำแหน่งต่าง ๆ ไว้ดังนี้

๑. ผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือรองเจ้าอาวาส ให้นำความในข้อ ๕ มาใช้บังคับ ซึ่งหมายถึง

(๑) ความผิดเกิดในเขตจังหวัดที่สังกัด ให้เจ้าอาวาสเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น เป็นอำนาจของเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาสเจ้าสังกัต

(๒) ส่วนความผิดเกิดในเขตจังหวัดที่มีได้สังกัด ให้เจ้าคณะตำบลเจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น เป็นอำนาจของ

๕. กรณีเจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะภาค กระทำผิด

(๑) ความผิดเกิดในเขตภาคที่สังกัด ให้เจ้าคณะภาคเจ้าสังกัดเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น เป็นอำนาจของเจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ เจ้าคณะภาคเจ้าสังกัด และให้เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะภาคในหนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

(๒) ความผิดเกิดในเขตภาคที่ไม่ได้สังกัด ให้เจ้าคณะภาคเจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา กรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้น เป็นอำนาจของเจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ เจ้าคณะภาคเจ้าของเขต และให้เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะภาคในหนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป กรณีดังกล่าวให้เจ้าคณะภาคแจ้งเรื่องที่เกิดขึ้นแก่เจ้าคณะภาคเจ้าสังกัดของพระภิกษุ นั้นทราบ

๖. กรณีเจ้าคณะภาค กระทำผิด เป็นอำนาจของเจ้าคณะใหญ่ในเขตปกครองเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

๗. กรณีเจ้าคณะใหญ่ หรือกรรมการมหาเถรสมาคม กระทำผิด เป็นอำนาจของสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นผู้พิจารณา ส่วนกรณีไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

สำหรับกรณีตำแหน่งดังกล่าว ให้ถือตำแหน่งในขณะถูกฟ้องหรือถูกกล่าวหา ถ้าดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง ให้ถือตำแหน่งสูงเป็นหลักดำเนินการ

๘. กรณีพระภิกษุผู้เป็นกิตติมศักดิ์ ผู้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาเจ้าคณะ หรือผู้ดำรงตำแหน่งเทียบพระสังฆาธิการก็ดี ให้นำความในข้อ ๗ มาใช้บังคับโดยอนุโลม

๙. กรณีพระภิกษุทรงสมณศักดิ์พระราชคณะชั้นต่าง ๆ กระทำผิด

(๑) พระราชาคณะชั้นสามัญหรือชั้นราช ซึ่งดำรงตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าคณะจังหวัด หรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์ ในการพิจารณาและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้นให้ถือเสมอเหมือนตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอ หรือรองเจ้าคณะจังหวัด กระทำผิด

(๒) พระราชาคณะชั้นเทพ ซึ่งดำรงตำแหน่งต่ำกว่าเจ้าคณะภาค หรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์ ในการพิจารณาและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้นให้ถือเสมอเหมือนตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะภาค กระทำผิด

(๓) พระราชาคณะชั้นธรรมขึ้นไป ซึ่งดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์หรือมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์ ในการพิจารณาและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมขั้นต้นให้ถือเสมอเหมือนตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ กระทำผิด

กรณีดังกล่าวข้างต้น ถ้าพระราชาคณะรูปนั้นดำรงตำแหน่งรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ให้เจ้าอาวาสเจ้าสังกัดร่วมปฏิบัติหน้าที่เพิ่มอีกรูปเฉพาะไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม

๑๐. กรณีกระทำความผิดร่วมกัน

(๑) ระหว่างพระภิกษุซึ่งมิใช่ผู้ปกครองสงฆ์รูปเดียวหรือหลายรูปสังกัดเดียวกันหรือต่างสังกัดกัน กระทำความผิดร่วมกับ พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองสงฆ์ หรือกิตติมศักดิ์ หรือตำแหน่งที่ปรึกษาเจ้าคณะ หรือตำแหน่งเทียบพระสังฆาธิการ หรือพระภิกษุทรงสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ

(๒) ระหว่างพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ หรือผู้เป็นกิตติมศักดิ์ หรือผู้ดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ

กรณีดังกล่าวให้นำความในข้อ ๗ หรือข้อ ๘ หรือข้อ ๙ มาใช้บังคับแล้วแต่กรณี ถ้าผู้พิจารณาหลายรูปให้ผู้มีตำแหน่งสูง ถ้าเท่ากันให้ผู้ดำรงตำแหน่งในเขตความผิดที่เกิดขึ้น กรณีดังกล่าวเป็นหน้าที่ของพระภิกษุผู้พิจารณาหมายถึงผู้ปกครองสงฆ์ชั้นเจ้าอาวาส เจ้าคณะ เจ้าสังกัด หรือเจ้าคณะเจ้าของเขตที่มีอำนาจลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดในจังหวัดที่สังกัดอยู่ หรือในเขตที่มีได้สังกัดอยู่จะต้องตรวจลักษณะของโจทก์และคำฟ้องแล้วแต่กรณี

๑๑. กรณีพระภิกษุกระทำความผิดนอกราชอาณาจักร

(๑) ถ้ากลับมายังสำนักในเขตที่สังกัดอยู่ ให้เป็นอำนาจของผู้ปกครองสงฆ์เจ้าสังกัด

(๒) ถ้ากลับมายังสำนักในเขตที่มีได้สังกัด ให้เป็นอำนาจของผู้ปกครองสงฆ์ในเขตที่สำนักอยู่ โดยนำความในข้อ ๕-๑๐ แล้วแต่กรณีมาใช้บังคับโดยอนุโลม

ลักษณะ ๓ ว่าด้วยการลงนิคหกรรม

วิธีปฏิบัติเบื้องต้น เกี่ยวกับการที่โจทก์ฟ้องพระภิกษุในข้อหาว่าได้กระทำความผิดได้กำหนดไว้ในข้อ ๑๒ ของกฎหมายเถรสมาคมฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ซึ่งมีวิธีปฏิบัติดังนี้

๑. โจทก์ยื่นฟ้องเป็นหนังสือด้วยตนเอง
๒. ยื่นต่อเจ้าอาวาส หรือ
๓. ยื่นต่อเจ้าคณะเจ้าสังกัด หรือ
๔. ยื่นต่อเจ้าคณะเจ้าของเขตในเขตที่ความผิดนั้นเกิดขึ้น

พระภิกษุผู้พิจารณา มีอำนาจลงนิคหกรรมตามที่กำหนดไว้ในลักษณะ ๒ แล้วแต่กรณี เช่น รองเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสซึ่งเป็นผู้ปกครองสงฆ์ หรือพระภิกษุ (ลูกวัด) ซึ่งมีใช้ผู้ปกครองสงฆ์ กระทำความผิดให้เกิดขึ้น ต้องยื่นฟ้องเป็นหนังสือต่อเจ้าอาวาส

แต่หากเจ้าอาวาส หรือรองเจ้าคณะตำบลขึ้นไป กระทำความผิดก็ยื่นฟ้องเป็นหนังสือต่อเจ้าคณะผู้ปกครองเจ้าสังกัด เฉพาะในเขตที่เจ้าคณะชั้นนั้น ๆ เป็นเจ้าสังกัด หากฟ้องพระภิกษุเหล่านี้ในเขตที่มีได้สังกัดอยู่ ต้องยื่นฟ้องเป็นหนังสือต่อเจ้าคณะของเขตเหล่านั้น แต่ถ้าไม่สามารถไปยื่นฟ้องด้วยตนเอง จะมีหนังสือมอบให้ผู้ใดคนหนึ่งไปยื่นฟ้องแทนก็ได้

วิธีปฏิบัติเบื้องต้นของผู้พิจารณา กำหนดไว้ในวรรค ๒ ของข้อ ๑๒ ว่า “ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ให้พระภิกษุผู้พิจารณาตรวจลักษณะของโจทก์และลักษณะของคำฟ้องก่อน”

กรณีนี้พระภิกษุผู้พิจารณาต้องปฏิบัติเป็น ๒ ระยะ คือ

๑. ตรวจลักษณะของโจทก์
๒. ตรวจลักษณะคำฟ้องของโจทก์

การตรวจลักษณะของโจทก์ โจทก์ต้องประกอบด้วยลักษณะตามข้อ ๔ (๖) ก. ได้แก่ เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือ เป็นผู้เสียหาย ซึ่งฟ้องพระภิกษุต่อพระภิกษุผู้พิจารณาในข้อหาว่าได้กระทำความผิด

ผู้มีส่วนได้เสีย หมายถึง พระภิกษุปกติตตะ ซึ่งมีสังกัดในวัดเดียวกันและมีสังวาสเสมอกัน กับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย

คำว่า “พระภิกษุปกติตตะ” หมายถึงพระภิกษุโดยปกติ ได้แก่พระภิกษุที่ได้รับการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาตนเอง อีกอย่างหนึ่งคำว่า ปกติตตะ คือพระภิกษุโดยปกติ ไม่ใช่ผู้ประพฤติกฎฐานวินัย คือการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส หรือไม่ถูกสงฆ์ลงตชชนิกรรม (ตำหนิโทษ) นิยสกรรม (ถอดยศหรือให้ถือนิสัยใหม่) ปัพพาทนิยสกรรม (ขับไล่จากอาวาส) อุกเขปนียกรรม (ยกจากการสมโภคกับสงฆ์คือถูกตัดสิทธิแห่งพระภิกษุชั่วคราว) ปฏิสารณียกรรม (ให้ขอขมาคฤหัสถ์) ตัสสปาปิยสิกากรรม (กรรมที่สงฆ์ทำเพราะความที่พระภิกษุนั้นเป็นผู้บาป ใช้ลงโทษพระภิกษุผู้เป็นจำเลย ให้การเท็จ หรือพุดมสาซึ่งหน้า ลงโทษแบบเดียวกับตชชนิยสกรรม แต่ตชชนิยสกรรมสงฆ์ทำแก่พระภิกษุผู้เป็นโจทก์ จงใจหาความเท็จใส่พระภิกษุอื่นได้ชื่อว่าก่ออิกรรมขึ้นในสงฆ์)

ส่วนคำว่า “สังวาสเสมอกัน” ได้แก่ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอกัน มีศีลเสมอกันและมีทิฐิเสมอกัน แต่ในบทนิยาม มีคำจำกัดความว่า พระภิกษุปกติตตะ ซึ่งมีสังกัดในวัดเดียวกันและมีสังวาสเสมอกันกับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย ซึ่งหมายความว่า มีส่วนได้เสียในสังฆกรรมร่วมกันกับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย เป็นภิกษุโดยปกติ สังกัดวัดเดียวกันกับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย และมีสังวาสเสมอกันกับพระภิกษุผู้เป็นจำเลย จึงเป็นโจทก์ได้

ผู้เสียหาย หมายถึง ผู้เสียหายในข้อ ๔ (๕) หมายถึง ผู้ได้รับความเสียหายเฉพาะตัว เนื่องจากการกระทำความผิดของพระภิกษุผู้เป็นจำเลย และหมายความรวมถึงผู้จัดการแทนผู้เสียหายในกรณีดังนี้

ก. ผู้แทนโดยชอบธรรม หรือผู้อนุบาลตามกฎหมาย หรือตามที่พระภิกษุผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมพิจารณาเห็นสมควรให้เป็นผู้จัดการแทนผู้เสียหาย เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งได้กระทำต่อผู้เยาว์ หรือผู้ไร้ความสามารถซึ่งอยู่ในความดูแล

ข. บุพพการี ผู้สืบสันดาน สามีหรือภริยา พี่น้องร่วมบิดามารดาหรือต่างบิดา หรือต่างมารดา เฉพาะแต่ในความผิดซึ่งผู้เสียหายตายก่อนหรือหลังฟ้อง หรือป่วยเจ็บไม่สามารถจะจัดการเองได้

ค. ผู้จัดการหรือผู้แทนอื่น ๆ ของนิติบุคคล เฉพาะความผิดซึ่งกระทำแก่นิติบุคคล

การตรวจลักษณะคำฟ้องของโจทก์ คำฟ้องของโจทก์ต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังต่อไปนี้

ก. ฟ้องโดยระบุการกระทำทั้งหลายที่อ้างว่าจำเลยได้กระทำความผิด ข้อเท็จจริง และรายละเอียดอันเกี่ยวกับเวลา และสถานที่ซึ่งเกิดการกระทำนั้น ๆ อีกทั้งบุคคลและสิ่งของที่เกี่ยวข้องด้วยโดยสมควรเท่าที่จะทำให้จำเลยเข้าใจข้อหาได้ดี ซึ่งแยกออกได้ดังนี้

๑. การกระทำทั้งหลายที่อ้างว่าจำเลยได้กระทำความผิด

๒. ข้อเท็จจริง

๓. รายละเอียดเกี่ยวกับเวลา และ
๔. สถานที่ซึ่งเกิดการกระทำนั้น ๆ
๕. อีกร่างบุคคลและสิ่งของที่เกี่ยวข้องด้วยโดยสมควรเท่าที่จะทำให้จำเลยเข้าใจ

ข้อหาได้ดี

๑. การกระทำทั้งหลายที่อ้างว่าจำเลยได้กระทำความผิด ต้องระบุให้ชัดเจนว่า จำเลยกระทำความผิดอะไร อย่างไร เช่น จำเลยได้กระทำความผิดโดยเสพเมถุนกับมาตุคามหรืออยู่ในที่ลับหูลับตา กับมาตุคาม หรือหลอกลวงเอาทรัพย์สินเงินทองของใคร เป็นต้น การกระทำต่าง ๆ ที่บรรยายในฟ้อง ต้องเข้าหลักเกณฑ์ตามพระวินัยและข้อเท็จจริง ถ้าขาดไปอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ขาดข้อพระวินัย หรือข้อเท็จจริง ฟ้องนั้นบกพร่อง ฟ้องขาดองค์ประกอบความผิด ก็ไม่เป็นฟ้อง

๒. ข้อเท็จจริง ก็เป็นองค์ประกอบความผิด ทำให้ฟ้องสมบูรณ์ หรือไม่สมบูรณ์ ฟ้องว่าล่วงละเมิดพระวินัยบัญญัติปฐมปาราชิก แต่ในฟ้องบรรยายผิดจากข้อเท็จจริง ก็เป็นฟ้องไม่สมบูรณ์ เพราะข้อเท็จจริงไม่ตรงกับฟ้อง

๓. รายละเอียดเกี่ยวกับ เวลา หมายถึง วัน เดือน ปี เวลากลางวัน กลางคืน ฟ้องที่ไม่ระบุวันเวลากระทำความผิด เป็นฟ้องที่ไม่สมบูรณ์

กรณีไม่อาจระบุวันเวลาที่จำเลยกระทำผิดได้แน่นอน ต้องระบุว่า วันที่ เดือน ปี ถึง วันที่ เดือน ปี เวลาใดไม่ปรากฏชัด ทั้งกลางวันและกลางคืน เช่น กรณีละเมิดสิกขาบทที่ ๒ แห่งปาราชิก ยักยอกเงินของฝากไว้ใช้เพื่อประโยชน์ตน ซึ่งทราบว่าจะระหว่างวันนั้นวันนี้ เจ้าของทรัพย์ต้องระบุสิ่งของเงินจำนวนเท่าใด

๔. สถานที่ซึ่งเกิดการกระทำนั้น ๆ เป็นสิ่งสำคัญ หากขาดสถานที่เกิดเหตุก็ไม่เป็นฟ้อง

๕. บุคคลและสิ่งของที่เกี่ยวข้องโดยสมควรเท่าที่จะทำให้จำเลยเข้าใจข้อหาได้ดี บุคคล ได้แก่ผู้เสียหาย หรือผู้มีส่วนได้เสีย หรือพยานบุคคล สิ่งของได้แก่สิ่งที่ใช้ในการกระทำความผิด เช่น พยานวัตถุ พยานเอกสาร แม้สถานที่ที่จัดเป็นพยานวัตถุ

ข. เรื่องที่นำมาฟ้อง มิใช่เรื่องเก่า อันมิได้คิดจะฟ้องมาแต่เดิม เรื่องชนิดนี้ ผู้พิจารณาหรือคณะผู้พิจารณาไม่ต้องรับ เพราะยุ่งยากแก่การพิจารณา เช่น พระ ก. กับ พระ ข. ชอบพอกัน แม้ ฝ่ายใดมีการประพฤติละเมิดพระธรรมวินัยจะเป็นอาบัติเบาหรืออาบัติหนักก็ตาม จึงไม่คิดจะฟ้อง แต่ต่อมามีเรื่องโกรธเคืองกัน ก็นำเรื่องมาฟ้องทั้งที่เวลาล่วงเลยมา ๕ ปี ๑๐ ปี หรือไม่ถึงกรณีอย่างนี้ไม่ต้องรับพิจารณา

ค. เรื่องที่นำมาฟ้อง มิใช่เรื่องที่มีคำวินิจฉัยหรือคำสั่งของผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมถึงที่สุดแล้ว

เรื่องใดที่เจ้าอาวาส เจ้าคณะ หรือพระภิกษุผู้พิจารณา และคณะผู้พิจารณาได้วินิจฉัย หรือมีคำสั่งลงนิคหกรรมถึงที่สุดแล้ว ห้ามนำมาฟ้องใหม่ เรื่องที่นำมาฟ้องต้องเป็นเรื่องไม่เคยฟ้องมาแต่เดิม ผู้พิจารณา และคณะผู้พิจารณา ยังไม่เคยพิจารณาหรือพิจารณาวินิจฉัยมาก่อน จึงนำมาฟ้องได้

ง. เรื่องที่นำมาฟ้อง มิใช่เรื่องที่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลฝ่ายราชอาณาจักร หรือมิใช่เรื่องที่มีคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลฝ่ายราชอาณาจักรถึงที่สุดแล้ว **เว้นแต่กรณีที่มีปัญหาทางพระวินัย** ในกรณีเช่นนี้ให้ส่งรับคำฟ้องนั้นไว้ เพื่อพิจารณาดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ ข้อนี้เป็นเรื่องและผู้พิจารณาและคณะผู้พิจารณาควรระมัดระวังให้มาก หากเป็นเรื่องที่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลฝ่ายราชอาณาจักร หรือเป็นเรื่องที่มีคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลฝ่ายราชอาณาจักรถึงที่สุดแล้ว ไม่ควรรับไว้พิจารณา ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ

๑. เรื่องที่อยู่ในระหว่างการพิจารณามของศาลฝ่ายราชอาณาจักรนั้น ยังไม่ทราบว่าจะคดีนั้นจะชนะหรือแพ้ประการใด หากรับไว้พิจารณาและวินิจฉัยลงไป ถ้าหากศาลพิพากษาให้คดีของโจทก์ชนะ จำเลยเป็นผู้แพ้ คณะผู้พิจารณาวินิจฉัยตรงกันก็พอเสมอตัว หากศาลพิพากษาให้คดีของโจทก์แพ้ จำเลยชนะ คณะผู้พิจารณาวินิจฉัยให้โจทก์ชนะ จำเลยแพ้ก้ขัดกัน เป็นการไม่ชอบ เพราะผู้พิจารณาและคณะผู้พิจารณา ปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเจ้าพนักงาน ตามความในมาตรา ๔๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่งบัญญัติไว้ว่า “มาตรา ๔๕ ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา” ซึ่งเจ้าพนักงานฝ่ายราชอาณาจักรทั่วประเทศต้องปฏิบัติตาม พระภิกษุผู้มีหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ทั่วประเทศ ก็ต้องปฏิบัติตามเช่นเดียวกับเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา เพราะเหตุนี้กฎหมายอาญาฉบับนี้จึงห้ามไว้ไม่ให้รับไว้พิจารณา ให้ผู้พิจารณาและคณะผู้พิจารณาสั่งไม่รับคำฟ้องนั้น แต่มีข้อยกเว้นไว้หากเป็นปัญหาทางพระวินัย แม้ศาลจะมีคำพิพากษาหรือคำสั่งให้ถึงที่สุดแล้วก็ผ่อนผันให้รับไว้พิจารณาได้ เพราะพระภิกษุนอกจากจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมืองแล้ว ยังต้องปฏิบัติตามพระวินัยโดยตรงอีกส่วนหนึ่ง ความเป็นพระภิกษุอยู่ที่พระวินัย ไม่ใช่อยู่ที่กฎหมาย หากเป็นปัญหาเรื่องพระวินัยแล้วก็ยอมผ่อนผันให้รับไว้พิจารณาได้

๒. เป็นกรณีคำฟ้องนั้นบกพร่อง เช่น บกพร่องในข้อ ก. หรือในข้อ ข. หรือในข้อ ค. หรือในข้อ ง. นอกจากนั้นยังมีเรื่องที่ไม่ควรรับฟ้องอีกบางประการ เช่น โจทก์ไม่ลงลายมือชื่อในคำฟ้อง หรือผู้อื่นลงลายมือชื่อแทน ซึ่งเท่ากับไม่มีการฟ้องกัน กรณีดังกล่าว ต้องสั่งไม่รับคำฟ้องนั้น โดยระบุข้อบกพร่องไว้ในคำสั่งนั้น

วิธีปฏิบัติตามข้อ ๑๓ แห่งกฎหมายอาญาฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม

เมื่อพระภิกษุผู้พิจารณาสั่งรับคำฟ้องของโจทก์ไว้แล้ว ต้องปฏิบัติดังนี้

๑. เรียกพระภิกษุซึ่งตกเป็นจำเลยตามข้อ ๔ (๗) ก.^{๑๔} มา แจ้งคำฟ้องของโจทก์ให้จำเลยทราบ ๒. สอบถามและจดคำให้การของจำเลยไว้ โดยให้จำเลยลงชื่อในคำให้การนั้นด้วย

^{๑๔} “จำเลย” หมายถึง

ก. พระภิกษุซึ่งถูกโจทก์ฟ้องต่อพระภิกษุผู้พิจารณา ในข้อหาว่า ได้กระทำความผิด

ข. พระภิกษุผู้ถูกกล่าวหาซึ่งตกเป็นจำเลย ในชั้นพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม

ในกรณีที่ ๑ พระภิกษุซึ่งตกเป็นจำเลยตาม ข้อ ๔ (๗) ก. ได้แก่พระภิกษุซึ่งถูกโจทก์ฟ้องต่อพระภิกษุผู้พิจารณา ในข้อหาว่าได้กระทำความผิด มิใช่ตามข้อ ๔ (๗) ข. เพราะข้อ ๔ (๗) ข. นั้น ได้แก่ผู้ถูกกล่าวหา จะตกเป็นจำเลยในชั้นพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น จะต้องภาคเสธ คือแบ่งรับแบ่งสู้ หรือปฏิเสธเท่านั้น หากผู้มีส่วนได้เสียฟ้อง หรือผู้เสียหายฟ้อง ก็ตกเป็นจำเลยตามข้อ ๔ (๗) ก.

ในกรณีที่ ๒ สอบถามและจดคำให้การของจำเลยไว้โดยให้จำเลยลงชื่อในคำให้การนั้นด้วย เมื่อผู้พิจารณาได้แจ้งคำฟ้องของโจทก์ให้จำเลยทราบ ตามกรณีที่ ๑ แล้ว ก็ดำเนินการสอบถามปากคำจำเลยได้

ในการสอบถามนั้น ก็คือการสอบสวนนั่นเอง แต่กฎหมายตราสามัคคีข้อนี้ใช้คำว่า “สอบถาม” โดยยึดจากหลักพระวินัยมุข เล่ม ๒ กัณฑ์ที่ ๒๙ ว่าด้วยวิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ตอนหนึ่งว่า “ภิกษุผู้พิจารณาพึงสอบถามเพื่อฟังคำให้การของจำเลย ฯ กิริยาที่สอบถามนี้เรียกว่า สารณา แปลว่า การให้ระลึกฯ”

ตามข้อ ๑๓ (๑) ถ้าจำเลยให้การรับสารภาพตามคำฟ้องของโจทก์ ผู้พิจารณามีอำนาจสั่งลงนิคหกรรมแก่จำเลยได้ตามคำรับสารภาพนั้น แต่ปัญหากรณีพระภิกษุผู้ตกเป็นจำเลยซึ่งถูกเรียกมาสอบถามไม่ยอมมาหรือมาแต่ไม่ยอมให้การ พระภิกษุผู้พิจารณาจะปฏิบัติอย่างไร กรณีเช่นนี้ถือว่าจำเลยขัดขืนผู้พิจารณามีอำนาจวินิจฉัยไปได้ตามความผิดที่โจทก์ฟ้อง ถือว่าจำเลยล่วงละเมิดพระธรรมวินัยตามคำฟ้องจริง ทั้งนี้อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๖ หรือ ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เมื่อผู้พิจารณาวินิจฉัยลงนิคหกรรมแล้ว ให้ดำเนินการตามความในหมวด ๕ วิธีการบังคับตามคำวินิจฉัยการลงนิคหกรรม^{๑๕}

กรณีเมื่อมีผู้กล่าวหาบอกกล่าวการกระทำความผิดของพระภิกษุต่อผู้พิจารณาตามข้อ ๑๕

ในกรณีดังกล่าวให้พระภิกษุผู้พิจารณาตรวจลักษณะของผู้กล่าวหาตามข้อ ๔ (๘) ก. และลักษณะคำกล่าวหาโดยอนุโลมตามลักษณะคำฟ้องดังที่กำหนดไว้ใน ข้อ ๑๒ (๑) ก่อน ในส่วนการตรวจลักษณะของผู้กล่าวหาได้จำกัดบุคคลที่จะกล่าวหาไว้ ๒ ประเภท ตามข้อ ๔ (๘) ก และ ข ไม่เช่นนั้น หากใครไม่ชอบพระภิกษุรูปใด ก็จะกล่าวหากันไม่รู้จักจบ เป็นการลำบากแก่พระภิกษุผู้พิจารณาไม่รู้จักสิ้นสุด จึงได้กำหนดไว้ว่า

ก. ต้องเป็นภิกษุปกติดี คือพระภิกษุโดยปกติ ดังที่อธิบายไว้แล้วข้างต้น หรือสามเณรซึ่งถึงพร้อมด้วยศีลและอาจารย์ และมีสังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง ถ้าไม่ใช่พระภิกษุโดยปกติ หรือสามเณร ก็เป็นผู้กล่าวหาไม่ได้

ข. เป็นคฤหัสถ์ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีบริบูรณ์ มีความประพฤติเรียบร้อย มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้ และมีอาชีพเป็นหลักฐาน

^{๑๕} พระราชรัตนกวี, วัดอนงคาราม, คำอธิบายกฎหมายตราสามัคคี ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม, หน้า ๑๔

ผู้กล่าวหาในข้อนี้ ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติดังนี้

- (๑) เป็นคฤหัสถ์ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ถ้านับถือศาสนาอื่นหรือเป็นคนไม่มีศาสนา เป็นผู้กล่าวหาได้ เพราะขาดคุณสมบัติ
- (๒) อายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีบริบูรณ์
- (๓) มีความประพฤติเรียบร้อย มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้ คือเป็นคนมีศีลธรรม พุดจาเป็นที่เชื่อถือได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นอุบาสกอุบาสิกาที่รักษาศีลอยู่เป็นประจำ เป็นชาวพุทธไม่ประพฤติเสเพล ไม่ดื่มสุราเป็นอาจิน ไม่มั่วสุมในอบายมุข และมีวาจาเป็นหลักฐาน ไม่เหลวไหล
- (๔) มีอาชีพเป็นหลักฐาน ต้องไม่ใช่คนหลักลอย หรือคนไร้อาชีพ เมื่อประกอบด้วยองค์ ๔ นี้แล้วเป็นผู้กล่าวหาได้

เมื่อผู้พิจารณาตรวจสอบลักษณะของผู้กล่าวหาแล้ว เห็นว่าเข้าลักษณะจริง แต่จะสั่งรับหรือสั่งไม่รับคำกล่าวหายังมีได้ ต้องตรวจสอบลักษณะคำกล่าวหาตามข้อ ๑๒ (๑) ก.ข.ค.ง.อีก หากถูกต้องแล้วก็สั่งรับได้ หากไม่ถูกต้อง กรณีสั่งไม่รับต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะผู้พิจารณาชั้นต้นก่อน

กรณีสั่งรับคำกล่าวหาให้ดำเนินการตามข้อ ๑๓ โดยอนุโลม ถ้าผู้ถูกกล่าวหาได้รับสารภาพ สั่งลงนิคหกรรมตามคำรับสารภาพ ถ้าภาคเสธ หรือปฏิเสธ ให้รายงานพร้อมส่งคำกล่าวหาต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น เพื่อไต่สวนต่อไป

กรณีเมื่อพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ได้พบเห็นพฤติการณ์อันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความประพฤติ หรือพบเห็นการกระทำความผิดของพระภิกษุตามความในข้อ ๑๖

แยกผู้ปกครองสงฆ์เป็น ๒ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ไม่ใช่ผู้ปกครองสงฆ์โดยตรงของพระภิกษุผู้กระทำความผิด มีวิธีปฏิบัติคล้ายกับข้อ ๑๕ คือ

๑. แจ้งเป็นหนังสือไปยังเจ้าอาวาส เจ้าคณะเจ้าสังกตหรือเจ้าคณะเจ้าของเขตผู้มีอำนาจลงนิคหกรรม

๒. พิจารณาลักษณะของผู้แจ้งความผิด และลักษณะของคำแจ้งความผิด

๓. คำแจ้งต้องด้วยลักษณะในข้อ ๑๒ (๑) ให้สั่งรับ หากไม่ต้องด้วยลักษณะให้สั่งไม่รับ

๔. เรียกพระภิกษุผู้ถูกต้องความผิดมาแจ้งความผิดให้ทราบ รับสารภาพลงนิคหกรรม

๕. ให้การภาคเสธ หรือปฏิเสธ ให้รายงานส่งคำแจ้งความผิดไปยังคณะผู้พิจารณาชั้นต้นดำเนินการต่อไป

ประเภทที่ ๒ ผู้ปกครองสงฆ์ซึ่งมีอำนาจลงนิคหกรรม พบเห็นพฤติการณ์ แยกเป็น ๒ กรณี คือ พฤติการณ์อันเป็นที่น่ารังเกียจสงสัยในความผิด ตาม (ก) ให้ดำเนินการตามความในข้อ ๑๓ และข้อ ๒๑ (๒) โดยอนุโลม กรณีพบเห็นการกระทำความผิดโดยประจักษ์ชัดตาม (ข) ให้มีอำนาจสั่งลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดนั้น ถ้าเป็นความผิดครุบาปติ พระภิกษุผู้ถูกลงนิคหกรรมมีสิทธิอุทธรณ์ฎีกาได้ แล้วแต่กรณี

ในกรณีที่พระภิกษุผู้พิจารณาสั่งรับเรื่องไว้ ให้เรียกพระภิกษุผู้ถูกฟ้องมาแจ้งคำฟ้องให้ทราบแล้วสอบคำให้การไว้ ถ้าพระภิกษุผู้ถูกฟ้องให้การรับสารภาพให้มีอำนาจลงนิคหกรรมตาม

คำรับสารภาพ ถ้าพระภิกษุผู้ถูกฟ้องให้การแบ่งรับความผิดมากกว่าหรือน้อยกว่าที่ถูกฟ้องหรือให้การปฏิเสธ ให้รายงานพร้อมส่งคำฟ้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเพื่อดำเนินการไต่สวนมูลฟ้องตาม ข้อ ๑๗ ต่อไป

วิธีไต่สวนมูลฟ้อง มูลฟ้อง หมายถึง มูลเหตุแห่งการฟ้องของโจทก์ ซึ่งฟ้องจำเลยด้วยมูลเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

- ๑) มูลเหตุที่พบเห็นการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเอง
 - ๒) มูลเหตุที่ได้ยินการกระทำความผิดของจำเลยด้วยตนเองหรือได้ฟังคำบอกเล่าอันควรเชื่อถือได้
 - ๓) มูลเหตุที่รังเกียจสงสัย โดยมีพฤติการณ์อันน่าเชื่อว่าจำเลยได้กระทำความผิด
- ในการไต่สวนมูลฟ้อง ตามข้อ ๑๘ เป็นการไต่สวนพยานหลักฐานฝ่ายโจทก์เพียงฝ่ายเดียว เพื่อพิสูจน์ให้เห็นข้อมูล ว่าความผิดต้องด้วยบทบัญญัติแห่งพระวินัยและคำฟ้องมีมูลอย่างไรอย่างหนึ่งดังที่กล่าวมาแล้ว ถ้าคำฟ้องมีมูล ก็สั่งประทับฟ้องแล้วดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยต่อไป ถ้าไม่มีมูลก็ยกฟ้อง แต่ถ้าเป็นความผิดครุกาบัติโจทก์มีสิทธิ์อุทธรณ์ต่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ได้ คำสั่งของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ไม่มีมูลให้เป็นอันถึงที่สุด

การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมได้กำหนดไว้ ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น ชั้นอุทธรณ์ ชั้นฎีกา (คล้ายคลึงกับศาลฝ่ายราชอาณาจักร) ก่อนดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยในกรณีที่เป็น ผู้กล่าวหาหรือผู้แจ้งความผิด คณะผู้พิจารณาชั้นต้นจะต้องแต่งตั้ง **พระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิรูปใดรูปหนึ่ง ให้ปฏิบัติหน้าที่โจทก์แทนสงฆ์** ยกเว้นเป็นกรณีผู้มีส่วนได้เสียและผู้เสียหาย สามารถปฏิบัติหน้าที่โจทก์เองได้จึงไม่ต้องแต่งตั้ง

สำหรับวิธีดำเนินการพิจารณาในชั้นต้นนี้ กำหนดให้โจทก์และจำเลยต้องยื่นบัญชีระบุพยานบุคคล พยานเอกสาร และพยานวัตถุ ที่ฝ่ายตนประสงค์จะอ้างอิงเป็นพยาน หลังจากนั้น คณะผู้พิจารณาชั้นต้นจะได้กำหนดนัดวัดสืบพยานโจทก์ พยานจำเลย วิธีการซักถามพยานโจทก์ พยานจำเลย ก็ลอกเลียนแบบประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความของฝ่ายราชอาณาจักร เพราะมีการกำหนดห้ามฝ่ายที่อ้างพยานใช้คำถามนำเพื่อให้พยานตอบ นอกจากนี้ยังกำหนดให้วิธีการสืบพยานโดยวิธีเดินเผชิญสืบ หรือโดยวิธีส่งประเด็นไปสืบในเขตที่เป็นภูมิลำเนาของพยานได้ด้วย เมื่อมีการสืบพยานฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยและพยานหลักฐานที่คณะผู้พิจารณาชั้นต้นนำมาสืบเสร็จแล้ว ให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้นดำเนินการวินิจฉัย ถ้าจำเลยมิได้กระทำความผิดหรือการกระทำไม่เป็นความผิด หรือมีเหตุผลที่ไม่ต้องลงนิคหกรรมให้วินิจฉัยยกฟ้อง ถ้าจำเลยกระทำความผิดหรือการกระทำของจำเลยเป็นความผิด หรือไม่มีเหตุผลยกเว้นโทษ ให้วินิจฉัยลงนิคหกรรมแก่ความผิด

เมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้นมีคำวินิจฉัยแล้ว ฝ่ายโจทก์จำเลยไม่เห็นฟ้องด้วยกับคำวินิจฉัย มีสิทธิยื่นอุทธรณ์เพื่อให้คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์พิจารณาวินิจฉัยได้ และเมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์มีคำวินิจฉัยแล้ว ฝ่ายโจทก์จำเลยไม่เห็นฟ้องด้วยกับคำวินิจฉัย มีสิทธิยื่นฎีกา เพื่อให้คณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาพิจารณาวินิจฉัยได้ คำวินิจฉัยชั้นฎีกาเป็นอันถึงที่สุด

ซึ่งคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ มีอันดับตามที่กำหนดไว้ในข้อ ๒๔ ดังนี้

(๑) ถ้าอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นซึ่งมี**เจ้าคณะอำเภอ**เป็นหัวหน้า คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ประกอบด้วย เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะจังหวัด ให้เจ้าคณะภาคเลือกเจ้าคณะจังหวัดในภาคนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

(๒) ถ้าอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นซึ่งมี**เจ้าคณะจังหวัด**เป็นหัวหน้า คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ประกอบด้วย เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าสังกัด ถ้าไม่มีรองเจ้าคณะภาค ให้เจ้าคณะใหญ่เลือกเจ้าคณะภาคในหนนั้นเข้าร่วมอีก ๑ รูป

(๓) ถ้าอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นซึ่งมี**เจ้าคณะภาค**เป็นหัวหน้า คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ประกอบด้วย เจ้าคณะใหญ่ และเจ้าคณะภาคในหนนั้น ที่มีได้ร่วมในการพิจารณาชั้นต้น ซึ่งเจ้าคณะใหญ่เลือกพิจารณาเลือกเข้าร่วมอีก ๒ รูป

(๔) ถ้าอุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นซึ่งมี**เจ้าคณะใหญ่**เป็นหัวหน้า ให้เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

ส่วนคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา ตามที่กำหนดไว้ในข้อ ๒๖ ให้เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคม

ข้อสังเกตของกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ในระหว่างการพิจารณาของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นตามข้อ ๓๕ (๔) ในระหว่างการพิจารณาของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ ตามข้อ ๔๔ (๒) และในระหว่างการพิจารณาของคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา ตามข้อ ๕๑ ถ้าจำเลยพ้นจากความเป็นพระภิกษุให้ยุติการพิจารณา เว้นแต่ในกรณีความผิดครุภาพัตติ ซึ่งหมายถึงว่า ในระหว่างการพิจารณาจำเลยได้ลาสิกขาไปแล้วให้หยุดการพิจารณา ยกเว้นถ้าเป็นความผิดที่มีโทษถึงสึกให้พิจารณาวินิจฉัยต่อไป ผู้วิจัยจึงเห็นว่า แม้จำเลยจะพ้นจากความเป็นพระภิกษุไป แต่คณะผู้พิจารณาควรที่จะต้องพิจารณาวินิจฉัยให้ได้ความจริงว่า จำเลยได้กระทำความผิดหรือไม่และวินิจฉัยโทษไปตามความผิดแม้ในขณะที่จำเลยจะไม่มีสถานะเป็นพระภิกษุก็ตาม จากกรณีดังกล่าวนี้ จึงเกิดปัญหาให้ถกเถียงกัน โดยยังหาข้อยุติตามข้อ ๑๒ ไม่ได้ว่า ถ้าพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหาว่า กระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย แต่ได้ลาสิกขาไปก่อนที่จะมีการพิจารณารับคำฟ้อง หมายถึงว่า ขณะยื่นฟ้อง ผู้ถูกฟ้องไม่มีสถานะเป็นพระภิกษุ ผู้พิจารณาจะรับคำฟ้องไว้ได้หรือไม่ เรื่องนี้ยังมีแนวความคิดเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเมื่อผู้ถูกฟ้องไม่มีสถานะเป็นพระภิกษุแล้วก็ไม่จำเป็นต้องฟ้อง เพราะการฟ้องเป็นการบังคับให้สึก แต่อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า แม้ผู้ถูกฟ้องจะไม่มีสถานะเป็นพระภิกษุ แต่ขณะกระทำความผิดเป็นพระภิกษุ ผู้พิจารณาจะต้องรับคำฟ้องไว้ เพื่อพิจารณา วินิจฉัยความผิดเสียก่อน เนื่องจากความผิดครุภาพัตติ เมื่อพระภิกษุต้องเข้าแล้ว ต้องขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที และจะอุปสมบทใหม่อีกไม่ได้ ซึ่งความเห็นทั้งสองฝ่ายยังหาข้อยุติไม่ได้ แต่ผู้วิจัยเห็นว่า แม้ขณะยื่นฟ้องจะไม่มีสถานะเป็นพระภิกษุก็ตาม แต่ความผิดเกิดขึ้นขณะเป็นพระภิกษุสมควรที่จะได้รับการพิจารณาวินิจฉัยความผิดเพื่อพิสูจน์ สิทธิในการบวชต่อไป จะได้ไม่เกิดปัญหา ในภายหน้า ตัวอย่างเช่น กรณีอดีตพระครูธรรมธร วันชัย ถาวโร และ อดีตพระปฏิเวทธิศิษย์

ส่วนวิธีการบังคับตามคำวินิจฉัย กำหนดให้เป็นหน้าที่พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาใกล้ชิดของจำเลยรูปนั้น ขออารักขาต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายราชอาณาจักร

ในส่วนที่แตกต่างจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความของฝ่ายราชอาณาจักร ก็คือ โจทก์และจำเลย จะแต่งตั้งผู้ใดให้ว่าต่างหรือแก้ต่างในการไต่สวนมูลฟ้องและการพิจารณาวินิจฉัย การลงนิคหกรรมไม่ได้นั่นเอง

เห็นได้ว่าตามกฎหมายอาญาที่คณะสงฆ์ไทยใช้เป็นเครื่องมือได้วางลำดับขั้นตอน กระบวนการและวิธีการเกี่ยวกับการระงับอธิกรณ์ในกรอบของนิคหกรรมไว้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ เพื่อแสดงให้เห็นตัวอย่างการนำไปใช้จริงในสังคมไทย จึงขอยกตัวอย่างการระงับอธิกรณ์ของพระสงฆ์ ที่ถูกกล่าวหาว่าประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ดังนี้

๓.๓ ตัวอย่างการระงับอธิกรณ์

๑. อธิกรณ์พระครูใบฎีกา นิกธมมวาที คณะสงฆ์ได้ดำเนินการตามกฎหมายอาญา มาตรา ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ประกอบมาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งถือว่าเป็นอธิกรณ์แรกในคณะสงฆ์ไทยที่นำเอากระบวนการลงนิคหกรรมตามกฎหมายอาญา มาใช้บังคับ

พระครูใบฎีกา นิกธมมวาที เดิมชื่อนิกธ ยศคำจู่ เกิดที่บ้านสันปง ตำบลสันทราย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เมื่ออายุได้ ๑๐ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดสันปง ตำบลสันทราย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาได้ย้ายไปเรียนวิปัสสนาที่วัดสวนดอก อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ กับหลวงปู่ครูบาคำแสน อินทจกโก เมื่ออายุได้ ๑๓ ปี จึงได้กลับไปอยู่วัดสันปงอีก ซึ่งพอตีเจ้าอาวาสวัดสันปงได้ลาสิกขา จึงได้ปกครองดูแลวัดสันปงแทนเจ้าอาวาสอยู่ระยะหนึ่ง อุปสมบท เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๙ ที่วัดสันปง และได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดสันปง ต่อมาได้รับฐานานุกรมของ พระราชธรรมภาณี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร เป็น พระครูใบฎีกา

เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๓๓ นายชัยภักดิ์ ศิริวัฒน์ เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะผู้กล่าวหา ตามข้อ ๔ (๘) และนางสาวอรปวีณา บุตรขุนทอง ในฐานะ ผู้เสียหาย ตามข้อ ๔ (๕) แห่งกฎหมายอาญา มาตรา ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ได้ยื่นคำกล่าวหาและคำฟ้องตามลำดับต่อเจ้าคณะแขวงตลาดบางเขนเขต ๑ วัดดอนเมือง กรุงเทพมหานคร กล่าวหาพระครูใบฎีกา นิกธมมวาที เจ้าอาวาสวัดสันปง อำเภอพร้าว จังหวัด เชียงใหม่ ว่า ขณะเกิดเหตุพระครูใบฎีกา นิกธมมวาที มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดสันปง เมื่อ ระหว่างตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๒๖ จนถึงเดือนมิถุนายน ๒๕๓๓ ทั้งเวลากลางวันและกลางคืน ติดต่อกัน พระครูใบฎีกา นิกธมมวาที ได้ติดต่อกับความสัมพันธ์อันสามีมักรรยกับนางสาวอรปวีณา บุตรขุนทอง ในขณะที่ยังครองเพศบรรพชิตอยู่ โดยได้ติดต่อไปมาหาสู่กับผู้เสียหายที่บ้านบิฑามารดา ของผู้เสียหายที่อำเภอเมืองสระบุรี และต่อมาได้เข้าบ้านให้ผู้เสียหายอยู่อาศัยที่หมู่บ้านปิ่นเจริญ แขวง ทุ่งสีกัน เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร และได้มาพักอาศัยหลับนอนอยู่กับผู้เสียหายจนตั้งท้อง ซึ่ง การกระทำของพระครูใบฎีกา นิกธมมวาที เป็นเหตุให้พระพุทธรูปและคณะสงฆ์มีวามอง ถือ ได้ว่าได้ละเมิดพระธรรมวินัยขั้นสูงสุดเป็นปฐมปาราชิก เหตุเกิดที่ตำบลสันทราย และแขวงทุ่งสีกัน เกี่ยวเนื่องกัน เจ้าคณะแขวงบางเขนเขต ๑ ซึ่งเป็นผู้พิจารณาตามข้อ ๗ ข คือความผิดเกิดขึ้นในเขต

จังหวัดที่มีได้สังกัดอยู่ เป็นอำนาจของเจ้าคณะตำบลเจ้าของเขตเป็นผู้พิจารณา ได้ตรวจลักษณะของ ผู้กล่าวหา กับผู้ฟ้องแล้วประกอบด้วยลักษณะตามข้อ ๔ (๘) ข คือเป็นคฤหัสถ์ผู้นับถือพระพุทธศาสนา มีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี บริบูรณ์ มีความประพฤติเรียบร้อย มีวาจาเป็นที่เชื่อถือได้มีอาชีพเป็นหลักฐาน และตามข้อ ๔ (๖) ก คือ เป็นผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้เสียหายซึ่งฟ้องพระภิกษุต่อพระภิกษุผู้พิจารณา คำกล่าวหา กับคำฟ้องประกอบด้วยลักษณะข้อ ๑๒ (ข) จึงมีคำสั่งรับคำกล่าวหาและคำฟ้องไว้ พิจารณา มีหนังสือแจ้งให้พระครูใบฎีกา นิกธ ธรรมวาที มาพบเพื่อรับทราบคำกล่าวหา คำฟ้อง และ ให้การแก้ข้อกล่าวหา พระครูใบฎีกา นิกธ ธรรมวาที ให้การปฏิเสธข้อกล่าวหาทั้งหมด ผู้พิจารณา จึงส่งเรื่องให้เจ้าคณะเขตบางเขน หัวหน้าคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ดำเนินการต่อไป ซึ่งได้ไต่สวนมูล ฟ้องและประทับฟ้องในความผิดพระวินัย ชั้นอาบัติ ปฐมปาราชิก และได้ทำการสืบพยานหลักฐาน เสร็จสิ้น จนเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๓๓ จึงได้มีคำวินิจฉัยว่าพระครูใบฎีกา นิกธ ธรรมวาที ได้ ประพฤติล่วงละเมิดพระวินัยชั้นปฐมปาราชิก ให้สึกภายใน ๒๔ ชั่วโมง นับแต่เวลาที่ได้ทราบ คำวินิจฉัย ทั้งนี้ ตามมาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ภายหลังอภิรณห์เรื่องนี้ ได้นำขึ้นสู่การพิจารณาวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา ซึ่งการพิจารณาวินิจฉัย ได้ยื่นตามคำวินิจฉัยของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น และอภิรณห์เรื่องนี้ได้ถึงที่สุดเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๓๔ เมื่อมหาเถรสมาคม ในฐานะคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา มีคำวินิจฉัยยื่นตามคำวินิจฉัยของคณะผู้ พิจารณาชั้นอุทธรณ์ จึงเป็นการปิดตำนานพระนักเทศน์ผู้ได้นายา “ทวารนรก สวรรค์”

๒. อภิรณห์ พระโพธิ์รักษ์ อภิรณห์เรื่องนี้คณะสงฆ์ได้ใช้รูปแบบ สังฆกรรม ลงนิกหกรรม ตามพระธรรมวินัย ทำปกาสณียกรรม ประกอบมาตรา ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้มีกลุ่มบุคคลที่เรียกกันว่า “สันตือโศก” มีพระโพธิ์รักษ์ เป็นหัวหน้า พระโพธิ์รักษ์ ได้บวชเป็นพระภิกษุในคณะสงฆ์ไทย ฝ่ายธรรมยุต เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๓๑ ณ วัดอโศการาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ มีพระราชวรคุณ เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อบวชแล้ว พระโพธิ์รักษ์ ไม่ได้ปฏิบัติตามระเบียบของวัด เจ้าอาวาสตักเตือน สั่งสอน แต่พระโพธิ์รักษ์ไม่ยอมปฏิบัติตาม เจ้าอาวาสวัดอโศการาม จึงได้ยึดหนังสือสุทธิและบันทึกไว้ในใบสุทธิว่า “พระรัก โพธิ์รักขิต ได้ลาสิกขาไปจากวัดอโศการาม ตั้งแต่วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๑๖ โดยได้รับการอุปสมบทฝ่ายมหานิกาย” จึงพ้นสังกัดวัดอโศการาม ต่อมาไปสมัครเข้าสังกัดเป็น มหานิกายที่วัดหนองกระทุ่ม ตำบลทุ่งลูกนก อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม พระโพธิ์รักษ์ สังกัด วัดหนองกระทุ่มก็จริง แต่กลับไปจำพรรษาอยู่ที่สำนักแดนอโศก ซึ่งตั้งในที่ดินเอกชน เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๑๘ ได้ออกแถลงการณ์ประกาศไม่ยอมอยู่ภายใต้การปกครองของคณะสงฆ์ไทยทุกระดับ จนถึงมหาเถรสมาคมและสมเด็จพระสังฆราช และไม่ยอมอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยพระโพธิ์รักษ์ ได้ตั้งตนเป็นพระอุปัชฌาย์ ทำการบวชให้แก่คฤหัสถ์ทั้งชายและหญิง เอง โดยที่มีได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ตามกฏมหาเถรสมาคม นอกจากนั้นยังได้สั่งสอน ให้ผู้เลื่อมใสศรัทธาปฏิบัติขัดแย้งกับขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี เช่น ไม่กราบไหว้พระพุทธรูป ไม่บูชาด้วยดอกไม้ ฐูปเทียน ไม่สวดมนต์ ไม่ฉันเนื้อสัตว์ ฉันภัตตาหารแล้ว ไม่มีการอนุโมทนา ไม่มีการ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล ไม่มีการสวดปาติโมกข์ไม่มีการอธิษฐานเข้าพรรษา ปวารณาออกพรรษา ใช้บ้านเป็นวัด เรียกว่า พุทธสถาน เป็นต้น ทางราชการพิจารณาเห็นว่าจะเป็นภัยแก่ชาติบ้านเมือง

จึงได้เสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาในคราวประชุมครั้งที่ ๑๒/๒๕๒๕ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ ได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้น ๓ คณะ คือ คณะทำงานด้านพระธรรมวินัย มีนายสุชีพ ปุญญานุภาพ เป็นประธานคณะทำงานด้านกฎหมาย มีนายสมภพ โทตระกิตย์ เป็นประธานคณะทำงานด้านมวลชน มีนายสมพร เทพสิทธา เป็นประธานพิจารณาเรื่องนี้แล้วนำเสนอมหาเถรสมาคม

คณะทำงานด้านพระธรรมวินัย สรุปว่า พระโพธิ์รักษ์ประกาศตนแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ว่า ตนเป็นอริยบุคคลหลายครั้ง ซึ่งถ้าเป็นจริงก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ถ้าไม่เป็นจริง ก็ต้องอาบัติปาราชิก

คณะทำงานด้านกฎหมาย สรุปว่า พระโพธิ์รักษ์ ประกาศตัวเป็นอิสระไม่สังกัดวัดใดวัดหนึ่งและคืนหนังสือสุทธิ เป็นการกระทำที่ขัดแย้งกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และการตั้งตัวเป็นพระอุปัชฌาย์ ประพฤติปฏิบัติผิดเพี้ยนขนบธรรมเนียมหรือวัตรปฏิบัติสำหรับพระภิกษุฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย ย่อมกระทำมิได้

มหาเถรสมาคมในคราวประชุมครั้งพิเศษ ๑/๒๕๓๑ วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๑ มีมติให้ตั้งคณะกรรมการสงฆ์ ประกอบด้วย

๑. พระธรรมวโรดม	วัดชนะสงคราม	ที่ปรึกษา
๒. พระธรรมดิลก	วัดบวรนิเวศวิหาร	ที่ปรึกษา
๓. พระธรรมบัณฑิต	วัดสัมพันธวงศ์	ที่ปรึกษา
๔. พระธรรมมหาวิราญวัตร	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์	ที่ปรึกษา
๕. พระธรรมปิฎก	วัดสุทัศน์เทพวราราม	คณะเตรียมการ
๖. พระเทพมุนี	วัดยานนาวา	คณะเตรียมการ
๗. พระเทพกวี	วัดพระพิเรนทร์	คณะเตรียมการ
๘. พระราชวีราภรณ์	วัดไตรมิตรวิทยาราม	คณะเตรียมการ
๙. พระศรีสุทธิพงศ์	วัดชนะสงคราม	คณะเตรียมการ
๑๐. พระโสภณคณาภรณ์	วัดบวรนิเวศวิหาร	คณะเตรียมการ

ให้คณะเตรียมการคณะนี้เป็นคณะกรรมการสงฆ์ด้วย มีหน้าที่ศึกษาหาข้อมูล เตรียมเอกสารรวบรวมพยานหลักฐาน เสนอประกอบการพิจารณาวินิจฉัยของคณะกรรมการสงฆ์

คณะเตรียมการการสงฆ์ ได้ศึกษาข้อมูลรวบรวมพยานหลักฐาน มีข้อสรุปเพื่อประกอบการพิจารณาของคณะกรรมการสงฆ์เกี่ยวกับพระโพธิ์รักษ์ รวม ๗ ข้อ

๑. การล่วงละเมิดพระวินัยถึงขาดความเป็นภิกษุ
๒. การประกาศด้านพระวินัยที่ห้ามอวดคุณพิเศษ
๓. การล่วงละเมิดกฎหมายบ้านเมือง
๔. การบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา และความมั่นคงของชาติ
๕. การประกาศตนเล่นการเมืองและเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างเปิดเผย
๖. การมุ่งมั่นทำพระธรรมวินัยให้วิปริต
๗. การประกาศแยกตัวไม่ขึ้นต่อการปกครองคณะสงฆ์ไทย

คณะกรรมการสงฆ์ ได้ประชุมเมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๓๒ ณ หอประชุมพุทธมณฑล มีความเห็นเป็นเอกฉันท์ ๔ ข้อ คือ

๑. ให้มหาเถรสมาคมใช้อำนาจตามมาตรา ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีคำสั่งให้พระโพธิรักษ์ สละสมณเพศเสีย

๒. บุคคลที่พระโพธิรักษ์ ทำให้ปรากฏภาวะเสมือนอยู่ในสมณเพศ ให้ประกาศว่ามีผู้ใช้ที่ บวชถูกต้องต้องตามพระวินัย แต่ถ้าผู้ใดประสงค์จะได้เพศสมณะโดยถูกต้อง ตามพระธรรมวินัย ให้มา แสดงตัวและแสดงความสัจจริงต่อเจ้าคณะจังหวัดผู้เป็นการกสงฆ์ขึ้นไป ขอรับบรรพชาอุปสมบท

๓. ให้กระทำปกาสณียกรรม ประกาศข้อเท็จจริงให้พุทธบริษัททราบโดยทั่วกัน เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำมาแล้วในกรณีพระเทวทัต ตามความในพระวินัยปิฎก เล่ม ๗ ข้อ ๓๖๒ หน้า ๑๗๓ ทั้งนี้โดยวิธีการต่าง ๆ ด้วยความหวังผลอย่างแท้จริง ภายใต้ความสำนึกว่า ฝ่ายที่กระทำคามผิดนั้น ได้สร้างพลังมวลชนห้อมล้อมไว้แล้วอย่างกว้างขวางและเป็นปีกแผ่น

๔. ให้กรมการศาสนา แจกแก่พระภิกษุสามเณรทั้งพระราชอาณาจักรให้ทราบข้อเท็จจริง และมีให้คบหาสมาคมหรือให้ความร่วมมือใด ๆ

ในคราวประชุมมหาเถรสมาคมครั้งที่ ๑๕/๒๕๓๒ วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๓๒ มหาเถรสมาคมพิจารณาติการกสงฆ์ทั้ง ๔ ข้อดังกล่าวแล้ว มีมติเป็นเอกฉันท์เห็นชอบตามมติของคณะกรรมการ กสงฆ์ทุกประการ และมีมติแต่งตั้งคณะกรรมการปกาสณียกรรม มีพระธรรมมหาวิราญวัตร เป็นประธาน ดำเนินการต่อไป ซึ่งประธานคณะกรรมการปกาสณียกรรม ได้ประกาศ ณ วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๓๒

ภายหลังต่อมามหาเถรสมาคมในคราวประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๓๒ วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๓๒ มหาเถรสมาคมจึงได้มีคำสั่งให้ พระรัก โพธิรักษ์ โท หรือพระโพธิรักษ์ สละสมณเพศ ฐาน ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัย เป็นอาจิม ตามมาตรา ๒๗ (๒) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

๓. **อภิกรรมพระอธิการบุญสวน ปิยสีโล** อภิกรรมเรื่องนี้คณะสงฆ์ได้ใช้อำนาจตามกฎหมาย มหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ และมาตรา ๒๖ แห่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ดำเนินการระงับอภิกรรม

อภิกรรมเรื่องนี้ ฝ่ายผู้เสียหายโดยนางสาริตถ์ ประทุมนอก ผู้เสียหาย ได้กล่าวหา พระอธิการบุญสวน ปิยสีโล ต่อหน้าพระครูประยุตสารธรรม เจ้าคณะตำบลหนองสองห้อง เขต ๑ ซึ่งเป็นพระอุปชฌาย์ของผู้ถูกกล่าวหา ว่ามีความสัมพันธ์ฉันชู้สาวกับพระอธิการบุญสวน ปิยสีโล ก่อนแล้ว โดยคณะสงฆ์ได้พยายามระงับอภิกรรม คณะสงฆ์โดยพระครูสุทัตถ์บุญญสาร รองเจ้าคณะ อำเภอนองสองห้อง พระครูนิมิตธีรคุณ เจ้าคณะตำบลคิมชาติ พระครูปราโมทย์วีระธรรม รองเจ้าคณะตำบลคิมชาติ ซึ่งเป็นคณะกรรมการสอบสวน ได้ร่วมพิจารณาระงับอภิกรรมในเบื้องต้น ด้วย โดยได้สอบถามอภิกรรมที่เกิดขึ้นกับพระอธิการบุญสวน ปิยสีโล แต่พระอธิการบุญสวน ปิยสีโล ไม่เอื้อเพื่อต่อเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ ไม่ยอมให้การใด ๆ ทั้งสิ้น คณะกรรมการได้แจ้งเป็นหนังสือให้ พระอธิการบุญสวน ปิยสีโล มาให้การต่อคณะกรรมการถึง ๓ ครั้ง แต่พระอธิการบุญสวน ปิยสีโล ไม่ยอมมาให้การเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองแต่อย่างใด จากคำให้การของนางสาริตถ์ ประทุมนอก สรุปว่า ผู้เสียหาย กับพระอธิการบุญสวน ปิยสีโล ได้รู้จักติดต่อกันมาตั้งแต่ ปลายปี ๒๕๕๐ เป็นต้นมา เพราะบิดาของผู้เสียหายได้บวชเป็นพระภิกษุและไปจำวัดอยู่ที่ วัดศรีโพธิ์ทอง ซึ่งผู้ถูกกล่าวหาเป็นเจ้าของวัดอยู่ โดยผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหาที่เป็นญาติพี่น้องกัน

ผู้เสียหายและผู้ถูกกล่าวหาได้ไปมาหาสู่กัน บางครั้งผู้เสียหายก็มาที่วัดศรีโพธิ์ทอง บางครั้งผู้ถูกกล่าวหา ก็ไปหาผู้เสียหายที่บ้านหนองม่วง ตำบลชัยศรี อำเภอหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ ทุกครั้งจะมีการร่วมหลับนอนกันฉันทูสาว รวมเป็นเวลาประมาณ ๑ ปี ต่อมาผู้ถูกกล่าวหา ตีตัวออกห่าง เป็นเหตุให้ผู้เสียหายโจทอภีกรรมขึ้นต่อหน้าสงฆ์ เพื่อให้ผู้ถูกกล่าวหาได้สึกออกมาเลี้ยงดูผู้เสียหาย ฉันทามีภรรยา แม่นผู้เสียหายไปแจ้งความที่สถานีตำรวจภูธรหนองสองห้อง เพื่อให้มีการเจรจา ดำเนินการให้ผู้ถูกกล่าวหาได้รับผิดชอบดูแลผู้เสียหาย และการดำเนินการฟ้องร้องต่อศาลจังหวัดพล เพื่อบังคับให้ผู้ถูกกล่าวหาได้รับผิดชอบความเสียหายต่อผู้เสียหาย พฤติการณ์ของผู้ถูกกล่าวหาไม่ยอมให้การใด ๆ ต่อคณะกรรมการ นำพาผู้เสียหายมาถอนคำให้การเดิมต่อคณะกรรมการ พยายามติดต่อเกลี้ยกล่อมผู้เสียหายให้ถอนคดีความ โดยมีนางเลี่ยน พรหมรักษา เป็นผู้รู้เห็นพฤติการณ์ระหว่างผู้เสียหายกับผู้ถูกกล่าวหาเป็นอย่างดี คณะกรรมการได้เปิดแผนบันทึกเสียงการสนทนาทางโทรศัพท์ ระหว่างผู้เสียหายกับนางเลี่ยน พรหมรักษา และพระอธิการบุญสวน ปิยสีโลแล้ว มีการพูดคุยกันในลักษณะผู้เสียหายกับพระอธิการบุญสวน ปิยสีโล มีความสัมพันธ์ฉันทูสาวกันและต้องการระงับเรื่องที่เกิดขึ้น จากพฤติการณ์ดังกล่าวคณะกรรมการจึงพิจารณาเชื่อว่า นางสำริตย์ ประทุมนอก กับพระอธิการบุญสวน ปิยสีโล มีความสัมพันธ์ฉันทูสาวกันจริง ถือได้ว่าพระอธิการบุญสวน ปิยสีโล ได้ประพฤติก่อให้เกิดพระธรรมวินัยชั้นอาบัติปฐุมปาราชิก ต้องสึกให้พ้นจากความเป็นพระภิกษุ และได้รายงานผลการสอบสวนพร้อมเสนอความเห็นต่อเจ้าคณะอำเภอหนองสองห้อง ต่อมาเจ้าคณะอำเภอหนองสองห้อง ได้อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๒๐ (๑) (๓) และ (๕) แห่งกฎหมายธรรมนูญสมณฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ จึงมีคำสั่งให้พระอธิการบุญสวน ปิยสีโล พ้นจากความเป็นพระภิกษุ ต้องสึกภายใน ๒๔ ชั่วโมงนับแต่วันที่ทราบคำวินิจฉัย ทั้งนี้ตาม มาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

๔. อภิกรรมพระยันตระ (หรือพระวินัย อมโร หรือนายวินัย ละอองสุวรรณ) อภิกรรม
เรื่องนี้คณะสงฆ์ได้พิจารณา

กรณีพระวินัย อมโร สืบเนื่องจากนางทิพวรรณ ทิพย์ทัศน์ และนางบุญช่วย รุกขชาติ กล่าวหาพระวินัย อมโร ล่วงละเมิดอาบัติปาราชิกเสพเมถุนกับนางจันทิมา มายะรังสี ยื่นฟ้องต่อคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งประกอบด้วย พระครูสถิตศีลาจาร วัดรามประดิษฐ์ เจ้าคณะอำเภอปากพนัง (ธรรมยุต) หัวหน้าคณะผู้พิจารณา พระครูบริหารสังฆกิจ เจ้าคณะตำบลปากพนังฝั่งตะวันออก (ธรรมยุต) และพระครู สุธรรมสมาจาร คณะผู้พิจารณาได้ไต่สวนมูลฟ้อง และมีคำสั่งประทับฟ้อง เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘ ในระหว่างการพิจารณาของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น มหาเถรสมาคมได้ประชุมครั้งพิเศษ ๓/๒๕๓๘ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๓๘ พิจารณาจากรายงานของคณะผู้พิจารณาชั้นต้นและพยานหลักฐานอื่นประกอบกันแล้วเห็นว่า พระวินัย อมโร ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยหลายเรื่อง เช่น นำบัตรเครดิตเข้าไปใช้จ่ายในสถานบริการทางเพศที่ประเทศออสเตรเลีย และประเทศนิวซีแลนด์หลายครั้ง ฟ่านักอยู่บ้านเดียวกันกับนางจันทิมา มายะรังสี ที่ประเทศยูโกสลาเวีย นานประมาณถึง ๘ เดือน ทั้งถูกกล่าวหาและถูกฟ้องร้องว่า ได้ประพฤติก่อให้เกิดพระธรรม

วินัยชั้นอันติมวัตถุกับมาตุคามหลายราย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้ประพุดีลวงละเมิด พระพระธรรมวินัยอื่น ๆ อันเป็นโลกวัชชะ อีกหลายเรื่อง หากให้ดำรงเพศบรรพชิตต่อไป จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ อาศัยอำนาจตามมาตรา ๑๕ ตรี แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๑ (พ.ศ. ๒๕๓๘) ว่าด้วยการให้พระภิกษุสละสมณเพศ จึงให้พระวินัย อมโร สละสมณเพศ ตามคำสั่งที่ ๑/๒๕๓๘ ลงวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๓๘ พระวินัย อมโร ต้องสึกภายใน ๓ วัน ซึ่งพระวินัย อมโร ได้สึกเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๓๘

๓.๔ วิเคราะห์กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ไทย

แม้ว่ากฎหมายจะได้กำหนดกรอบแนวทางในการระงับอธิกรณ์ไว้เป็นการลงนิคหกรรม หรือการลงโทษพระภิกษุผู้ประพุดีลวงละเมิดพระธรรมวินัย โดยกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของ มหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย แต่กฎหมายก็ได้กำหนดให้อำนาจ มหาเถรสมาคมในการตรากฎหมาย มหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ ออกคำสั่ง มีมติหรือออก ประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยและจะมอบให้พระภิกษุรูปใดหรือ คณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการ เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่แทนก็ได้ ซึ่ง ณ ขณะนั้นมหาเถรสมาคมได้ ตรากฎหมายมหาเถรสมาคมในการกำหนดอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการระงับอธิกรณ์และการลงนิคหกรรมแก่ พระภิกษุผู้ประพุดีลวงละเมิดพระธรรมวินัย รวม ๓ ฉบับ ได้แก่

๑. กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ซึ่งมีข้อจำกัด ในการใช้เฉพาะกรณีการประพุดีลวงละเมิดพระธรรมวินัย ตามคำนิยามในข้อ ๔ (๒) และโดย เจตนารมณ์ของการบัญญัติมาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้บัญญัติเฉพาะ การตรากฎหมายมหาเถรสมาคม โดยกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติสำหรับการลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุ ผู้ลวงละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นเรื่องของการประพุดีปฏิบัติของพระสงฆ์

๒. กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๑ (พ.ศ.๒๕๓๘) ว่าด้วยการให้พระภิกษุสละสมณเพศ ออกโดยอาศัยอำนาจตามมาตรา ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มีข้อจำกัดการใช้ ๓ กรณี คือ การประพุดี ลวงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาจณ การไม่สังกัดอยู่วัดใดวัดหนึ่งหรือการไม่มีวัดเป็นที่อยู่เป็นหลัก แห่่ง และกรณีอธิกรณ์อยู่ระหว่างการพิจารณาตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ ปรากฏว่าจำเลย ได้ประพุดีลวงละเมิดพระธรรมวินัยอันเป็นโลกวัชชะเป็นอาจณ ซึ่งเจ้าคณะผู้ปกครองหรือมหาเถร สมาคมมีอำนาจให้สละสมณเพศได้ตามแก่กรณี

๓. กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ เป็นการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ กำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะแต่ละชั้นไว้ ซึ่งเป็นการเปิดกว้างของการใช้อำนาจของเจ้าคณะผู้ปกครองในการนำวิธีการทางพระธรรมวินัย มาอนุโลมหรือเทียบเคียงในการใช้แก้ปัญหาเมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของ เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ไว้ชัดเจนให้มีอำนาจวินิจฉัยในการลงโทษตั้งแต่เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค

ในส่วนของผู้ว่าราชการจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล มีอำนาจหน้าที่ในการระงับอธิกรณ์นอกจากการวินิจฉัยการลงโทษ

เห็นว่ากฎหมายอาญาแต่ฉบับที่มีวัตถุประสงค์ในการลงโทษแก่ภิกษุโดยมุ่งเน้นกรณีเฉพาะการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติผิดแปลกไปจากพระธรรมวินัยมี โดยเฉพาะกฎหมายอาญา มีกระบวนการและขั้นตอนที่ยุ่งยากเพราะเป็นการลอกเลียนแบบกระบวนการวิธีพิจารณาความอาญามาใช้บังคับใช้สำหรับการกล่าวหาอาบัติหนัก แต่ก็มีทั้งจุดอ่อนและจุดแข็งในการใช้กฎหมายอาญาดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยจะได้เปรียบเทียบจุดอ่อนและจุดแข็งดังนี้

จุดแข็ง (การลงโทษ)	จุดอ่อน (การลงโทษ)
<p>๑. มีผู้เสียหาย ผู้มีส่วนได้เสีย ผู้กล่าวหา ผู้แจ้งความผิด เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการคุ้มครองพระพุทธศาสนา เป็นมาตรการทางสังคมที่เข้มแข็ง</p> <p>๒. สนับสนุนให้เจ้าคณะผู้ปกครองได้ศึกษาหาความรู้ทั้งทางพระธรรมวินัยและทางกฎหมาย เป็นการส่งเสริมภูมิความรู้ และสร้างความเข้มแข็งให้กับเจ้าคณะผู้ปกครอง</p> <p>๓. เป็นเครื่องมือเพื่อคุ้มครองผู้บริโภค มีให้ต้องถูกกลั่นแกล้ง ให้โอกาสพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ในการอุทธรณ์ ฎีกา เป็นกระบวนการที่อาศัยพยานหลักฐาน มีการถ่วงดุล ถือได้ว่าเป็นการลงโทษที่ยุติธรรม</p>	<p>๑. หากไม่มีผู้เสียหาย ผู้มีส่วนได้เสีย ผู้กล่าวหา ผู้แจ้งความผิด ยื่นคำฟ้อง หรือยื่นคำกล่าวหา ผู้พิจารณาก็ไม่สามารถดำเนินการได้</p> <p>๒. การนำกระบวนการและวิธีการทางกฎหมายมาดำเนินการอาจจะไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ของพุทธบัญญัติในการแก้ไขปัญหาโดยมุ่งหมายความสามัคคีและความปรองดองในหมู่สงฆ์</p> <p>๓. ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทันทั่วทั้ง เพราะต้องใช้เวลาเนื่องจากมีกระบวนการ อุทธรณ์ ฎีกา อาจกลายเป็นเครื่องมือของพวกอลัชชี หากผู้พิจารณาไม่มีความรู้ในด้านกฎหมาย อาจทำให้กระบวนการไม่ถูกต้องเสียเวลาและในการพิจารณาใหม่</p>

จากตัวอย่างปัญหาอธิกรณ์ที่ยกมาข้างต้น เห็นว่ามหาเถรสมาคมไม่ได้ยึดกรอบของกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ยังให้น้ำหนักความสำคัญของพระธรรมวินัย เห็นได้จากกรณีคดีของพระโพธิ์รักษ์ ซึ่งใช้ขั้นตอนอธิกรณ์สมถ ๗ ระงับด้วยวิธีสัมมุขาวินัย สังฆกรรม ประเพณีนิคกรรม

พระพุทธศาสนามีพุทธวิธีในการแก้ไขปัญหาทั้งโดยอาศัยหลักการทางพระธรรมวินัยและในทางกฎหมายที่บัญญัติขึ้นในภายหลัง อาจจะมีมีความแตกต่างกันบ้าง แต่ก็มิได้หมายความว่าขัดแย้งกันในหลักการ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำไปวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นส่วนเหมือนและส่วนต่างในลำดับต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ ระหว่างคัมภีร์พระพุทธศาสนากับกฎหมายอาญา

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับกฎหมายอาญาเพื่อทราบถึงแนวทางและความแตกต่างในการระงับอธิกรณ์

จากการศึกษาแนวทางการระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทระหว่างคัมภีร์พระพุทธศาสนากับกฎหมายอาญามีข้อสังเกตเกี่ยวกับการกำหนดหลักการเพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้ดังนี้

- ๔.๑. ประเภทปัญหา
- ๔.๒ เครื่องมือที่ใช้จัดการกับปัญหาหรือความขัดแย้ง
- ๔.๓ ผู้มีอำนาจในการใช้เครื่องมือ
- ๔.๔ การเข้าสู่กระบวนการพิจารณา
- ๔.๕ กระบวนการพิจารณา
- ๔.๖ วิธีการบังคับในการลงโทษ

จากหลักการดังกล่าวผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ระหว่างในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับกฎหมายอาญาได้ดังนี้

๔.๑. ประเภทของปัญหาหรือความขัดแย้ง

จากการศึกษาแนวทางการระงับปัญหาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นถึงความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ กล่าวคือ อริยสัจ ๔ โดยพิจารณาเห็นทุกข์ หรือปัญหา เกิดจากความขัดแย้งในความคิดเห็นของมนุษย์เอง ความขัดแย้งในความคิดเห็น ซึ่งนับว่าเป็นธรรมดาหรือธรรมชาติของมนุษย์ ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะเป็นปุถุชนคนธรรมดา หรือภิกษุสงฆ์ หรือแม้แต่พระอรหันต์เอง เพราะทุกคนมีความจำกัดในการรับรู้เรื่องราวต่อสิ่งต่าง ๆ แตกต่างกันไป และทุกครั้งที่เกิดปัญหาหรือความขัดแย้ง พระพุทธองค์ทรงย้ำเตือนสาวกให้ใช้ กุณสมุทัย วิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาที่คร่าไป ดังที่พระองค์ได้ทรงตรัสกับสาวกในการวิเคราะห์ประเด็นความขัดแย้งว่า

ถ้าเธอทั้งหลาย พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ ภายในหรือภายนอก เธอทั้งหลายพึงพยายามเพื่อละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปภายในหรือภายนอกนั้นแล ถ้าเธอทั้งหลายไม่พิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทเช่นนี้ ภายใน หรือภายนอก เธอทั้งหลายพึง

ปฏิบัติเพื่อให้มูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้นไม่ยึดเยื้อต่อไป การละมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปย่อมมีได้ และมูลเหตุแห่งการวิวาทที่เป็นบาปนั้น ย่อมไม่ยึดเยื้อต่อไป^๑

เนื่องจากภิกษุสงฆ์มีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องหล่อหลอมกลมกล่อมเกลารวมจิตใจและศีลาจารวัตรไว้ทั้งดงาม เป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ขณะเดียวกันพระธรรมวินัยก็เป็นต้นเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ เพราะความคิดเห็นในพระธรรมวินัยที่แตกต่างอันเนื่องมาจากการตีความพระธรรมคำสอนที่ต่างกันไป จากการถูกจำกัดในการรับรู้หรือการมีโอกาสในการศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัยที่แตกต่างจึงมีความคิดเห็นที่แปลกแยกออกไปตามองค์ความรู้แต่ละองค์ซึ่งเป็นเรื่องของทฤษฎี (ทฤษฎีสัมมัญญา) การประพฤติปฏิบัติตามที่เข้าใจในพระธรรมวินัยที่คลาดเคลื่อนแตกต่างกัน อันเป็นเรื่องของศีล (ศีลสัมมัญญา) การโจททกล่าวหากันในเรื่องของศีลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฎฐวิบัติหรืออาชีวิวิบัติ และการปฏิบัติกิจที่สงฆ์พึงกระทำให้สงบด้วยหน้าที่ ซึ่งเรียกว่าสังฆกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาของภิกษุ ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า “อธิกรณ์” ในพระวินัยปิฎก ตามรูปศัพท์ อธิกรณ์ แปลว่า”ภารกิจที่พึงทำให้สงบ ให้เรียบร้อยเหมาะสม”^๒ เมื่อรู้สาเหตุของปัญหาแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงจำแนกประเภทของปัญหาหรือความขัดแย้งในแง่ของพระวินัยออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่

๑) ปัญหาการทะเลาะวิวาทเรื่องความคิดเห็นและการประพฤติปฏิบัติในพระธรรมวินัยที่แตกต่าง เรียกว่า วิวาทาธิกรณ์ ซึ่งจะต้องมีการชี้ว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด

๒) ปัญหาการโจททกล่าวหา การกล่าวหาฟ้องร้องกันในอาบัติต่าง ๆ เรียกว่าอนุวาทาธิกรณ์ จะต้องมีการพิจารณาว่าจริงหรือไม่จริง เพื่อลงโทษผู้ฝ่าฝืนพระธรรมวินัย และคุ้มครองผู้บริสุทธิ์ที่ถูกกล่าวหา

๓) ปัญหาการปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย อาบัติที่ต้องแล้วจะต้องแก้ไขปลดปล่อยออกจากอาบัติ หรือกระทำคืนหรือปลงอาบัติ เรียกว่า อาปัตตาธิกรณ์ ย่อมระงับในสำนักบุคคลก็มี สำนักสงฆ์ก็มี

๔) ปัญหากิจธุระอันสงฆ์พึงกระทำร่วมกันจนเสร็จ เรียกว่ากิจจาธิกรณ์ ย่อมระงับด้วยการทำสังฆกรรม

เห็นได้ว่าในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงมองปัญหาของภิกษุเป็น ๒ นัย กล่าวคือ

(๑) ปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้ง คดีพิพาท การฟ้องร้องกล่าวหา เรื่องราวโจททกันในศีลาจารวัตร การประพฤติปฏิบัติที่ต่างกันไป

(๒) ปัญหาเกี่ยวกับกิจของสงฆ์ที่ต้องกระทำตามหน้าที่ให้เสร็จสิ้น ประเภทสังฆกรรม ต่าง ๆ การจัดประเภทของปัญหา ทำให้ง่ายต่อการหาสาเหตุของปัญหา เพื่อนำสาเหตุมาวิเคราะห์ กำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหา และสามารถเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้สงบระงับและยุติลงได้ด้วยดี

^๑ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔/๕๓, วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๖/๓๓๒-๓๓.

^๒ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๑),

ในส่วนของการระงับอิทธิพลในรูปแบบของกฎหมายมหาชน จากการศึกษาวិธีการระงับอิทธิพลตามแนวทางของกฎหมายมหาชน จะพบว่า การตรากฎหมายมหาชนเป็นไปเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ ในการลงนิคหกรรม (ลงโทษ) ให้เป็นไปโดยถูกต้อง สะดวก รวดเร็วและเป็นธรรม

เหตุผลของการตรากฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ก็เนื่องด้วยการยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ มีผลให้ตำแหน่งต่าง ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายดังกล่าวต้องถูกยกเลิกไป โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เช่น ตำแหน่งสังฆนายก สังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร ซึ่งมีอำนาจหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยคดีความหรืออิทธิพล จึงจำเป็นต้องตรากฎหมายมหาชน เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติในการลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งในหมวด ๔ ว่าด้วยนิคหกรรมและการสละสมณเพศ ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๕ และ มาตรา ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ มุ่งหมายเฉพาะการให้สึกและการให้สละสมณเพศ ซึ่งเป็นโทษของการปรับอาบัติหนัก และในหมวดนี้กล่าวไว้เฉพาะเหตุของการลงโทษให้สึกและให้สละสมณเพศ กฎหมายมหาชนทั้งสองฉบับดังกล่าวเป็นเครื่องมือที่มุ่งเน้นการปราบปรามผู้กระทำความผิดเป็นสำคัญ จึงเป็นเรื่องของการกล่าวหาในศาลาจารย์หรือการประพฤติปฏิบัติของภิกษุ ซึ่งเป็นเรื่องของอนุวาทาธิกรณ์ ฉะนั้น การกำหนดประเภทปัญหาของคณะสงฆ์ไทยตามที่ปรากฏในกฎหมายมหาชนนั้น ยังไม่ครอบคลุมทุกปัญหา เหมือนเช่นสมัยพุทธกาล

๔.๒ เครื่องมือที่ใช้จัดการกับปัญหา

อิทธิพลต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นพระพุทธองค์ได้ทรงออกแบบเครื่องมือในการจัดการกับปัญหา เรียกว่า อิทธิพลสมถ ๗ ซึ่งสอดคล้องและสอดคล้องกับทุกปัญหา และทุกเครื่องมือกับการจัดการกับปัญหา ถือเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่จะต้องดำเนินการให้อิทธิพลสงบ ระงับ และยุติลงด้วยดี เครื่องมือที่จัดการกับปัญหาที่ดีที่สุดต้องมีทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (End) รวมอยู่ด้วยกัน ดังที่ได้ทราบจากการศึกษาวิธีการระงับอิทธิพลในทางคัมภีร์แล้วว่า พระพุทธองค์ได้มอบให้สงฆ์เป็นผู้ปกครองควบคุมความประพฤติของภิกษุให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย เจตนารมณ์ในการกำหนดใช้เครื่องมือแต่ละชนิดระงับอิทธิพลแต่ละประเภท ด้วยจุดมุ่งหมายอยู่ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยไม่ให้ผิดเพี้ยน ให้สังคมสงฆ์เคารพในพระธรรมวินัยซึ่งเปรียบเสมือนกฎหมายที่ใช้บังคับในหมู่ชน (๒) เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองกำจัดคนเลว ที่รวมอยู่ในสังคมและคุ้มครองคนดีให้อยู่ในสังคมสงฆ์ต่อไป และ (๓) เพื่อความปรองดองในหมู่สงฆ์ จากหลักการดังกล่าว อิทธิพลสมถ ๗ จึงเป็นเครื่องมือที่ทรงคุณค่าสามารถแก้ปัญหาได้อย่างสงบ ระงับ และยุติได้ทุกปัญหาจากการศึกษาจะพบว่าเครื่องมือแต่ละชนิดสามารถที่จะนำไปใช้ระงับปัญหาและข้อขัดแย้งประเภทอื่น ๆ ได้อย่างประสานสอดคล้อง ซึ่งไม่ได้หมายความว่าจะถูกจำกัดการใช้แก้ปัญหาได้เพียงประเภทเดียว พระพุทธองค์เป็นศูนย์รวมเพื่อปัญหาการในการปกครองคณะสงฆ์ ต่อมาเมื่อภิกษุมีเป็นจำนวนมาก พระองค์ก็ทรงกระจายอำนาจไปให้แก่สงฆ์ แต่การปกครองไม่ว่าพระองค์จะปกครอง

ภิกษุสงฆ์เองหรือมอบให้สงฆ์เป็นผู้ปกครอง การปกครองก็อยู่บนฐานของธัมมาธิปไตยยะ คือ การปกครองหรือการทำหน้าที่ด้วยความชอบธรรม

ความชอบธรรม หรือความถูกต้อง เป็นหัวใจของรูปแบบการจัดการปัญหาความขัดแย้ง ในหลักของอริกถสมถะ ๗ ซึ่งประกอบด้วย

- (๑) วิธีการจัดการความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย)
- (๒) วิธีการจัดการความขัดแย้งโดยถือสติเป็นหลัก (สติวินัย)
- (๓) วิธีการจัดการความขัดแย้งโดยยกประโยชน์ขณะเป็นบ้า (อมุหวินัย)
- (๔) วิธีการจัดการความขัดแย้งโดยถือเอาคำรับของจำเลย (ปฏิญญาตกรณะ)
- (๕) วิธีการจัดการความขัดแย้งโดยถือเอาเสียงข้างมาก (เยภุยยลิกา)
- (๖) วิธีการจัดการความขัดแย้งด้วยการลงโทษผู้กระทำผิด (ตัสสาปยลิกา)
- (๗) วิธีการจัดการความขัดแย้งโดยการประนีประนอม (ติณวัตรถารกะ)

ซึ่งในชุดวิธีการจัดการความขัดแย้งจะประกอบไปด้วยความชอบธรรม ในรูปแบบของความพร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) คู่กรณีจะได้รับการพิจารณาตัดสินข้อพิพาทหรือข้อขัดแย้งอย่างโปร่งใส ยุติธรรม และตรวจสอบได้

สัมมุขาวินัย เป็นวิธีการระงับอริกถในที่พร้อมหน้า ซึ่งได้ศึกษาแล้ว ว่า ต้องพร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าบุคคล พร้อมหน้าวัตถุ พร้อมหน้าธรรมวินัย ใช้ระงับอริกถความขัดแย้งได้ทั้ง ๔ ประเภท วิวาทาธิกถณ์ อนุวาทาธิกถณ์ อาปัตตาธิกถณ์ และกิจจาธิกถณ์

พร้อมหน้าสงฆ์ คือ ภิกษุเข้าประชุมครอบงำกำหนดสงฆ์ที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย^๓

พร้อมหน้าบุคคล คือบุคคลผู้เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น อยู่พร้อมกัน

พร้อมหน้าวัตถุ ได้แก่ยกเรื่องที่เกิดขึ้น (อริกถณ์) นั้น วินิจฉัย

พร้อมหน้าธรรมวินัยนั้น ได้แก่วินิจฉัยถูกโดยธรรมถูกโดยวินัย

สติวินัย เป็นวิธีการระงับอริกถที่ยกเอาสติขึ้นเห็นหลัก ได้แก่กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติเต็ม เพื่อระงับอนุวาทาธิกถณ์ ที่มีผู้โจทด้วยสี่ลวิบัติ

อมุหวินัย เป็นวิธีการระงับอริกถให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว ได้แก่กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกถณ์ที่มีผู้โจทด้วยละเมิดที่ทำขณะเป็นบ้า

ปฏิญญาตกรณะ เป็นวิธีการระงับอริกถที่ทำตามรับ ได้แก่ปรับอาบัติตามที่ผู้รับเป็นสัตย์ เช่นการแสดงอาบัติก็จัดว่าทำปฏิญญาใช้ระงับอาปัตตาธิกถณ์ บางครั้งก็เกี่ยวเนื่องด้วยอนุวาทาธิกถณ์

^๓ ต่อหน้าสงฆ์ คือ ต่อหน้าคณะพระภิกษุที่เป็นผู้ดำเนินการแก้ปัญหาหรือตัดสินคดี ซึ่งสงฆ์ที่ทำการกรรมได้นั้นจะต้องมีตั้งแต่ ๔ รูป ขึ้นไป ซึ่งสามารถแบ่งคณะสงฆ์พิจารณาปัญหาได้ ๔ คณะ คือ ๑) สงฆ์จตุวรรค ได้แก่ภิกษุ ๔ รูป ๒) สงฆ์ปัญจวรรค ได้แก่ ภิกษุจำนวน ๕ รูป ๓) สงฆ์ทศวรรค ได้แก่ภิกษุจำนวน ๑๐ รูป ๔) สงฆ์วิสตวรรค ได้แก่ภิกษุจำนวน ๒๐ รูปขึ้นไป ดูเพิ่มเติมใน วิ.มหา. (ไทย) ๕/๓๘๘/๒๗๖.

เยภุยฺยสิกา เป็นวิธีการระงับอิทธิฤทธิ์ที่ตัดสิ้นเอาตามคำขอของคนเป็นปริมาณ ใช้เมื่อความเห็นของคนทั้งหลายเป็นอันมากแตกต่างกันให้ฟังเสียงข้างมาก ใช้ระงับวาทาทิกรรม

ตัสสปาปิยสิกา เป็นวิธีการระงับอิทธิฤทธิ์ที่ลงโทษแก่ผู้ผิดที่ไม่ยอมรับเป็นสัตย์แต่พิจารณาได้สมจริงตามใจท ใช้ระงับอนุวาทาทิกรรม

ติณวัตรถารกะ วิธีการระงับอิทธิฤทธิ์ที่กลบไว้ด้วยหญ้า คือการประนีประนอมไม่ต้องชำระสาหาความเดิม ใช้ระงับวิวาทาทิกรรม

โดยสรุปหลักการของอิทธิกรรมสมณะ ๗ มุ่งเน้นในเรื่องของการรักษาหลักพระธรรมวินัยให้มั่นคง ใช้เป็นเครื่องมือของสงฆ์ในการจัดระเบียบการปกครองเพื่อป้องกัน ปราบปราม และแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ที่ทำลายความสงบเรียบร้อยของสังคมสงฆ์ และสร้างความปรองดองในหมู่สงฆ์ อันส่งผลให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่สงบสุขพร้อมด้วยศีลาจารวัตร ที่งดงาม เป็นที่เสื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ขณะเดียวกันก็มุ่งส่งเสริมภิกษุสงฆ์ให้หมั่นฝึกฝนตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา โดยใช้ระบบสังฆสามัคคี คือความเป็นเอกภาพภายใต้พระธรรมวินัยที่มั่นคง จัดการกับภิกษุผู้กระทำความผิดและถูกลงโทษได้เกิดสำนึกรับผิดชอบได้ ด้วยเหตุที่ว่าอิทธิกรรมเกิดขึ้นโดยภิกษุสงฆ์ และระงับได้ด้วยหมู่สงฆ์

ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการระงับอิทธิฤทธิ์ของคณะสงฆ์ไทย โดยใช้กฎหมายตราศรัทธาฉบับนั้น ดังที่ได้ศึกษาแล้วว่า ณ ปัจจุบัน มีการประกาศใช้อยู่เพียง ๒ ฉบับ ซึ่งได้กำหนดหลักเกณฑ์วิธีปฏิบัติในการลงนิคหกรรมแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย โดยมหาเถรสมาคมได้อาศัยอำนาจตาม มาตรา ๑๕ ตรี ประกอบ มาตรา ๒๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ตรากฎหมายตราศรัทธาฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม มาบังคับใช้แก่ภิกษุ ผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งพิจารณาจากการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติแล้วเป็นเรื่องของการกล่าวหาการโจทก์ภิกษุด้วยศีลวิบัติ อาจารย์วิบัติ คือการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นเรื่องอนุวาทาทิกรรม กฎหมายตราศรัทธาดังกล่าว ได้นิยามคำว่า “ความผิด” หมายถึง “การล่วงละเมิดพระธรรมวินัย” ซึ่งมีหลักการที่มุ่งเน้นการตัดสินชี้ขาดข้อกล่าวหาในเรื่องการประพฤติไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย และมุ่งลงโทษปราบปรามเป็นประการสำคัญ โดยเห็นว่าการลงนิคหกรรมนั้นกล่าวไว้เฉพาะการให้สึกกับการให้สละสมณเพศ

ส่วนกฎหมายตราศรัทธาฉบับที่ ๒๑ (พ.ศ.๒๕๓๘) ว่าด้วยการให้พระภิกษุสละสมณเพศ มหาเถรสมาคมได้อาศัยอำนาจตาม มาตรา ๑๕ ตรี ประกอบ มาตรา ๒๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ตรากฎหมายตราศรัทธาฉบับดังกล่าว โดยประการสำคัญแล้วมุ่งเน้นไปที่การลงโทษให้ภิกษุสละสมณเพศ ซึ่งกำหนดลักษณะความผิดและเงื่อนไขเอาไว้ เป็นเรื่องของศีลวิบัติและอาจารย์วิบัติ และได้กำหนดอำนาจหน้าที่ให้เป็นของเจ้าคณะผู้ปกครองเป็นผู้พิจารณาดำเนินการวินิจฉัย นอกจากนี้ยังมีการกำหนดการกระทำความผิดในขณะต้องอิทธิกรรมครุบาติและอยู่ระหว่างการพิจารณาตามข้อ ๔ ให้อำนาจมหาเถรสมาคมพิจารณาวินิจฉัยให้สละสมณเพศได้ เห็นได้ว่ากฎหมายตราศรัทธาทั้งสองฉบับ มีข้อจำกัดของการบังคับใช้ ความผิดที่สามารถจะนำมาสู่การพิจารณาตามกฎหมายตราศรัทธาได้ จะต้องเข้าตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดลักษณะเฉพาะไว้เท่านั้น ส่วนปัญหาอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ลักษณะของการกล่าวหา อันเกี่ยวกับความคิดเห็นในเรื่องพระธรรมวินัยที่แตกต่าง การแสดงอาบัติ การทำสังฆกรรม

ที่บกพร่อง เหล่านี้ล้วนไม่สามารถนำเข้าสู่การพิจารณาประทับได้ อย่างกรณีหลายปีที่ผ่านมาคณะสงฆ์ ประสบวิกฤตปัญหาความขัดแย้งในเรื่องของหลักคำสอน ภิกษุสงฆ์ฝ่ายหนึ่งมีความคิดเห็นในเรื่องการ การดับของจิต ตายไปแล้วจิตยังไม่ดับยังคงอยู่เชื่อในหลักของ “อัตตา” ซึ่งคัดค้านหลักคำสอนในทาง พระพุทธศาสนา ที่ว่าการตายย่อมดับไปทั้งกายและจิตเป็นหลักของ “อนัตตา” ซึ่งปัญหาดังกล่าว ยังไม่มีการชี้ถูกชี้ผิดจากสงฆ์แต่อย่างใด ยังเป็นปัญหาของสังคมสงฆ์จนถึงทุกวันนี้

นอกจากนี้มหาเถรสมาคม ยังได้อาศัยอำนาจตาม มาตรา ๑๕ ตรี ประกอบมาตรา ๒๐ และ ๒๒ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครอง คณะสงฆ์ โดยยกเลิกกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ และฉบับที่ ๔ ซึ่งมหาเถรสมาคมได้อำนาจในการ ประกาศใช้กฎหมายมหาเถรสมาคม ว่า ตามที่บัญญัติไว้ใน มาตรา ๒๑ และ มาตรา ๒๒ แห่ง พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ ปรากฏว่ายังมีได้บัญญัติอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะแต่ละชั้นไว้ จึงสมควรวางระเบียบกำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะแต่ละชั้น ให้มีการประสานงานกันโดยเรียบร้อย เริ่มตั้งแต่เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล ซึ่งอำนาจหน้าที่รวมทั้งในการ ระวังอธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรมด้วย

เห็นว่า โดยเจตนารมณ์ของการกำหนดอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะแต่ละชั้นไว้ในการระงับ อธิกรณ์ วินิจฉัยการลงนิคหกรรม โดยจุดมุ่งหมายของมหาเถรสมาคม เพื่อให้อำนาจหน้าที่เจ้าคณะ ต่าง ๆ สามารถใช้อำนาจหน้าที่รักษาหลักพระธรรมวินัย และดำเนินการปกครองภิกษุให้เป็นไปด้วย ความเรียบร้อย ซึ่งคล้ายกับอำนาจหน้าที่ของเจ้าคณะที่กำหนดไว้ใน พระราชบัญญัติลักษณะปกครอง คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ที่ให้อำนาจดำเนินการทางปกครองและควบคุมดำเนินการทางวินัย แต่ไม่ได้ บัญญัติวิธีดำเนินการทางวินัยไว้ เนื่องจาก พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ไม่ได้ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๔๔ ดังนั้นหลักการที่เป็นประโยชน์ไม่ได้ถูก ยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลงไปสามารถนำมาเทียบเคียงใช้ได้ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ในการดำเนินการ ระวังอธิกรณ์ทั้ง ๔ เจ้าคณะผู้ปกครองสามารถที่จะนำหลักอธิกรณ์สมณะ ๗ มาเป็นเครื่องมือใช้ ดำเนินการระงับอธิกรณ์ได้ และจากประสบการณ์ที่ผู้วิจัยได้รับใช้งานพระพุทธศาสนาโดยได้สนองงาน คณะสงฆ์มานานเป็นเวลา ๓๕ ปี การดำเนินการระงับอธิกรณ์และวินิจฉัย การลงนิคหกรรม เจ้าคณะ ผู้ปกครองชอบที่จะใช้อำนาจตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) เนื่องจากเป็นวิธีการที่ สะดวกรวดเร็ว เป็นการแก้ปัญหาให้ยุติได้โดยเร็ว แต่หากมหาเถรสมาคมจะได้ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการลงโทษโดยอาศัยอำนาจทางการปกครองสงฆ์ เพื่อใช้อำนาจหน้าที่ โดยถูกต้องตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่มหาเถรสมาคมจะได้กำหนด ย่อมส่งผลดีต่อการปกครอง ในสังฆมณฑลและการพระศาสนาให้เจริญมั่นคงสืบไป ประการสำคัญเพื่อใช้เป็นเครื่องมืออีกวิธีหนึ่งที่จะ ใช้ในการป้องกัน ปราบปราม แก้ไข ตรวจสอบการประพฤติปฏิบัติของภิกษุสงฆ์ให้เป็นไปตาม พระธรรมวินัยซึ่งตามมาตรา ๑๕ จัตวา แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) ได้บัญญัติให้อำนาจมหาเถรสมาคม ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อกำหนดโทษและวิธีการลงโทษแก่ภิกษุสามเณรที่ประพฤติให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนาและ การปกครองคณะสงฆ์ ซึ่ง ณ ปัจจุบันยังไม่ได้มีการตรากฎหมายมหาเถรสมาคมแต่อย่างใด หากได้มีการตรา

กฎกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติในการระงับปัญหาข้อขัดแย้งอื่น ๆ ให้ครบเพื่อเป็นแนวทางที่ชัดเจนต่อการบริหารการปกครองนั้นว่าจะเกิดผลดีแก่พระพุทธศาสนาในภายหน้า

๔.๓. ผู้มีอำนาจในการใช้เครื่องมือ

จากการศึกษาพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสงฆ์ แม้จะมีพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเป็นสิกขาบท เพื่อปรับความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้เป็นไปในทางเดียวกัน และปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ละเมิด และให้ถือเป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ประพฤติดี เมื่อรู้เห็นจะต้องว่ากล่าวตักเตือนหรือโจทก์ขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ และมีพุทธประสงค์ที่จะทรงมอบอำนาจให้แก่สงฆ์เป็นผู้ปกครองควบคุมประพฤติ โดยไม่ปล่อยให้บุคคลใดเป็นอิสระ ทรงอนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้ทำกิจนั้น ๆ อันเนื่องด้วยการปกครองคณะ ในรูปแบบของ “สามัคคีธรรม” ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงวางข้อสำหรับระงับอธิกรณ์ทั้ง ๔ อย่างไว้ คือ อธิกรณ์สมณะ ๗ ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและค้ำประกันความปรองดองในหมู่สงฆ์ ด้วยวิธีการระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า คือ ๑. พร้อมหน้าสงฆ์ ๒. พร้อมหน้าบุคคล ๓. พร้อมหน้าวัตถุ ๔. พร้อมหน้าพระธรรมวินัย และทรงกำหนดจำนวนสงฆ์และคุณสมบัติเอาไว้ ในอาบัติที่เป็นครุกาบัติ ต้องมีสงฆ์ไม่น้อยกว่า ๔ รูป องค์สงฆ์ในลหุกาบัติ ไม่ต้องถึง ๔ รูปก็ได้ ส่วนคุณสมบัติของสงฆ์ ต้องประกอบด้วยองค์ ๑๐ คือ เป็นภิกษุผู้มีศีล เป็นพหูสูต เป็นผู้ทรงปาติโมกข์ เป็นผู้หมั่นในพระวินัยไม่คลอนแคลน เป็นผู้สามารถชี้แจงให้คู่วิวาทเข้าใจเลื่อมใส เป็นผู้ฉลาดสามารถระงับอธิกรณ์ได้ รู้เรื่อง รู้เหตุ รู้การตัด รู้ทางตัดอธิกรณ์ คือต้องเป็นพระอรหันต์^๔

ส่วนตามกฎหมายเถรสมาคม ที่ได้มีการกำหนดจำนวนผู้ปกครองสงฆ์และคุณสมบัติของผู้ปกครองสงฆ์ ในการทำหน้าที่ระงับและวินิจฉัยอธิกรณ์ ต่างไปจากในทางคัมภีร์ โดยผู้มีอำนาจในการระงับวินิจฉัยอธิกรณ์ ประกอบไปด้วยผู้ปกครองสงฆ์เป็นองค์คณะ ๆ ละ ๓ รูป ส่วนองค์คณะจะเป็นผู้ปกครองสงฆ์ตำแหน่งใดบ้างนั้น จะต้องพิจารณาจากผู้ถูกโจทก์หรือถูกกล่าวหาว่าเป็นพระลูกวัดหรือเป็นเจ้าของคณะพระสังฆาธิการตำแหน่งใดเป็นสำคัญ การกำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้จะได้รับการพิจารณาแต่งตั้งเป็นผู้ปกครองสงฆ์ กำหนดไว้ในกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ^๕ โดยมีคุณสมบัติทั่วไปตามข้อ ๖ คือ

- (๑) มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
- (๒) มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
- (๓) มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
- (๔) เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
- (๕) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบหรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวิณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ

^๔ อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๗๕/๑๗๑, วิ.มหา.(ไทย) ๑/๖๘/๕๖-๕๗.

^๕ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม, คู่มือพระสังฆาธิการ, หน้า ๒๒๔-๒๓๕

(๖) ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอภีกรรมที่พึงรังเกียจมาก่อน

(๗) ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน

และต้องมีคุณสมบัติเฉพาะแต่ละตำแหน่งโดยกำหนดพระราช และเคยดำรงตำแหน่งเจ้าคณะ ผู้ปกครองตำแหน่งอื่น ๆ มาก่อน หรือมีสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ ตามที่กำหนด เมื่อพิจารณาจากการ กำหนดคุณสมบัติของผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์แล้ว เห็นว่าไม่ได้จำกัดในเรื่องความรู้ วิชาความรู้ การตัด รู้ทางตัดอภีกรรม ประการสำคัญไม่ได้กำหนดเรื่องคุณสมบัติของการเป็นผู้ทรงศีล หรือ สีสสามัญตา ไว้แต่อย่างใด

๔.๔ การเข้าสู่กระบวนการพิจารณา (ผู้โจท)

การที่จะมีกระบวนการพิจารณาระงับอภีกรรม หรือข้อพิพาทข้อขัดแย้งได้นั้น จะต้องมีการโจท หรือการกล่าวหา การฟ้องร้องกันขึ้น ดังที่ได้ศึกษาในทางคัมภีร์พระพุทธศาสนา ว่า การปกครองสงฆ์เป็นแบบ สามัคคีธรรม หรือ สังฆสามัคคี ซึ่งมีความหมายว่า ความพร้อมเพรียงของสงฆ์ หรือความพร้อมเพรียงในธรรม ทำให้สังคมาสงฆ์มีความเข้มแข็ง มีความเป็นเอกภาพ ไม่มีความแตกแยกในหมู่สงฆ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามหลักอปริหานิยธรรม คือ การหมั่นประชุมกัน เนื่องนิตยเข้าประชุมและเลิกประชุมพร้อมเพรียงกัน ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จึงเป็นที่มาของการสร้างเครื่องมือการจัดการความขัดแย้ง อภีกรรมสมณะ ๗ ซึ่งมาในรูปแบบของสังกรรม เป็นการสร้างความปรองดองในหมู่สงฆ์ เมื่อเกิดปัญหาพิจารณาแก้ปัญหาในหมู่สงฆ์ และสรุปความเห็นให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ตามแนวทางด้วยหลักสารณียธรรม ด้วยเหตุดังกล่าว พระพุทธองค์ จึงบัญญัติให้ถือเป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ในการตรวจสอบ ข้อมูลพฤติกรรมของเพื่อน พรหมจารีให้สำนึกว่า ได้ละเมิดพระธรรมวินัยหรือไม่^๖ ซึ่งภิกษุต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้เป็นผู้โจท

(๑) เป็นผู้มศีลปรีบุรณ

(๒) ตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการ คือ พุทธฐานะ พุทธความจริง พุทธสุขภาพ พุทธเพื่อประโยชน์ พุทธด้วยเมตตาจิต

(๓) ประกอบด้วยธรรม (เจตนา) ๕ ประการ คือ ความกรุณา หวังประโยชน์ เอ็นดู การออกจากอาบัติ รักษาวินัย

เหล่านี้เป็นองค์สมบัติของผู้โจทพร้อมด้วยหลักฐานที่มีมูล คือ ได้เห็นเอง ได้ยินเองหรือ มีผู้บอกมา หรือรังเกียจโดยอาการ ถ้าหากภิกษุพบเห็นอาการทั้ง ๓ แล้ว ไม่ทำกระทำการโจท พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้ปรับอาบัติแก่ภิกษุนั้น ตามพุทธบัญญัติทรงกำหนดให้เป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ทุกรูปถ้าละเลย ถือว่ามีความผิดต้องอาบัติด้วย^๗ พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์ เป็นผู้โจท แต่ให้เป็นผู้บอกกล่าวแก่ภิกษุแล้วให้ภิกษุนั้นพิจารณา หากเชื่อว่ามีมูลภิกษุนั้นก็เป็นผู้โจทได้

^๖ วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๘๙/๓๘๔.

^๗ อ้างแล้ว, หน้า ๕๓.

ส่วนในกฎหมายแพ่งสามารถ ได้กำหนดให้ผู้มีสิทธิ์นำอธิกรณขึ้นว่ากล่าวได้ทั้งภิกษุสงฆ์สามเณร และคฤหัสถ์ ซึ่งแยกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้คือ

ประเภทภิกษุสามเณร

- (๑) เป็นภิกษุปกติ มีสังกัตวัตต์เดียวกัน นิกายเดียวกัน เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือ
- (๒) เป็นภิกษุปกติหรือสามเณร พร้อมศีลและอาจารย์ ต่างสังกัตวัตต์กัน เป็นผู้กล่าวหา หรือ
- (๓) เป็นภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ ไม่มีอำนาจลงนิกหกรรม แจ้งการทำความผิดหรือพฤติการณ์อันน่ารังเกียจที่โต้พบเห็น ต่อภิกษุผู้พิจารณา เป็นผู้แจ้งความผิด

ประเภทคฤหัสถ์

- (๑) เป็นผู้เสียหาย หรือ ผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้เสียหาย หรือ ผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลผู้เสียหายตามกฎหมาย กรณีเป็นความเสียหายเฉพาะส่วนตัว
- (๒) เป็นคฤหัสถ์ นับถือพระพุทธศาสนา อายุ ๒๐ ปี มีความประพฤติดี มีอาชีพ มีวาจาเชื่อถือได้ เป็นผู้กล่าวหา

เห็นว่าการกำหนดคุณสมบัติของภิกษุปกติ หรือสามเณรมีศีลครบและความประพฤติดี เป็นผู้สามารถฟ้องได้นั้น เฉพาะภิกษุสามเณรต่างสังกัตวัตต์เดียวกัน ส่วนภิกษุผู้แจ้งความผิดคงมุ่งหมายเอาเฉพาะผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองสงฆ์ โดยไม่ได้มุ่งหมายเอาความบริสุทธิ์แห่งศีลธรรมของผู้ฟ้องเป็นประการสำคัญ ส่วนคฤหัสถ์นั้น ต้องเป็นผู้ได้รับความเสียหายโดยตรง หรือถ้าไม่ได้รับความเสียหายโดยตรง ก็สามารถฟ้องได้ แต่ต้องมีคุณสมบัติตามที่กำหนด การแยกประเภทของผู้ฟ้อง เป็น ๔ ประเภท คือผู้มีส่วนได้เสีย ผู้กล่าวหา ผู้เสียหาย ผู้แจ้งความผิด ก็เพื่อประโยชน์ในการไต่สวนมูลฟ้องเพื่อประกอบการพิจารณามูลการรับพิจารณาและการตั้งผู้ปฏิบัติหน้าที่โจทก์แทนสงฆ์ ในชั้นพิจารณาดำเนินการต่อไป

๔.๕ กระบวนการพิจารณา

จากการที่ได้ศึกษาการระงับอธิกรณในทางคัมภีร์พระพุทธศาสนา เห็นว่า จุดมุ่งหมายของการระงับอธิกรณเพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัย เพื่อการลงโทษผู้ประพฤติละเมิดคัมภีร์ของคณบริสุทธิ์และเพื่อสร้างความปรองดองในหมู่สงฆ์ พระพุทธองค์จึงบัญญัติให้เฉพาะภิกษุสงฆ์เป็นผู้โจทให้สงฆ์เป็นผู้พิจารณาชี้ขาดข้อพิพาท และให้สงฆ์เป็นผู้ทำสังฆกรรม ซึ่งเป็นการปกครองในรูปแบบ “สามัคคีธรรม” ซึ่งแปลว่า “ความพร้อมเพรียงด้วยธรรม” เห็นได้จากการระงับอธิกรณ ทั้ง ๔ ประเภท เป็นวิธีการระงับอธิกรณแบบ พร้อมหน้า คือ พร้อมหน้าธรรม (ยุติธรรม) พร้อมหน้าสงฆ์ (ผู้พิจารณาวินิจฉัย) พร้อมหน้าบุคคล (ผู้โจทและผู้ถูกโจทพร้อมพยานหลักฐาน) พร้อมหน้าวัตถุ (เรื่องที่โจทหรืออาบัติที่ยกขึ้น) หากการพิจารณาชี้ขาดไม่ครบองค์ประกอบ การพิจารณาชี้ขาด

ดังกล่าวยอมไม่สำเร็จผล ส่วนจำนวนสงฆ์จะเป็นเท่าใด แล้วแต่อาบัติ ถ้าเป็นครุกาบัติ ต้องประกอบด้วยสงฆ์ตั้งแต่ ๔ รูป ขึ้นไป แต่ถ้าเป็นลหุกาบัติ ไม่ต้องถึง ๔ รูป

ในส่วนของกฎหมายเถรสมาคม โดยหลักการมุ่งในการลงโทษภิกษุผู้ประพฤติล่วงละเมิด พระธรรมวินัยโดยให้เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์เป็นผู้พิจารณาวินิจฉัย ซึ่งสามารถเปรียบเทียบกระบวนการระหว่างคัมภีร์และกฎหมายเถรสมาคม ซึ่งมีลำดับขั้นตอนการพิจารณาดังนี้

การตรวจลักษณะของโจทก์และคำฟ้อง

๑). การฟ้อง ในคัมภีร์ภิกษุผู้มีคุณสมบัติเป็นผู้มีศีล ตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการ ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ **ทำการโจทด้วยกายและวาจา** เพราะสมัยนั้นยังไม่ได้ใช้หนังสือ โดยระบุเรื่องที่โจทก์ หรือระบุเพียงอาบัติก็ได้ หรือกระทำการโพนทนาความผิดของภิกษุอื่นในที่มกลางสงฆ์ เพื่อให้สงฆ์ได้ทำการพิจารณา ดังนั้นการฟ้องจึงมี ๒ ลักษณะ คือการฟ้องโดยบุคคล และการฟ้องโดยคณะบุคคล

ส่วนการฟ้อง ตามกฎหมายเถรสมาคม โจทต้องยื่นฟ้องเป็นหนังสือด้วยตนเองหรือมอบอำนาจให้ผู้อื่นยื่นแทนก็ได้ จะทำการฟ้องด้วยวาจา เหมือนทางคัมภีร์ไม่ได้ การฟ้อง จะทำการฟ้องคนเดียว หรือหลายคน ก็ได้ หรือต่างคนต่างฟ้องก็ได้

๒). การตรวจลักษณะของโจท พระสังฆเถระ ได้รับฟ้องแล้ว เรียกประชุมสงฆ์พร้อมโจท จำเลย พยาน มาพร้อมหน้ากัน โดยให้โจท ขอโอกาส (อนุญาตฟ้อง) ต่อจำเลยก่อนที่จะกล่าวเรื่องที่จะโจทหรืออาบัติที่โจท โดยสงฆ์ ต้องตรวจลักษณะของโจทว่าเป็นผู้มีศีล ตั้งอยู่ในธรรม ประกอบด้วยธรรมไม่ต้องด้วยลักษณะองค์ ๕ ประกอบการพิจารณา ดังนี้

๒.๑ ในกรณีจำเลยไม่อนุญาตให้โจท เฉพาะคุณสมบัติมิใช่ภิกษุปกติเพียงอย่างเดียวก็สามารถยกฟ้องได้

๒.๒ ในกรณีจำเลยอนุญาตให้โจท ต้องตรวจคุณสมบัติของโจทให้ครบถ้าต้องด้วยองค์ ๕ และไม่ประกอบในธรรม ๕ ก็ยกฟ้องได้

ส่วนในกฎหมายเถรสมาคม กำหนดให้ภิกษุผู้ปกครองสงฆ์เป็นผู้พิจารณา โดยเป็นผู้ตรวจคุณสมบัติของโจท ส่วนจะเป็นผู้ปกครองสงฆ์ตำแหน่งใด แล้วแต่ฐานะของภิกษุผู้เป็นจำเลยในกรณีเป็นการกระทำ ๒ ฝ่าย ยังไม่เกี่ยวกับจำเลย

๓) การตรวจลักษณะคำฟ้องของโจท การพิจารณาคำฟ้องของโจทว่ามีมูลหรือไม่มีมูล ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พิจารณาจาก

๓.๑ ภิกษุผู้ฟ้องได้เห็นเอง

๓.๒ ภิกษุได้ยินเองหรือได้ฟังคำบอกที่เป็นหลักฐาน เป็นกรณีคุณุหัตถ์นำเรื่องมาบอกกล่าวภิกษุ

๓.๓ ภิกษุได้เห็นอาการของจำเลย อันทำให้เกิดความสงสัย เช่น พบหลักฐานสิ่งของที่เขาคทำหายที่จำเลย เป็นต้น

เมื่อได้ตรวจลักษณะโจทก์และคำฟ้องแล้วเข้าตามลักษณะก็สั่งรับคำฟ้องไว้พิจารณา

ส่วนตามกฎหมายเถรสมาคม การพิจารณาลักษณะคำฟ้องได้อิงกับคำฟ้องของคดีฝ่ายราชอาณาจักร ตามประมวลกฎหมายอาญา เป็นหลัก โดยคำนึงถึง ความชัดเจนของข้อเท็จจริง

วัน เวลา สถานที่ กระทำความผิด บุคคล สิ่งของที่ใช้อ้างเป็นพยานบุคคล พยานวัตถุ พยานเอกสาร นอกจากนี้ยังต้องประกอบด้วยองค์ประกอบดังนี้

๑. ต้องไม่ใช่เรื่องเก่าที่เคยเกิดขึ้นมานานแล้ว และมีได้คิดจะฟ้อง แล้วนำมาฟ้อง
๒. ไม่ใช่เรื่องที่มีคำวินิจฉัยหรือคำสั่งลงนิคมกรรมถึงที่สุดแล้ว
๓. ไม่ใช่เรื่องที่อยู่ระหว่างการพิจารณาของศาลฝ่ายราชอาณาจักร หรือมีคำพิพากษา หรือคำสั่งศาลถึงที่สุดแล้ว เว้นแต่เป็นปัญหาทางพระวินัย หมายถึงว่า ถ้าเป็นปัญหาทางพระวินัย แม้อยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลฝ่ายราชอาณาจักร ก็สามารถสั่งรับไว้พิจารณาได้ แต่ไม่ได้หมายความว่ามิมีมูลที่จะสั่งดำเนินการพิจารณาได้เหมือนในทางคัมภีร์ เพราะเนื่องจากต้องเข้าสู่ขั้นตอนการดำเนินการไต่สวนมูลฟ้องอีกขั้นตอนเพื่อสั่งรับหรือไม่รับไว้พิจารณา

๔) ขั้นตอนการพิจารณา การพิจารณาฟ้องของโจทก์เมื่อได้ตรวจสอบคุณลักษณะของโจทก์ ลักษณะคำฟ้องของโจทก์ และรับไว้พิจารณาแล้ว ในทางคัมภีร์ให้เลือกภิกษุผู้พร้อมด้วยองค์ ๑๐ เป็นผู้ซักถามเพื่อฟังคำให้การของจำเลย แล้วซักถามโจทก์จำเลย พยานฝ่ายโจทก์จำเลย จากนั้นชั่งน้ำหนักพยาน แล้วทำคำวินิจฉัยแถลงแก่สงฆ์เพื่อให้สงฆ์รับรอง ถ้าสงฆ์บางรูปไม่เห็นด้วย ก็สามารถทำความเข้าใจกันได้ แต่มติของสงฆ์ถือว่าเป็นอันถึงที่สุด ภิกษุผู้ถูกปรับอาบัติ ต้องแสดงอาบัติหรือคืนอาบัติต่อหน้าสงฆ์ ในรูปแบบสังฆกรรม ซึ่งถือเป็นวิธีการบังคับตามคำตัดสินหรือมติสงฆ์ที่กระทำต่อเนืองกันอย่างเป็นระบบ ถือว่าอภิรณได้ระงับแล้วด้วยกระบวนการ ใครจะร้องฟื้นอีกไม่ได้

แต่ในกฎหมายเถรสมาคมให้อำนาจภิกษุผู้พิจารณาในการสอบถามคำให้การจำเลย ถ้าจำเลยรับก็ปรับอาบัติ ถ้าจำเลยปฏิเสธ ต้องส่งสำนวนไปยังหัวหน้าคณะผู้พิจารณาชั้นต้นเพื่อทำการไต่สวนหามูลฟ้อง คือ การสืบพยานหลักฐานฝ่ายโจทก์ฝ่ายเดียว เมื่อได้ทำการไต่สวนแล้ว หากพิจารณาแล้วมีมูลจึงมีคำสั่งรับไว้พิจารณา หากไม่มีมูลก็ยกฟ้องหรือไม่รับคำฟ้องไว้พิจารณา จากนั้นจึงมีการพิจารณาโดยคณะผู้พิจารณาชั้นต้น ซึ่งลอกเลียนแนวทางการปฏิบัติมาเหมือนการพิจารณาคดีของศาลชั้นต้น มีการสืบพยานฝ่ายโจทก์ ฝ่ายจำเลย แล้วมีคำตัดสิน ฝ่ายใดไม่พอใจ ก็อุทธรณ์ เมื่อมีคำวินิจฉัยชั้นอุทธรณ์ฝ่ายใดไม่พอใจคำตัดสิน ก็ฎีกา คำตัดสินถึงที่สุดเมื่อคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกาได้วินิจฉัย ซึ่งเป็นกระบวนการที่ยืดเยื้อก่อให้เกิดปัญหามากมาย เป็นมูลเหตุของการก่ออภิรณอื่น ๆ ตามมา นำมาซึ่งการแตกความสามัคคี และความเชื่อมั่นศรัทธาต่อพระธรรมวินัย ยังผลให้พระพุทธศาสนาเสื่อมถอยไปในภายหน้า

๔.๖ วิธีการบังคับในการลงโทษ

จากการศึกษาในทางคัมภีร์พบว่า หลักการลงโทษผู้ละเมิดพระวินัยก็เพื่อให้เกิดสำนึกและปรับเปลี่ยนความคิดพฤติกรรม สำหรับรูปแบบของการใช้อำนาจของสงฆ์ในการแก้ไขปัญหามิใช่การเรียกว่า “สังฆกรรม” ซึ่งเป็นกิจหรือเป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่ต้องกระทำให้ถูกต้องตามพระวินัย มี ๔ ประเภท คือ (๑) อปโลก (๒) ญัตติกรรม (๓) ญัตติหุติกรรม และ (๔) ญัตติจตุกรรม ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการ คือ คำเผด็จสงฆ์หรือคำประกาศจุดมุ่งหมายของการประกอบกิจนั้นว่าจะทำอย่างไร เรียกว่า “ญัตติกรรม” และการอนุสาวนา คือ คำสวดประกาศเพื่อหาหรือว่ากิจ

ที่ทำนั้นสมควรหรือไม่ ถ้าสมควรก็หนึ่ง ถ้าไม่เห็นสมควรก็คัดค้านในท่ามกลางสงฆ์ การใช้สังฆกรรมประเภทใดต้องพิจารณาลักษณะปัญหา และคณะผู้มียอำนาจในการแก้ปัญหา อย่างกรณีการขออภัยแก่พระภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ต้องมีการตั้งญัตติ และประกาศรับรองกรรมนั้น (อนุสาวนา) ถึง ๓ ครั้ง เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรม” นอกจากนี้ยังต้องสัมพันธ์กับรูปแบบจำนวนสงฆ์ของคณะผู้มียอำนาจในการแก้ปัญหาด้วย ซึ่งแนวทางการแก้ไขปัญหาระงับอธิกรณ์ ในรูปแบบสังฆกรรม ประเภทการลงโทษ หรือ นิคหกรรม นั้น การทำสังฆกรรมของสงฆ์จะต้องดำเนินการถึง ๒ ครั้ง กล่าวคือ ภายหลังจากมีการปรับอาบัติจำเลยผู้ล่วงละเมิดพระวินัยแล้ว สงฆ์จะต้องทำสังฆกรรมเพื่อประกาศการลงโทษจำเลย ซึ่งจำเลยจะต้องถูกลงโทษด้วยเงื่อนไขทางสังคม ๑๘ ข้อ ดังกล่าวมาแล้วจากสังคมสงฆ์ จนกว่าจะมีการสำนึกผิดยอมรับและแก้อาบัติหรือบอกคืนอาบัติตามกระบวนการในพระวินัย และสงฆ์ได้ทำสังฆกรรมประกาศระงับการลงโทษแก่จำเลยและสังคมสงฆ์ได้ทราบและร่วมระงับการลงโทษจำเลยแล้ว จึงจะถือว่าอธิกรณ์ได้ยุติแล้วหรือระงับแล้ว

แต่ในกฎหมายเถรสมาคมได้กำหนดมาตรการในการบังคับไว้เป็น ๒ ประการ คือ (๑) กรณีได้รับนิคหกรรมให้สึก ไม่ยอมสึกภายใน ๒๔ ชั่วโมง ต้องได้รับโทษตามกฎหมาย และ (๒) ไม่ยอมรับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก ให้ผู้บังคับรายงานโดยลำดับจนถึงมหาเถรสมาคมเพื่อมีคำวินิจฉัยและคำสั่งให้สละสมณเพศ ถ้าไม่ยอมสละสมณเพศ ต้องได้รับโทษตามกฎหมาย เทียบได้ว่าเป็นภิกษุว่าห้าว คือ ว่านอนสอนยาก ต้องให้พ้นจากสังคมสงฆ์เพียงอย่างเดียว แต่มีมาตรการทางกฎหมายมาบังคับและควบคุมโดยการลงโทษจำคุกอีกทางหนึ่งด้วย

เมื่อพิจารณาจากหลักการดังกล่าวสามารถเปรียบเทียบแนวทางการระงับอธิกรณ์ได้ตามตารางเปรียบเทียบแสดงแนวทางการระงับอธิกรณ์ระหว่างคัมภีร์พระพุทธศาสนากับกฎหมายเถรสมาคม ดังนี้

แนวทางการระงับอิทธิพลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	แนวทางการระงับอิทธิพลโดยกฎหมายมหาชน
<p>๑. หลักการ ประเภทของปัญหา</p> <p>- ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้มีการคัดแยกประเภทของปัญหาไว้อย่างชัดเจน ว่า อิทธิพลมี ๔ ประเภท คือ วิวาธาทิกรณ อนุวาธาทิกรณ อาปัตตาทิกรณ และกิจจาติกรณ ได้</p> <p>๒. หลักการ เครื่องมือที่ใช้จัดการกับปัญหา</p> <p>- ความหลากหลายของวิธีการในการแก้ปัญหา การใช้กระบวนการอิทธิพลสมถ ๗ ที่มีความสอดคล้องกันและสอดคล้องครอบคลุมกับประเภทของปัญหา โดยเฉพาะสัมมุขาวินัย สังฆกรรม ประเภทการลงนิกหกรรม</p> <p>๓. หลักการ ผู้มีอำนาจบังคับใช้เครื่องมือ</p> <p>- พระพุทธองค์ทรงมอบอำนาจให้สงฆ์เป็นผู้ใช้เครื่องมือเพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและควบคุมความประพฤติของภิกษุสงฆ์ในรูปแบบของสังฆกรรม</p> <p>๔. หลักการ นำเรื่องเข้าสู่กระบวนการพิจารณา</p> <p>- พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้เป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ทุกรูปที่จะบอกล่ามพดติกรรมของภิกษุรูปอื่น ๆ เพื่อทำการตรวจสอบถึงการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย โดยไม่ยินยอมให้คฤหัสถ์เป็นผู้ฟ้องกล่าวหาภิกษุสงฆ์ได้โดยตรง</p> <p>๕. หลักการ กระบวนการพิจารณา</p> <p>- มุ่งรักษาหลักพระธรรมวินัย และความปรองดองในหมู่สงฆ์สงบ ระวัง ยุติโดยเร็วในรูปแบบสังฆสามัคคี</p> <p>๖. หลักการ วิธีการบังคับในการลงโทษ</p> <p>- ใช้มาตรการทางสังคมสงฆ์ร่วมลงโทษ เพื่อให้เกิดสำนึกปรับเปลี่ยนความคิดพฤติกรรม ให้โอกาสเข้าสู่สังคมสงฆ์ได้อีก เพราะโทษสูงสุดคือการให้พ้นจากสังคมสงฆ์</p>	<p>- ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ บัญญัติเฉพาะเรื่องการลงนิกหกรรม (ลงโทษ) มาตรา ๒๔ บัญญัติว่า พระภิกษุจะรับนิกหกรรม เมื่อกระทำการล่วงละเมิด พระธรรมวินัย หรือแม้มาตรา ๒๕, ๒๗ ก็บัญญัติในเรื่องของการประพฤติกล่วงละเมิดพระธรรมวินัย โดยสรุปได้กำหนดประเภทของปัญหาไว้เฉพาะการกล่าวหา การโจทก์กัน ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะของอนุวาธาทิกรณ</p> <p>- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้บัญญัติให้อำนาจมหาเถรสมาคม ในการตรากฎหมายมหาชน โดยกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ ในการลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุผู้ประพฤติกล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๕, ๒๗ ซึ่งหมายถึงกฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๑๑ และ ฉบับที่ ๒๑</p> <p>- ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์บัญญัติ มาตรา ๑๕ ตรี บัญญัติให้อำนาจมหาเถรสมาคมในการปกครองคณะสงฆ์และรักษาธรรมวินัย ตรากฎหมายมหาชน เป็นเครื่องมือมอบอำนาจให้ภิกษุรูปใดหรือ คณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการ เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่แทนมหาเถรสมาคม</p> <p>- กฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๑๑ กำหนดให้คฤหัสถ์สามารถยื่นเรื่องฟ้องร้องกล่าวหาภิกษุสงฆ์ได้</p> <p>- มุ่งพิสูจน์ความจริงตามข้อกล่าวหาอาศัยหลักกฎหมาย กระบวนการขั้นตอนเน้นซ้ำ มุ่งเน้นการลงโทษให้พ้นสภาพ ไม่สอดคล้องหลักพระธรรมวินัย</p> <p>- ใช้หลักการทางกฎหมายมาบังคับ โดยสังคมสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วม สงฆ์จึงขาดความสามัคคีปรองดองกัน ไม่สอดคล้องตามพุทธประสงค์</p>

๔.๗ สรุปผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักการซึ่งใช้เป็นแนวทางการระงับอธิกรณ์ในทางคัมภีร์ และกฎหมายเถรสมาคม ซึ่งให้เห็นว่า หลักอธิกรณ์สมณะ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการใช้จัดการกับปัญหา หรือความขัดแย้งในสังคมสงฆ์อย่างประสานกลมกลืน พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นปัญหาของการปกครองสงฆ์ การบัญญัติพระวินัย เพื่อใช้เป็นกฎ ระเบียบ ให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามของสังคมสงฆ์ เพื่อให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา แต่อย่างไรก็ดีในคนหมู่มากย่อมมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ภิกษุสงฆ์ก็เช่นกัน เมื่อมีภิกษุไม่ดีหรือมีอสังฆิกล้อมปนเข้ามา ก็ต้องมีหลักเกณฑ์วิธีการที่จะกำจัดคนไม่ดีออกไปจากสังคมเพื่อรักษาคนดีให้คงไว้ และมีวิธีการที่จะปรับปรุงคนไม่ดีแต่ยังพอให้ออกมาซึ่งจะอยู่ร่วมในสังคมได้อีก ให้ออกมาได้ปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรม เพื่อเข้าร่วมอยู่กับสังคมอีกครั้ง พระพุทธเจ้าจึงแยกปัญหา แยกคน แยกเครื่องมือออกจากกัน เพื่อให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างสงบ ระเบียบ และยุติได้อย่างลงตัว โดยความชอบธรรม บนฐานของวิธีการระงับพร้อมหน้า ทั้งนี้โดยจุดมุ่งหมายหลักเพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัย เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือในการคุ้มครองคนดีกำจัดผู้ละเมิด และสร้างความปรองดองในหมู่สงฆ์ ในแนวทางของพระพุทธเจ้าหลักการแก้ปัญหาของสงฆ์จะไม่ปล่อยเวลาให้เนิ่นนาน พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสเกรงว่าอธิกรณ์จะลุกลามทำให้ยากแก่การแก้ไข ซึ่งในการระงับอธิกรณ์ตามกฎหมายเถรสมาคม นั้น เป็นวิธีการที่มุ่งพิสูจน์การประพฤติล่วงละเมิดพระวินัย ในรูปแบบของกระบวนการคล้ายคลึงกับทางคัมภีร์บ้าง ต่างกันเกี่ยวกับขั้นตอน คุณสมบัติของผู้กล่าวหา กับสงฆ์ผู้พิจารณา และวิธีการบังคับในการลงโทษโดยทางคัมภีร์มีการติดตามพฤติกรรมของผู้ถูกลงโทษด้วยเงื่อนไขทางสังคม ๑๘ ประการ จนกว่าจะยอมรับสำนึกและแก้อาบัติหรือบอกคืนอาบัติสงฆ์จึงจะประชุมทำสังฆกรรมระงับโทษให้พร้อมประกาศให้สังคมสงฆ์ร่วมระงับ อธิกรณ์จึงจะจัดว่าได้รับระงับหรือยุติแล้ว แต่กระบวนการบังคับตามกฎหมายเถรสมาคม ไม่ได้บัญญัติในเรื่องดังกล่าวไว้แต่อย่างใด ฉะนั้นการสร้างการมีส่วนร่วมในสังคมสงฆ์จึงขาดหายไปเพราะการมุ่งใช้กระบวนการทางกฎหมายเป็นหลัก ซึ่งยังไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์คือประโยชน์ ที่มุ่งหมายของพระวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงแถลงก่อนบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ ที่แสดงถึงเจตนารมณ์ที่เน้นความดีงามประโยชน์สุขของสังคมเป็นอันมาก ได้แก่ความดีงามที่เป็นไปโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ เพื่อเอื้ออนุเคราะห์แก่ศฤงคารทั้งหลาย เป็นต้น และบรรดาบทบัญญัติทั้งหลายในวินัยนั้น เรื่องที่ยืนยันถึงการให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมได้ดีที่สุดอย่างหนึ่ง ก็คือบทบัญญัติเกี่ยวกับ สังฆกรรมต่าง ๆ อันได้แก่การดำเนินกิจการของสงฆ์โดยการร่วมกันคิดร่วมกันพิจารณาของภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสมาชิก แต่สังฆกรรมทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยดีก็เพราะสงฆ์มีความสามัคคีไม่แตกแยก ข้อนี้จึงเป็นเหตุผลหลักอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงย้ำความสำคัญของสังฆภาพและสังฆสามัคคี โดยตรัสว่า สังฆสามัคคี เป็นธรรมเอกที่เมื่อเกิดมีในโลก ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน ส่วนสังฆภาพ ก็เป็นธรรมเอกฝ่ายตรงข้าม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษารูปแบบกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการศึกษาวิวัฒนาการแนวคิดหลักการในการกำหนดแนวทางในการระงับปัญหาหรือข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ในแง่ของความคิดเห็นที่ผิดแผก การประพฤติปฏิบัติที่แตกต่าง การเลี้ยงชีพที่ไม่ชอบ โดยศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่บฏมหาเถรสมาคม จากการศึกษาวิจัยดังกล่าวได้สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ระหว่างคัมภีร์พระพุทธศาสนากับกฎหมายมหาเถรสมาคม สรุปได้ว่า มีจุดมุ่งหมายในการกำหนดแนวทางในการระงับอธิกรณ์ที่ต่างกัน แต่ในรูปแบบของกระบวนการและขั้นตอนยังมีโครงสร้างในหลักการเหมือนกัน อยู่บ้างแตกต่างกันในรายละเอียดของปัญหา และบุคคล ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

๕.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการระงับอธิกรณ์ จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการในการระงับอธิกรณ์ ได้ข้อสรุปดังนี้

๑) การกำหนดปัญหา พระพุทธเจ้าได้ทรงจัดแบ่งประเภทของปัญหาไว้อย่างชัดเจน ซึ่งมองเป็น ๒ นัย คือ

(๑) ปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับความขัดแย้ง เป็นคดีฟ้องร้องกล่าวหา โจทก์ใน เรื่องศีลาจารวัตร การประพฤติปฏิบัติที่แตกต่าง ซึ่งเป็นเรื่องของวิวาทาธิกรณ์ และอนุวาทาธิกรณ์

(๒) ปัญหาเกี่ยวกับกิจของสงฆ์ที่ต้องกระทำตามหน้าที่ให้เสร็จ ซึ่งเป็นเรื่องของ อาปัตตาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์

แต่การที่มหาเถรสมาคมได้ตรากฎหมายมหาเถรสมาคมดังกล่าว ยังไม่ได้มีการกำหนดประเภทของปัญหาให้ครอบคลุมกับสภาพปัจจุบัน กฎหมายมหาเถรสมาคมที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันก็คงใช้ระงับปัญหาเฉพาะอนุวาทาธิกรณ์ประเภทเดียว

๒) การกำหนดเครื่องมือ อธิกรณ์สมถวิธี เป็นรูปแบบเครื่องมือที่พระพุทธเจ้าสร้างขึ้นด้วยจุดมุ่งหมาย เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัย เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือในการปกครอง ดำเนินการกับภิกษุผู้ประพฤติละเมิดพระธรรมวินัยพร้อมกับคุ้มครองคนดี และเสริมสร้างความปรองดองในหมู่สงฆ์ เห็นได้จากอธิกรณ์สมถวิธี ทุกวิธีจะจบลงได้ด้วยสังฆกรรม คือการประชุมสงฆ์ ทั้งการปรับอาบัติ การลงนิคหกรรม การแสดงอาบัติ การบอกคืนอาบัติ การแก้อาบัติ การระงับโทษ หรือแม้แต่การโจท พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้เฉพาะภิกษุเป็นผู้โจท คฤหัสถ์เป็นได้แต่ผู้บอกกล่าว ความผิดแก่ภิกษุ การพิจารณาตัดสินกระทำโดยสงฆ์ และวิธีการแก้ตามอาบัติต่าง ๆ ก็สำเร็จได้ด้วย

สงฆ์ ซึ่งต้องเป็นไปโดยธรรม เป็นเครื่องมือที่มีทั้งวิธีการและเป้าหมายรวมอยู่ด้วยกัน ซึ่งเป็นไปตาม ทฤษฎีการจัดการความขัดแย้ง ในแนวทางการป้องกัน (Prevention) การเปลี่ยนผ่าน (Transformation) การแก้ไข (Resolution) และการฟื้นฟู (Restoration) วิกฤตสงฆ์ในสมัยนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นพระอริยสงฆ์ การตัดสินใจเป็นไปโดยบริสุทธิ์ยุติธรรม แต่วิวัฒนาการของการตรากฎ มหาเถรสมาคม มาจากกฎหมาย ในการตรากฎหมายของฝ่ายราชอาณาจักรก็เพื่อมาช่วยเสริม สนับสนุนฝ่ายพุทธจักรให้เข้มแข็ง ความเสื่อมของภิกษุที่เกิดจากความคิดเห็นแตกแยกในเรื่องธรรมใน เรื่องวินัย ทำให้เกิดนิกายต่าง ๆ มากมาย มีเดียรถีย์ปะปนอยู่ในสังคมสงฆ์ มีการทำสังคายนา หลายครั้ง มีการตรากฎหมายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือ กฎ ๑๐ เพื่อมา บริหารจัดการกับการปกครองคณะสงฆ์เป็นครั้งแรก มีการบัญญัติในเรื่องการครองศีลของภิกษุให้ครบ บริบูรณ์ การถือครองไม่ครบจะถูกลงโทษทางอาญา ต่อมามาถึงสมัยพระราชบัญญัติลักษณะ ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ ให้ผู้ปกครอง สงฆ์มีอำนาจในการพิพากษาลงโทษทางอาญาได้ด้วย และในการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็ไม่ได้บัญญัติให้ยกเลิก พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ แต่อย่างใด ดังนั้นการตรากฎหมายมหาเถรสมาคม จึงสืบเนื่องมาจากการพิจารณาอิทธิฤทธิ์ที่เกี่ยวกับการประพฤติล่วง ละเมิดพระธรรมวินัย ซึ่งเกี่ยวกับ ศีลาจารวัตรของภิกษุ โดยความมุ่งหมายจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อการ ลงโทษผู้กระทำการละเมิดพระธรรมวินัยให้เด็ดขาดซึ่งเป็นมาตรการทางกฎหมาย

๓) การกำหนดอำนาจ อำนาจในการระงับอธิกรณ์ ในทางคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงมอบให้อำนาจให้สงฆ์ เป็นผู้ปกครองโดยอาศัยพระธรรมวินัย มีอธิกรณ์สมถ เป็น เครื่องมือในการรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคมสงฆ์ โดยถือเอาหมู่สงฆ์ ซึ่งประกอบไปด้วย คุณสมบัติพิเศษตามที่กำหนดไว้ในพระวินัยเป็นหลัก ด้วยระบอบ สังฆสามัคคี หรือ สามัคคีธรรม ส่วนตามกฎหมายมหาเถรสมาคม กำหนดเอาภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ เป็นผู้มีอำนาจ ในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ซึ่งแนวคิดนี้น่าจะมาจากการเพิ่มปริมาณของภิกษุสงฆ์มีเป็น จำนวนมาก การใช้หลักพระธรรมวินัยโดยโดยหมู่สงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจโดยลำพัง ไม่สามารถแก้ไขปัญหา ของสังคมสงฆ์ได้ จึงมีการนำเอาหลักการทางกฎหมายมาใช้เพื่อแก้กลุ่สนับสนุนพุทธจักรพิสูจน์กัน ด้วยพยานหลักฐานในชั้นพิจารณา

๕.๑.๒ เปรียบเทียบโครงสร้างของกระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ ในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาและกฎหมายมหาเถรสมาคม ซึ่งผู้วิจัยได้เปรียบเทียบเป็น ๒ ประเด็น คือ ผู้มีอำนาจโจท อธิกรณ์ และกระบวนการขั้นตอนในการแก้ไขปัญหา ซึ่งจากการศึกษาสรุปได้ดังนี้

๑) ผู้มีอำนาจโจทอธิกรณ์ ในการระงับอธิกรณ์ในทางคัมภีร์ ผู้มีหน้าที่ยกอธิกรณ์ขึ้น ว่ากล่าว การโจท อธิกรณ์พระพุทธเจ้ากำหนดให้เป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ ภิกษุใดได้เห็น ได้ยินหรือ มีผู้มาบอก หรือได้เห็นอาการ ถ้าละเลยไม่ทำการโจท ถือว่ามีความผิดถูกปรับอาบัติ และไม่ทรง อนุญาตให้คฤหัสถ์ ทำการโจทได้โดยตรง แต่สามารถเป็นผู้บอกกล่าวอธิกรณ์แก่ภิกษุสงฆ์เพื่อให้ทำ การโจทแทนได้ ส่วนตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ได้กำหนดให้คฤหัสถ์ ทำการโจทได้เองโดยตรง โดยเฉพาะผู้เสียหาย ซึ่งรวมถึงผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้เสียหายด้วย

๒) กระบวนการขั้นตอนการแก้ปัญหาการระงับอธิกรณ์โดยอธิกรณ์สมถวิธี เป็น กระบวนการแก้ไขปัญหาในลักษณะทั้งรูปแบบของการประนีประนอม การไกล่เกลี่ย และ

การพิจารณาโดยสงฆ์ มีการกำหนดรูปแบบวิธีการบังคับไว้ตามความหนักเบาของอาบัติ ซึ่งผลของการระงับอธิกรณ์จัดได้เป็น ๓ ประเภท คือ

- (๑) ไม่มีการปรับอาบัติ (การลงโทษ)
- (๒) มีการปรับอาบัติ (การลงโทษ) แต่ไม่ถึงให้พ้นจากความเป็นภิกษุ
- (๓) มีการปรับอาบัติ (การลงโทษ) ให้พ้นจากความเป็นภิกษุ

แต่ตามกฎหมายเถรสมาคม มีรูปแบบกระบวนการแก้ไขปัญหาคือการให้พ้นจากความเป็นภิกษุ และมีชั้นการพิจารณาสอบสวนแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ คณะผู้พิจารณาชั้นต้น คณะผู้พิจารณาชั้นอุทธรณ์ และคณะผู้พิจารณาชั้นฎีกา แม้ว่ากระบวนการจะแตกต่างกันบ้างแต่ขั้นตอนของกฎหมายเถรสมาคม ได้พยายามนำกรอบของการพิจารณาของอธิกรณ์สมถวิธีมาใช้ เห็นได้จากการป้องกันการตรวจลักษณะคำฟ้อง หรือแม้แต่การพิจารณา ซึ่งเห็นว่าราชอาณาจักรได้พยายามที่จะทำให้การแก้ปัญหาใกล้เคียงกับทางพระวินัยมากที่สุดและก็ยังคงอยู่ในหลักการทางกฎหมายตามวิวัฒนาการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นที่น่าสนใจสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ทั้งในส่วนของมหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สมควรที่จะนำไปศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ ตระหนักถึงความสำคัญและนำไปปรับปรุงพัฒนากระบวนการขั้นตอนระงับอธิกรณ์ให้สอดคล้องกับกฎหมายและรักษาพระธรรมวินัย ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอการนำไปประยุกต์ใช้ในเชิงนโยบายดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะในการตรากฎหมายเถรสมาคมเพื่อใช้ในการระงับอธิกรณ์

ดังที่ทราบปัญหาแล้วว่า กฎหมายเถรสมาคมที่มหาเถรสมาคมได้ตราฉบับบังคับใช้นั้น ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการเฉพาะการระงับอนุวาทาธิกรณ์ เท่านั้น ยังมีอธิกรณ์อีก ๓ ประเภทที่มหาเถรสมาคมยังไม่ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้ครอบคลุมทุกปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของสังคมสงฆ์ และในการตรากฎหมายเถรสมาคมควรยึดหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า จะต้องดำเนินการโดยรวดเร็วและรอบคอบ เพื่อป้องกันอธิกรณ์ลุกลาม ทำให้สังคมสงฆ์แตกความสามัคคีและยังผลให้ศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเสื่อมถอยลงไป ซึ่งมหาเถรสมาคมอาศัยอำนาจตาม มาตรา ๑๕ จัตวา แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ สามารถตรากฎหมายเถรสมาคมเพิ่มเติมได้

๒. ข้อเสนอแนะการกำหนดมาตรการในการควบคุมการบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตร

ปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยมีพระภิกษุสามเณรมีเป็นจำนวนมาก การกำหนดให้อุปัชฌาย์มีหน้าที่ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตร โดยต้องสอบสวนกุลบุตรให้ได้คุณลักษณะ และไม่เป็นบุคคลต้องห้าม จึงทำการบรรพชาอุปสมบทให้ และอุปัชฌาย์เมื่อให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้ว มีหน้าที่ต้องปกครองดูแลสั่งสอนสัทธินิหาริกของตนให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ขนขวายให้ได้รับการศึกษาพระธรรมวินัย ถ้าสัทธินิหาริกพรรษายังไม่พ้น ๕ จะไปอยู่วัดอื่น จะต้องได้รับคำยืนยันจาก

เจ้าอาวาสวัดนั้นที่จะปกครองดูแลสั่งสอนแทน จนกว่าพรรษาจะพ้น ๕ ในการตรากฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ.๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอัครมหาเสนาบดี ซึ่งใช้บังคับเมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๓๖ มีผลให้พระอัครมหาเสนาบดีที่ได้รับตราตั้งอยู่ก่อนวันใช้กฎหมายมหาชน ยังคงทำหน้าที่พระอัครมหาเสนาบดีต่อไป แม้ว่ามหาเสนาบดีจะได้ออกหมายให้พระอัครมหาเสนาบดีปฏิบัติในการตรวจสอบ คัดกรองผู้ที่จะเข้ามาสู่สังคมสงฆ์ แต่การตรวจสอบกลั่นกรองคุณสมบัติของบุคคลก่อนทำการบรรพชา อุปสมบทยังไม่รัดกุม ทำให้ง่ายต่อการบรรพชาอุปสมบท พระพุทธศาสนาจึงได้ ศาสนทายาทที่ไร้คุณภาพ นอกจากนี้ยังสร้างปัญหาให้กับสังคมสงฆ์ต้องแก้ไขอีกมากมาย แม้ศาสนาทายาทจะมีจำนวนมาก แต่หากไม่มีมาตรการควบคุมเพื่อให้ได้คุณภาพ ก็ไม่ส่งผลดีต่อพระพุทธศาสนา นอกเสียจากจะจัดตั้งพระพุทธศาสนาไม่ให้เจริญก้าวหน้า

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงวิจัย

จากการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาต่อ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการและขั้นตอนระงับอธิกรณ์ได้อย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยเสนอประเด็นสำหรับการวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

๑. ควรศึกษาแนวทางในการอบรมพัฒนาเจ้าคณะพระสังฆาธิการ และเจ้าหน้าที่บุคลากรทางศาสนา เพื่อให้เข้าใจ เข้าถึงแนวทางวิธีการประยุกต์ใช้เครื่องมือโดยเฉพาะกฎหมายมหาชนให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยเพื่อใช้ในการระงับอธิกรณ์อย่างเป็นรูปธรรม สามารถเข้าใจและนำไปใช้ได้จริง

๒. ควรศึกษาถึงความสำคัญของพระนวกะและมีแนวทางการฝึกอบรมพระนวกะให้เกิดการรับรู้เรื่องพระธรรมวินัยได้อย่างถูกต้อง และประพฤติปฏิบัติในสัมมาปฏิบัติ อันจะก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมสงฆ์และสังคมภายนอกได้

๓. ควรศึกษามูลเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการประทุปลั่งละเมิดพระธรรมวินัย เพื่อเป็นแนวทางป้องกันพระภิกษุมิให้ล่วงละเมิดพระวินัย เพื่อให้ภุคหุสถิได้วางตนให้เหมาะสมไม่ส่งเสริมให้พระภิกษุกระทำผิดพระวินัย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

- _____ .พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ .อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- _____ .พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ/เอกสาร :

- คณะกรรมการ กองตำรา, **วินัยวินิจฉัย**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- โชติ ทองประยูร, **กฎหมายคณะสงฆ์**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา, ๒๕๐๖.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **คำวัต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๑.
- พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), **รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: เอดิสันเพรสโปรดักส์, ๒๕๔๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๑.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด**, กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๔.
- พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.
- พระราชรัตนกวี, **คำอธิบายกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๒๑) ว่าด้วยการลงนิกหกรรม**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธีรพงษ์การพิมพ์, ๒๕๒๓.
- พระราชวิสุทธิญาณ, **ข้อที่ควรจำในวินัยมุข เล่ม ๑**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

- สนิท ศรีสำแดง, **นิติกรสงฆ์ เล่ม ๑**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทคอมแพคท์พริ้นน์ จำกัด, ๒๕๔๓.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๑**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๓**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- สมิทพิล เนตรนิมิตร, **ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในอริยวินัย : วิถีชีวิตและบทบาทของพระสงฆ์**,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- สิริ เพ็ชรไชย, **องค์พุทธมามกะ ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**,
กรุงเทพมหานคร: บริษัทโพสท์ พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๔๘.
- สิริวัฒน์ คำวันสา, **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๔๑.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ, **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, นครปฐม: มหาหมกุฎราชวิทยาลัย,
๒๕๕๔.

(๒) วิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์

- เกียรติศักดิ์ พันธวงศ์, “ศึกษาเปรียบเทียบหลักการลงโทษผู้กระทำผิดในพุทธศาสนาเถรวาท กับ
ประมวลกฎหมายอาญาและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา”, **สารนิพนธ์พุทธ
ศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระมหาภูติชัย วชิรเมธี (บุญถึง), “ศึกษาบทบาทในการรักษาพระธรรมวินัยของพระ
ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีธรรมกาย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**,
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระมหาสมนึก กิตติโสภโณ. “รูปแบบการลงโทษในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”,
สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระศรีวิสุทธิคุณ (สฤณี ประธาตุ), “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการแก้ปัญหาในทางพระพุทธศาสนา:
ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณสมณะ”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- อติเทพ ผาธา, “การศึกษารูปแบบและกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษา
เฉพาะกรณีอธิกรณสมณะ ๗ และกฏนิคกรรมของมหาเถรสมาคม ในพระราชบัญญัติ
คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒)
พ.ศ.๒๕๓๕”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-นามสกุล : นางชชาภรณ์ คำสอนทา
- วัน/เดือน/ปี/เกิด : วันศุกร์ที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๑
- สถานที่เกิด : ๒๕ บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น
- ประวัติการศึกษา : ประถมศึกษา โรงเรียนบ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น
มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนพลพิทยาคม ตำบลในเมือง อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น
มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
ปริญญาตรีนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๒๕
- ประสบการณ์การทำงาน:
- อดีตที่ปรึกษากฎหมาย สำนักงานกฎหมาย ดร. สมบัติศิริ ณ พัทลุง
หุ้นส่วนผู้จัดการ ห้างหุ้นส่วนจำกัดเสื่อตะวัน
- สถานที่ทำงาน : นักวิชาการศาสนาชำนาญการ ส่วนคุ้มครองพระพุทธศาสนา
สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
- สถานที่ติดต่อ : ๗ ถนนรามคำแหง ซอย ๓๖/๑ แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ
กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๔๐
Email: jim192501@hotmail.com